

nairodopisind

REVUE

1990

OBSAH

STUDIE ○ DISKUSE ○ MATERIÁLY

<i>Richard Jeřábek: Člověk a tradice</i>	1
<i>Oldřich Sirovátka: Pohádky jako podívaná</i>	5
<i>Jaromír Gelnar — Andrej Sulitka: Jak dál s festivalem slezského folklóru v Dolní Lomné?</i>	9
<i>Jiří Pajer: Folklórním souborům na aktuální téma</i>	13
<i>Petr Dvořáček: Folklór a kulturní kontinuita</i>	16
<i>Jiří Pajer: Strážnická svatba</i>	17
<i>Antonín Jančík: Písnička do zápisníku</i>	37
<i>Josef Jančář: Využívání folklórních tradic a historické vědomí</i>	40

RECENZE ○ ZPRÁVY ○ INFORMACE

<i>Dušan Holý: L. Tyllner, Úvod do studia lidové písně</i>	42
<i>Dušan Holý: A. Móži, Slovenský hudobný folklór</i>	42
<i>Jiří Pajer: E. Krekovičová, O živote folklóru v súčasnosti (Ľudová pieseň)</i>	42
<i>Dušan Holý: K. Dvořák (ed.), Písně starodávné lidu obecného českého, namnoze nezbedné a pohoršlivé</i>	43
<i>Andrej Sulitka: J. Pajer, Svět lidové písně</i>	43
<i>Eva Krekovičová: V. a V. Frolcovi — J. Pajer, Primáš Slávek Volavý</i>	44
<i>Dušan Holý: J. Trojan, Přívětivá krajina hudby</i>	46
<i>Jindřich Pecka: Dudácká dílna II (Dudy střední Evropy)</i>	46
<i>Jiří Pajer: J. Režný, Naše prameny</i>	47
<i>Martina Pavlicová: P. Kurfürst, Jihlavští skřípkaři</i>	47
<i>Jana Čubíková: P. Kurfürst, Hornáčtí hudci</i>	48
<i>Jan Trojan: J. Pajer, Strážničané (Cimbálové muziky a zpěváci ze Strážnice)</i>	48
<i>Richard Jeřábek: K. Verebélyi, Bemalte Schießenscheiben in Ungarn</i>	48
<i>Richard Jeřábek: J. Podolák a kol., Rača</i>	48
<i>Miloš Melzer: M. Flodrová, Brněnští perníkáři</i>	49
<i>Richard Jeřábek: A. Kurucz — M. Balassa — P. Kecskés, Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon</i>	50
<i>Peter Slavkovský: Encyklopédia národopisu Slovenska</i>	50
<i>Josef Jančář: Národopis a boj o Rukopisy</i>	52
<i>Peter Salner: Taká bola Bratislava</i>	53
<i>Miloš Melzer: Expozice o kultuře hornoslezského lidu</i>	53
<i>Ivo Frolec: Informace o skanzenech Čech, Moravy a Slovenska</i>	54
<i>Deutsche Zusammenfassung</i>	57

ČLOVĚK A TRADICE

Richard Jeřábek

Tento příspěvek byl přednesen 14. prosince 1988 na mezioborové konferenci o člověku na přelomu tisíciletí na filozofické fakultě v Brně. Otiskujeme jej v nezměněné podobě s vědomím, že po dvou letech už nikomu nebude připadat jako provokativní. Na aktuálnosti však dosud nepozbyl.

Není dne, aby na nás nedorážela ze stránek tisku nebo z rozhlasových a televizních přijímačů tradice nejroztodivnějších druhů. Vzhledem k převažujícímu obsahu zpravodajství a publicistiky jde především o tradice pokrokové, revoluční, bojové, které jsou hodny zachovávání, pěstění a rozvíjení, v kulturních rubrikách běží o tradice hudební, výtvarné, literární a mnohé jiné, samozřejmě také pokrokové, podle potřeby národní nebo mezinárodní, tradice uzavřené, přerušené či obnovené. Nejsme ovšem pouhými dědici, nýbrž také tvůrci tradic. Jako bychom jich neměli dost po předcích, zakládáme tradice nové. Uspořádáme-li dvojce šibřinky, třetí už se budou samozřejmě inzerovat jako tradiční. Je to tak osvědčená známka, že se jí ujímá se zdarem i obchodní a reklamní han-týrka; její aplikací dodává řadovému zboží zdání mimo-řádné kvality, podobně jak tomu činí s jinými pří-vlastky — domácí jitrnice, tlačěnka, zabíjačka, do-mácí kuchyně, selské víno. Tak může být leccos tra-diční, například kapr, ovšem jen vánoční kapr, jehož kosti uvíznou v krku při chvatné konzumaci v očeká-vání tradiční nadílky pod tradiční (ve skutečnosti netradiční) borovicí. Zatímco v běžném životě nemáme proti tradičnosti vážnějších námitek, jinak je tomu v umění, aspoň současném: třikrát běda, když kritika označí nový román, novou symfonii nebo nové nastu-dování starého kusu za tradiční. Umění sluší totiž mnohem lépe distinkce netradičnosti; jak by třeba tvůrci zbrusu nového Hybešova pomníku na lužánecké mýtině zajásali, kdyby byl ochoten někdo černé na bílém a pro všechny budoucí časy napsat, že jeho pojetí je vzácně netradiční. Je-li tradice většinou chápána jako záruka solidnosti, v umění a také ve vědě to nemusí platit, neb tradice tu splývá s tradicionalismem, zapšklostí a zpátečnictvím.

Pojem tradice se většinou chápe v kladném smyslu a spojuje se zpravidla jen s progresivními jevy ve spo-lečnosti, což přirozeně nemusí tak docela odpovídat realitě. S odstupem času tak už mnoho tradic vyhla-šovaných za pokrokové splakalo. Protože klasifikování tradic jako pozitivních a negativních zavání volunta-rismem a manipulátorstvím, smiřme se raději s tím, že tradice samy o sobě nejsou zásadně kladné nebo záporné, nýbrž jsou převážně neutrální, popřípadě rozporné, ambivalentní. Progresivními nebo regresiv-ními se pak stávají podle konkrétních souvislostí, do nichž se většinou bez vlastního přičinění dostávají. Tradice ostatně není trvalý stav, ale dynamický pro-ces, často nerovnoměrný a rozporný proces, jehož počátky mohou tkvít v hluboké minulosti a konce (mimochodem všelijaké) v nedohlednu. Tento proces může být spontánní, neregulovaný, ale častěji se stává objektem spekulací a manipulací, zejména ve sféře ideologické a politické. Není snad jediné významnější tradice, již by nebylo zneužito a jejíž smysl by nebyl obrácen proti ní samé. To je neodvratný osud tradic institucionalizovaných, tradic, jejichž výklad a využití spočívá v rukou mocenských institucí a orgánů. To je nejspolehlivější cesta k deformování a zformali-zování i těch nehumánnějších a nej smysluplnějších tradic.

Jako národopisec se musím — hlavně s přibýva-jícím věkem a s blížícím se přelomem tisíciletí — obírat otázkou, co s těmi tradicemi, za jejichž strážce jsme větším či menším právem považováni. Někdy si dokonce bereme na sebe břímě přímo sysifovské: jako bychom to měli být právě my, kdo vybrané tradice lidové kultury přeneseme přes vysoký práh třetího tisící-letí a kdo je bude zasévat a zúrodnovat pro celá příští pokolení. V zajetí teď už vyčichlé mladické víry v uto-pické vize nového věku, věku celosvětové sociální i vědeckotechnické revoluce, za poroučení větru a dešti a za přispění lysenkovské pšenice dosaženého obecného blahobytu, se muselo zdát vynakládání úsilí o záchranu přestárých tradic — pokud neměly sloužit jako propagandistický nástroj — naprosto absurdním. Teď už se mně leccos z toho začíná jevit jinak: mnohé tradice si bez naší selekce, popřípadě i proti našim

záměrům, zřejmě budou razit cestu do dalšího tisíciletí sami. Bohužel to nebudou jen žádoucí, ale těž, možná že hlavně, nežádoucí tradice, jejichž životnost a houževnatost je překvapivě velká a jejich přitažlivost pro mladší vrstvy populace nečekaná.

Odmítáme-li apriorní třídění lidových tradic pomocí mimovědeckých kritérií, nesignaluje to, že v nich nespátřujeme kvalitativní rozdíly. Máme za to, že ze zřetele hodnotových orientací lze rozlišovat tradice rozmanitého významu — od podružných až po nosné. A tu vyvstává otázka, zda národopis sleduje ony hodnotově primární, popřípadě prioritní národní a lidové tradice, aby právě jimi vybavoval současného člověka na cestu do třetího tisíciletí. Na rozdíl od některých jiných jsem přesvědčen, že tak nečiní a že si k tomu dokonce krátkodochými podbízivými projekty zatarasil cestu. Proklamuje se „rozvíjení pokrokových tradic lidové kultury směřující k aktivizaci všech tvořivých sil lidu“, „organické prolnutí pokrokového kulturního dědictví se životem socialistické společnosti“, jakýmsi nedopatřením dokonce figurují tyto úkoly ve státním programu základního výzkumu, ač se jedná jen o část problematiky aplikovaného národopisu. Ve skutečnosti se věnuje pozornost hlavně těm složkám lidových tradic, které se dnes souborně označují za zájmovou uměleckou činnost spolu s dalšími aktivitami, které nemusejí mít s lidovou kulturou nic společného. Poněkud zjednodušeně řečeno — je to podobné, jako kdyby se do základního výzkumu a mezi přední úkoly věd o umění stavěla péče o kroužky amatérských výtvarníků a pořádání přehlídek jejich tvorby nebo starost o amatérská hudební tělesa, třeba dechovky, a jejich festivaly, třeba i mezinárodní. Zkrátka a dobře — do popředí zájmu o lidové tradice se vinou několika národopisců servilních k vrchnosti, jejímž jazykem se naučili vládnout, dostala především vnější jevová stránka lidového kulturního dědictví, kterou lze s okamžitým ohlasem a patřičným oceněním vystavovat na odiv naší i zahraniční veřejnosti. Děje se tak bez ohledu na to, že výsledky této činnosti se obracejí jenom k objektivně nezjištěné části populace a pokrývají jen větší či menší ostrovy a ostrůvky na území českého etnika; ani pasívní vztah širokých vrstev k těmto tradicím není jednoznačný a těžko je zjistit, kolik posluchačů rozhlasu a diváků televize vypíná přijímače při folklórních pořadech. A zdánlivě vysoké počty návštěvníků festivalů lidových písní a tanců se nemohou srovnávat s počty fotbalových fanoušků, pomineme-li už jiné druhy sportu a masové tělovýchovné produkce. Nedůvěru budí výsledky anket, v nichž se přání stává

otecem myšlenky; jistě k velké radosti odborníků se pak vydávají za sociologické výzkumy a za součást „vědeckého hodnocení významu a funkce tradic lidové kultury v celonárodním kontextu“. Pokud by to někdo nebyl ochoten pochopit a přijmout, pohrozí se mu varovnými slovy z arzenálu propagandistů před čtyřmi desetiletími. (Malým, leč názorným příkladem exaktnosti výsledků, k nimž ony ankety dospívají, je zjištění, že pouhých 28 % členů souborů lidových písní a tanců odebírá národopisné časopisy. Kdyby to měla být pravda, musely by mít Národopisné aktuality a Český lid náklady málem jako Playboy. Obávám se, že odborný tisk neabonuje ani 28 % profesionálních národopisců, a ani se tomu moc nedivím.) Neoromantismus sice do dnešní vědy příliš dobře nezapadá, ale bylo by lze jej velkoryse přehlédnout. Opičí lásku k předmětu vědy, byť by jím byly i ty nejsvětější lidové tradice, akceptovat nelze, zvláště s ohledem na existenci nepřeborného množství jiných, jistě nikoli méně cenných hodnot současné národní i světové kultury a umění. Ty ovšem zůstávají za uzoučkým obzorem trubadúrů spásonosti folklóru skryty.

Rozhodně nechceme říci, že zájmová umělecká činnost, do níž spadá zčásti i nakládání s folklórním dědictvím, je zbytečná a že nemá smysl věnovat jí pozornost, a to i v případech, kdy se v ní hlásí descendentní tendence. (Ostatně před bezmála šedesáti lety napsal Karel Čapek, že „rádi se oháníme folklórem, ale je to folklór už kulturně převarovaný a nakadeřený.“) Je správné, když se i národopis na okraji svých přednostních zájmů zabývá těmito aktivitami, a to jako společensko-kulturním jevem. Ale nevěřím, že právě folklorismus, jak se pomocně říká sekundárnímu nebo terciárnímu folklóru, popřípadě folklóru přenesenému a pěstovanému v nefolklórním prostředí, může být nositelem těch tradic, které mohou být společnosti na přelomu tisíciletí nejpotřebnější.

Víme tedy vlastně o takových lidových tradicích, jimž by se měla věnovat prvořadá pozornost jak z vědeckého, tak i osvětového zřetele? Jistěže víme, ale mlčíme o nich. Nejde zdaleka o tak nápadné, efektní, ba i vtíravé tradice, jako mohou být ony, jež se nazývají folklórními. Jsou to spíše nenápadné, často pohledům zevně skryté rysy tradiční lidové kultury a způsobu života lidových vrstev venkovských i městských, rolnických, řemeslnických i dělnických, které s proměnami nebo se zánikem starých struktur upadly a nadále upadají v zapomenutí, mimo jiné proto, že jsou nesnadno postihovatelné a namnoze i nepohodlné. Tyto tradice, ač byly svým vznikem a vý-

*Žena
ve všedním
kroji
(Potomka).
Foto
J. Látalová
1948*

vojem spjaty s dobovým ovzduším, v mnoha ohledech nepozbyly ničeho ze své všelidské valence, jen byly — a to i vědou — lehkomyšlně odsunuty stranou veřejné pozornosti a péče, převrstveny nedomyšlenými vidinami a nabubřelými frázemi. Tyto niterné tradice byly mnohem důležitějším a důsažnějším elementem komunikační infrastruktury lidové pospolitosti a formanem rodinných a společenských vztahů, než ony tradice, jež se staly základem pódiového nebo jevištního, rozhlasového, televizního nebo filmového folklóru. Vyjadřují totiž základní postoje člověka k člověku, ke společnosti, k životu a ke světu.

Pro tyto lidové tradice bychom stěžii našli společné pojmenování, přestože všechny navzájem úzce souvisejí a jedna podmiňuje druhou. Jde o tradice pozoruhodné z hlediska gnozeologického a filozofického, vycházející ze staleté lidové zkušenosti a moudrosti, osvědčující schopnost vnímání a hodnocení reality na základě bystrého pozorování ověřovaného celými generacemi denním stykem s neživou i živou přírodou a na základě přirozenějších mezilidských kontaktů. Poznání a respektování etických principů fungujících kdysi celkem spolehlivě v lidové pospolitosti, opuštěných a zavržených hlavně proto, že některé z nich vycházely z náboženské morálky, by mohlo být jen k prospěchu společnosti se zborcenými mravními normami: s vaničkou se vylilo i dítě. Jsou země, kde se tzv. normativní etnografie zahrnující právní a etickou etnografii vážně zabývá formami sociální regulace, mimo jiné s ohledem na upevňování soudržnosti rodiny, na rozvíjení citové výchovy apod.

Celá desetiletí se tupě ignorují lidové tradice ekologické a ergologické, resp. ergologicko-technologické: prostý venkovský člověk bez jakéhokoli vzdělání dokázal s přírodou nakládat líp a odpovědněji než dnešní akademici zemědělských věd, pod jejichž patronací se znehodnotily takřka všechny základní zdroje výživy. Za své bere do vysoké míry i kulturní krajina se zpustošenými lesy, znečištěnými vodami i částí zemědělské půdy, s barbarsky dislokovanými zemědělskými a průmyslovými provozy v dominantních polohách obcí, s nevkusně a bohužel nenapravitelně modernizovanými městskými i vesnickými sídly. Lidový hospodář a stavebník se pochopitelně musel zařizovat mnohem skromněji, ale zato s citem k prostředí, které jediné mu skýtalo obživu. Ergologicko-technologické tradice se rozplývají někde mezi křečovitým plněním plánů a melouchy, ta tam je vážnost a úcta k poctivé práci a jejím výsledkům, z profesionální hrdosti a obětavosti zůstaly jen trosky.

A z lidových tradic estetických, které se pod civilizačními tlaky začaly rozkládat velmi záhy, se prezentuje vlastně jen jejich nablýskaná slupka, a samo jádro lidových estetických principů zůstává nevyloupnuto.

Nerad bych, aby načrtnutý obraz působil dojmem negování všeho nového, co se z nejrůznějších důvodů neopírá o znalost a uplatňování dávných i novějších lidových tradic, a aby vyvolával zdání idylické minulosti. Vůbec už nechceme vydávat tyto lidové tradice za jediné možné východisko z nesnází. Klademe si za cíl pouze to, abychom varovali před přeceňováním jedné stránky lidových tradic, a to právě těch pozlátkových, a upozornili na soustavné přehlížení jiných, podle našeho mínění významnějších tradic, jejichž poznatelnost a využitelnost ve prospěch společnosti je mnohem obtížnější, už proto, že naivně předpokládá obecné pochopení, ochotu zřici se neoprávněných výhod kořistného hospodaření a tím i života vedeného na účet příštích generací. Naproti tomu vyžaduje promyšlený a důsledný systém etické, estetické i ekologické výchovy, po němž se léta marně volá. To je však větším dílem úkol těch, kteří na sebe ochotně berou veškerou pravomoc, ale k odpovědnosti se nehlásí. Národopis by mohl, pokud by to bylo žádoucí, přispět sondami do oněch nosných lidových tradic a podílet se tak aspoň skrovnou hřivnou na obnovení zdravého etického, estetického či ekologického vědomí, s nímž by mohl člověk vstupovat do třetího tisíciletí s větší mírou optimismu, než s jakou se brzy rozloučí s tisíciletím druhým.

Výběr z literatury:

- W. LIPP: Marginalien zum Begriff Tradition. *Volkskundliche Beiträge* 1, 1966, s. 77—83.
H. BAUSINGER: Kritik der Tradition. *Anmerkungen zur Situation der Volkskunde. Zeitschrift für Volkskunde* 65, 1969, s. 232—250.
J. SZACKI: Tradycja. *Przegląd problematyki*. Warszawa 1971.
R. JERÁBEK: Lidová kultura v českém národním životě. In: *Problemy kultury ludowej i narodowej*. Warszawa — Poznaň 1976, s. 103—109.
R. JERÁBEK: Lidové tradice v dnešním Československu. *Lud* 63, Wrocław 1979, s. 187—194.
R. JERÁBEK: Ochrana krajiny jako kulturní hodnoty. In: *Ochrana krajiny ČSSR z hlediska zemědělství a lesnictví*. Praha — Bratislava 1981, s. 454—459.
R. JERÁBEK: *Fantom tradycji* (v tisku).

POHÁDKY JAKO PODÍVANÁ

(O lidové pohádce v českém filmu a televizi)

Oldřich Sirovátka

Málokterý slovesný žánr má tak dlouhou, nepřetržitou a živou tradici jako pohádka. Že pohádky se mezi lidmi vyprávěly za středověku, o tom mimo jiné svědčí rovněž to, že pohádkové motivy i celé syžety najdeme už v nejstarších památkách české literatury. Bartoloměj z Chlumce neboli Claretus de Solencia, středověký učenec z doby Karla IV., zapsal ve svých pracích mnoho pohádkových a pověstových syžetů a motivů, kromě jiného i regest známé pohádky o dvanácti měsíčkách která se udržela do dneška ve slovenské tradici. Výběr z této bohaté středověké a starší fáze české pohádky citlivě shrnul a rekonstruoval Karel Dvořák v antologii *Nejstarší české pohádky* (1976).

Hlavně od poloviny 19. století, tedy v době romantismu, pronikla vyprávěná lidová pohádka do literatury jako výraz obecného příklonu k lidové poezii a umění. Od té doby až do současnosti tvořila živou část četby dětí i dospělých. Na počátku tohoto vývoje stáli obrozenští a romantičtí autoři Jakub Malý, Matěj Mikšiček, Božena Němcová, Karel J. Erben, Beneš M. Kulda, a na konci této řady Josef Š. Kubín, Václav Říha, Jiří Mahen, František Hrubín, Jan Drda, František Lazecký a další a další.

To znamená, že pohádka žila a žije nepřetržitě v české literatuře od středověku až do dnešních dnů. Navíc se v literárním vývoji vytvářela od počátku 19. století a hlavně ve druhé polovině 19. a ve 20. století podle vzoru lidové pohádky a vlastně i jako její protiklad pohádka „umělá“ neboli „autorská“, „moderní“; ta je spjatá někdy víc a někdy méně s tradiční lidovou pohádkou. Jak víme, jejím klasikem se stal dánský pohádkář Hans Ch. Andersen. V české literatuře se o její rozvoj vedle jiných autorů zasloužili zejména Jan Karafiát, Karel a Josef Čapkové, Jiří Wolker, Karel Poláček, Václav Čtvrtek, Ota Hofman, Miloš Macourek. Tato umělá nebo autorská pohádka získala mezi čtenáři (ale i mezi spisovateli) stejnou popularitu jako pohádka literární, založená na tradiční lidové pohádce.²

Literární historikové i folkloristé jako paradox někdy uvádějí, že vyprávěná folklorní pohádka z živé tradice téměř vymizela a v českých regionech dnes najdeme jen málo vypravěčů, kteří ji znají a vykládají;³ naproti

tomu zájem o literární pohádku, ať už lidovou nebo umělou, stále trvá. Pohádka patří k oblíbené a žádané četbě, především mezi dětmi. Z čeho takový zájem vyplývá? Někteří literární vědci spojují onu oblibu se zájmem o fantastickou literaturu, kterou v dnešním literárním vývoji zastupuje literatura vědeckofantastická, science-fiction neboli sci-fi.⁴

Jak zjišťujeme z různých výzkumů a anket mezi dětmi i z plánů a bibliografií dětské literatury, obliba pohádek neutuchá. Když se však děti optáme, odkud tu nebo onu pohádku znají, tu se dovídáme, že pramenem jejich znalostí není na prvním místě četba, nýbrž jiné zdroje: film, televize, divadlo, rozhlas nebo gramofonová deska. Především však televize a film. Biograf a televizní obrazovka odloudily pohádkové knize mnoho čtenářů. Staly se při šíření pohádek hlavními cestami, jimiž se pohádky mezi dětmi i dospělými šíří. Přední autor dětských knížek a vypravěč moderních pohádek O. Hofman o tom napsal: „Roli vypravěčů pohádek přebírají dvě bedýnky: rozhlas a televize. A kino za korunu.“⁵ A badatelka nad dětskou literaturou Svatava Urbanová zjišťovala pomocí dotazníků, zda děti pohádku raději čtou a slyší, anebo ji chtějí vidět. Z počtu 324 dětí chtělo pohádku 67 % raději vidět, to znamená skoro dvě třetiny.⁶

Zároveň však nelze považovat film a televizi výlučně a jednostranně za konkurenta a protivníka čtené lidové pohádky: úspěšné filmové a televizní inscenace získávají pro literární pohádku nové čtenáře, protože filmové a televizní dramaturgie v nich probouzejí zájem o jejich knižní podobu. Ta totiž dává jiné umělecké prožitky než pohádka filmová nebo televizní. Kniha jako starší prostředek umělecké komunikace těží také z popularity filmu, televize a rozhlasu. Staré i moderní komunikační prostředky nestojí proti sobě jako rivalové, nýbrž se staly spojenci. Vzniká jakýsi mnohostranný vztah k různým podobám pohádky a z něho se vytváří komplexní obraz pohádky ve vnímání dětí i dospělých. Úvahy nad tímto vývojem a poměrem trvají už od třicátých let, už od vzniku a rozvoje rozhlasu, zvukového záznamu a reprodukce, a filmů. Po druhé světové válce však vznikla kvalitativně nová situace. „Vpád televize, filmu, ilustrace, grafické a foto-

grafické techniky a designu, zvukového záznamu a reprodukce do dnešního života tak markantně poznačil charakter naší civilizace, že se začíná mluvit o epoše audovizuální kultury,“ napsal slovenský literární vědec František Miko.⁷ Audovizuální prostředky se staly běžnou a nepostradatelnou součástí prožívání současného světa, neboť moderní masové umělecké prostředky ovládly také život a kulturu dětí. Ovládly rovněž pohádku. Dávají autorům nové možnosti, jak zapůsobit na široké publikum a zprostředkovat hodnoty lidových pohádek.

Za jakousi „prehistorii“ filmové a televizní pohádky můžeme považovat pohádky divadelní, psané podle lidových pohádek pro jeviště. „Déle než století je pohádka nej frekventovanějším žánrem hry pro děti, dokonce tak frekventovaným, že bývá ztotožňována s divadlem pro děti vůbec. Běžně se říká ‚hrát pohádky‘ místo hrát ‚pro děti‘.“⁸

Divadelní pohádková tradice začíná u Josefa K. Tyla, pokračuje přes Aloise Jiráska (*Lucerna*, 1905) a táhne se až do současnosti k Janu Drdovi, Marii Kubátové a dalším soudobým autorům.⁹ Tato tradice tvoří jeden významný pramen ve využití pohádek v současném filmu, televizi i v rozhlasu. Vedle samostatných, „autorských“ pohádek vznikaly od druhé poloviny 19. století dramatizace lidových pohádek, převody folklórních látek pro jeviště. První z nich napsala E. Pešková v r. 1872 a byla to *Popelka*. Po ní následovaly další a další dramatizace, určené nejen pro herce, ale rovněž pro loutky.

Režiséři a producenti sahalí mezi válkami k pohádkovým látkám jen výjimečně. K takovým snímkům z té doby patřily filmy *Červená Karkulka* (1920), *Sněhová Růženka* (1922), *Perníková chaloupka* (1927), *Popelka* (1929), *Sněhurka a sedm trpaslíků* (1933) aj.¹⁰ Jak vidíme, filmaře lákaly nejpobulárnější a neznámější pohádky. Podobné populární náměty hledali filmaři rovněž mezi pověstmi (*Rabi Löw, Stavitel chrámu, Janošik*).

Zlatá doba českého pohádkového filmu přišla až po druhé světové válce. Čeští a slovenští režiséři natočili po válce mnoho celovečerních pohádkových filmů; k nim bychom mohli připočítat ještě krátkometrážní snímky. Spisovatel a scénárista O. Hofman o tom napsal: „Ale děti pohádky chtějí. Stojí fronty před kinem, ve kterém se hraje nová pohádka. Pyšná princezna byla jedním z nej úspěšnějších českých filmů vůbec. Hraje se podnes.“¹¹ Film *Pyšná princezna* (1952) Bořivoje Zemana podle námětu B. Němcové se stal nej úspěšnějším filmem české kinematografie

Charpák — masopustní maska (Vrbice u Vacova). Foto Ludvík Baran 1975

všech časů a podle návštěvnosti stojí za ním všechny filmy, které čeští filmaři natočili. Statistikové spočítali, že od doby premiéry v r. 1952 tento film do r. 1977 shlédlo v kinech na deset milionů diváků a ještě další milióny na televizní obrazovce.¹²

Pohádkové filmy se obracely k dílu neznámějších a klasických pohádkářů, k pohádkám Němcové, Erbeny, Hrubína, Wericha nebo i k látkám zahraničních autorů. Tak se vytvořila živá tradice českých a slovenských pohádkových filmů. Ta se postupně rozšířila také do televize, a tak vznikly desítky filmových a televizních pohádek: *Byl jednou jeden král* (1955), *Princezna se zlatou hvězdou na čele* (1959), *Šíleně smutná princezna* (1968), *Nevěsta s nejkrásnějšíma očima*

Za oknem je máma (Nedašov). Foto Ladislav Buzek 1974

(1975), *Malá mořská vila* (1976), *Jak se budí princezny* (1977), *Čarodějův učeň* (1977), *Panna a netvor* (1978), *Honza málem králem* (1977), *Tři oříšky pro Popelku* (1973), *Princ a večernice* (1978), *Deváté srdce* (1979), *Kočíci princ* (1979), *Bajaja* (1953) a *Princ Bajaja* (1970), *O statečném kováři* (1983), *Sůl nad zlato* (1983), *Jak Jaromil k štěstí přišel* (1982), *O labuti* (1982), *O zakletém hadovi* (1983), *Tři veteráni* (1984) aj. Celý výčet by byl mnohem delší, ale šlo mi jenom o to, abych připoměl aspoň některé tituly.

Dnes můžeme mluvit o bohaté tradici pohádkových filmů, na které se podílela řada režisérů (B. Zeman, V. Vorlíček, K. Kachyňa, J. Herz) a scénáristů (O.

Kautský, J. Brdečka, O. Hofman aj.).¹³ Většina z nich představuje lepší nebo i horší řemeslné zboží, ale některé z nich patří — jako loutkové filmy Jiřího Trnky — k tomu nejlepšímu.

Literární pohádka, tedy pohádka v knize, si však i pro film, televizi nebo rozhlas zachovala klíčové místo, „centrální význam“.¹⁴ Stala se totiž spojujícím článkem mezi ostatními prostředky hromadné umělecké komunikace. Vždyť filmové a televizní náměty a scénáře se opírají o starší a novější pohádkové knihy anebo tyto scénáře píše scénáristé, kteří patří do okruhu literárních autorů.¹⁵ Tyto úzké vztahy a kolovrány mezi literaturou, filmem, televizí a rozhlasem se projevují někdy ještě nápadněji. O. Hofman napsal umělou *Pohádku o staré tramvaji* původně jako filmový scénář; později ji zpracoval do knižní podoby (1961), v Německu se četla v rozhlase a byla tam i zdramatizována pro jeviště.¹⁶ Něco podobného lze říci taky o televizním cyklu Marie Kubátové o Krakonošovi: zárodek tohoto televizního večerníčku čtenář poprvé najde v knížce *Pohádky o Krakonošovi* (1972), a další analogie v rozhlasových pohádkách a v jevištní dramatizaci motivů o Krakonošovi.¹⁷ Tyto příklady také ukazují, že knižní pohádka a pohádka filmová, televizní, rozhlasová nebo divadelní si nekonkurují, nýbrž se navzájem ovlivňují.

Na pohádku ve filmu a televizi se děti dívají rády hlavně proto, že na ně působí živěji, názorněji a plastičtěji, než vyprávěné nebo tištěné slovo. Film a televize těží z toho a dostává přednost proto, že to jsou komplexní a syntetické umělecké prostředky.

A přece má pohádka v knize některé přednosti proti pohádce viděné.

Předně a především v tom, že čtenář pohádkových knížek má mnohem širší a větší výběr: proto zná mnohem víc pohádek než filmový nebo televizní divák. Ten je odkázán na to, co filmoví a televizní režiséři a pracovníci natočí; samozřejmě záleží rovněž na tom, co zrovna v kině běží nebo co v televizi promítají. Proti literární pohádce je pohádka filmová a televizní silně zredukována, divák má menší výběr a je různým způsobem manipulován a omezován.

Pohádka slyšená a tištěná se liší od pohádky vizuální, tedy filmové a televizní taky v tom, že posluchač vnímá děj, postavy, krajinu a prostředí literární pohádky pouze a výhradně skrze slovo. To znamená, že posluchač nebo čtenář je odkázán na slovo a ve své fantazii rozvíjí příběhy o zlatovlasých princeznách, statečných kralevicích a čarokrásných hradech a strašných dracích podle toho, co slyší a čte. Posluchačova před-

stavivost není regulována a spoutána tím, co mu nabízí a sugeruje výprava na televizní obrazovce nebo filmovém plátně, tato imaginace není usměrňována a znásilňována podle toho, co vidí, co mu film nebo obrazovka podává a vnucuje. Proto někteří kritikové filmových a televizních pohádek v tom vidí „úskalí divadelnosti“ a přemýšlejí o tom, jak inscenovat pohádku ve filmu nebo televizi, aby co nejživěji podněcovala fantazii a aby dítě do takové pohádky mohlo „dosadit svůj pohádkový svět“.¹⁸ Podle těchto kritiků divadelní, filmová nebo televizní dramaturgie pohádku „uzemňuje“, vnucuje jí realistický rozměr, a je tedy proti její vlastní podstatě: vždyť pohádka je postavena na fantazii, na poetickém výmyslu. „Dramatizací pohádkový příběh ztrácí svůj nejcennější účín: schopnost budit imaginaci.“¹⁹

Jenže takové námitky nemohou změnit nic na tom, že filmové a televizní pohádky pořád přicházejí na filmová plátna a televizní obrazovky a mladí i starší diváci je stále obdivují. Proto je třeba uvažovat o tom, jak by se změnil a zlepšil onen stav, aby filmové a televizní inscenace respektovaly vlastnosti pohádkového žánru, a hledat cesty a zákonitosti filmové a televizní pohádky. Tak to třeba učinil ve svých poznámkách k Disneyovu filmu *Sněhurka* významný etnograf a folklorista Petr Bogatyrev.²⁰

Součástí takových snah by měla být uvědomělá kritika. Slovenský literární historik Peter Zajac se nedávno pozastavil nad tím, že televizní inscenace z valné části nabízejí divákům místo základních hodnot lidové pohádky směsici libovolně poskládaných pohádkových motivů, nabubřelou výpravu, okaté zdůrazňování sociálních protikladů a paušální happy-end.²¹ Tyto výhrady a kritické připomínky by se daly snadno rozšířit o další a další. Dramatizace lidových pohádek ve filmu a televizi dávají přednost humornému fraškovitému a grotesknímu zdůrazňování dějových scén, postav a prvků; neústrojně vkládají do děje písňová a taneční čísla, rády využívají a zneužívají anachronismů. Nehledí na původní smysl a poselství pohádkového příběhu, nýbrž se snaží diváka za každou cenu pobavit, obveselovat a rozesmávat.

To si uvědomují především odborníci, znalci lidové pohádky, tedy folkloristé. Ale začínají projevovat nespokojenost rovněž odborníci, kteří přicházejí z druhého břehu, tedy filmoví znalci, teoretici a kritici. L. Šlapáková uveřejnila v časopise *Film a doba úvahu* Jak je to s pohádkou. V ní vidí bídu filmové pohádky především v tom, „že se filmoví autoři, scénáristé, režiséři, ale i dramaturgové, kteří literární přípravu

vedou, často spoléhají na svůj cit, na své profesionální instinkty, místo na ustálená pravidla a zákonitosti pohádkového žánru...“. Dochází k názoru, že folkloristická a literární teorie pohádky je důkladně vybudovaná a že na jejím základu bude nutno vytvořit samostatnou teorii pohádky filmové.²²

Není právě v tom další cesta filmové a televizní pohádky?

Poznámky

1 Tyto staré doklady jsou uvedeny v doslovu k antologii J. JECH: *Tschechische Volksmärchen*. Berlin 1984², s. 406—409.

2 SIROVÁTKA, O.: Pohádka v lidové tradici a české literatuře. *Národopisné aktuality* 22, 1985, s. 217—226.

3 SIROVÁTKA, O.: K vývoji folklorních žánrů. In: *Sborník prací fil. fakulty Brněnské univerzity*, D 27. Brno 1980, s. 33—39.

4 HORÁLEK, K.: Konvergentní a divergentní procesy ve vývoji lidové prózy. *Český lid* 67, 1980, s. 29—35.

5 HOFMAN, O.: Bylo — nebylo — je. *Klasická a moderní pohádka v hraném filmu*. Zlatý máj 9, 1965, s. 167.

6 URBANOVÁ, S.: Knižka ve škole i mimo. Aktuální otázky existence literatury pro mládež a možnosti stimulace dětského čtenářství ve škole i mimo školu. *Zlatý máj* 32, 1988, s. 514.

7 MIKO, F.: Audovizuální kultura, kognitivnost' a literatura pro mládež. *Zlatý máj* 25, 1981, s. 67.

8 MACHKOVÁ, E.: „Hrát pro děti“ či „Hrát pohádku“? *Zlatý máj* 29, 1985, s. 231.

9 KUDĚLKA, V.: Od pohádky k dramatu. In: *Tradice lidové slovesnosti v současné literatuře*. (Red. V. Pfeffer.) Opava 1987, s. 64—68.

10 SKALIČKA, J.: Klasikové české literatury 19. století ve filmu do roku 1945. In: *Film a literatura I*. Ostrava — Olomouc 1986, s. 20, 21, 26; BARTOŠEK, L.: *Náš film. Kapitoly z dějin* (1896 až 1945). Praha 1985, s. 98, 192; TAUSSIG, P.: *Film a dětská literatura*. *Zlatý máj* 32, 1988, s. 167—177.

11 HOFMAN, O.: *Bylo — nebylo — je*, s. 167.

12 SIROVÁTKA, O.: *Současná česká literatura a folklór*. Praha 1985, s. 72.

13 SIROVÁTKA, O.: *Současná česká literatura a folklór*, s. 72—73.

14 SCHERF, E. M.: *Begriff und Struktur der gesellschaftlichen Kunstvermittlung*. In: *Funktion und Wirkung*. Berlin und Weimar 1978, s. 397.

15 SIROVÁTKA, O.: *Současná česká literatura a folklór*, s. 74.

16 HOFFMAN, O.: *Bylo — nebylo — je*, s. 167.

17 Podle dopisu M. Kubátové z října 1988.

18 HOFMAN, O.: *Bylo — nebylo — je*, s. 165.

19 KLÍMOVÁ, D.: *Smysl a význam pohádky v moderní společnosti*. In: *Tradice lidové slovesnosti v současné literatuře*. (Red. V. Pfeffer.) Opava 1987, s. 54—55, 63.

20 BOGATYREV, P.: *Disneyova Sněhurka* (1938). In: *Souvislosti tvorby. Cesty k struktuře lidové kultury a divadla*. (Vyd. J. Kolár.) Praha 1971, s. 161—164.

21 ZAJAC, P.: *Dětská literatura a masové média*. *Zlatý máj* 32, 1988, s. 452.

22 ŠLAPÁKOVÁ, I.: *Jak je to s pohádkou? Film a doba* 33, 1987, s. 93.

JAK DÁL S FESTIVALEM SLEZSKÉHO FOLKLÓRU V DOLNÍ LOMNÉ?

(K otázce využití místních kulturních tradic v dramaturgii regionálních národopisných slavností)

Jaromír Gelnar — Andrej Sulitka

Regionální národopisné slavnosti se u nás staly důležitou součástí celé struktury kulturních akcí, zaměřených na využití velkých lidových shromáždění k šíření vybraných kulturních jevů a jejich popularizaci v nových funkcích. Jejich význam zahrnuje v sobě více aspektů, jako je národnostní a etnická identita a integrace obyvatel v regionech, vytváření specifických místních systémů hodnot a formování občanských postojů, šíření a popularizace prvků a jevů tradiční lidové kultury a využívání jejich nových funkcí ap.

Zvláštní význam mají národopisné slavnosti v národnostně smíšených oblastech. Jednou z nich je u nás region Těšínského Slezska. Kulturní aktivity zdejších obyvatel polské národnosti jsou zde po druhé světové válce saturovány kromě několika akcí drobnějšího rozsahu (*Dni folkloru*, tj. semináře folkloristické sekce dosavadního Polského kulturně osvětového svazu, dále pravidelné *Przeglądy cieszyńskiej pieśni ludowej*, pořádané zvláště pro dětské interprety a pro dospělé atd.) v každoročních slavnostech *Święto Gorolski*, pořádaných v Jablunkově již od roku 1948.

Specifika polských slavností a folklórních akcí vycházela a dosud vychází kromě jiného z dvojí organizace kulturního života zájmových uměleckých kolektivů. Zatímco rozvoj českých souborů byl metodicky řízen institucemi podléhajícími odborům kultury příslušných národních výborů (krajská i okresní kulturní střediska s metodickými orgány, poradními sbory ap.) a organizačně pořádan po linii odborů (kulturní domy či závodní kluby ROH), osvětových besed, JZD, škol ad., polští interpreti byli napojeni na orgány Polského kulturně osvětového svazu (hlavní výbor, resp. jeho folkloristická sekce i místní skupiny). Daný stav našel svůj odraz ve větším vyhranění národnostních postojů a v plnění řady závažných funkcí v kulturně politické rovině. Setkání polských interpretů, ať už na *Świętu Gorolskim* nebo na dalších uvedených akcích, měly a mají tedy řadu specifických významů, vycházejících z postavení a potřeb polské menšiny na Těšinsku.

Na druhé straně národopisné slavnosti, které se pod názvem *Slezské dny* začaly pořádat od roku 1969 v Dolní Lomné (později od roku 1973 jako *Národopisné slavnosti Dolní Lomná*), kde byl pro ně oběta-

vostí místních občanů vybudován speciální areál, mají širší poslání. Staly se v podstatě reprezentativním festivalem slezského folklóru, ať už to bylo výslovně formulováno nebo ne. Od počátečního napojení na činnost Matice Slezské přeznívala tato jejich integrační funkce pro obyvatelstvo obou pozůstalých částí historického Slezska — Opavska s Hlučínskem a Těšínska. Po léta, vlastně od zrušení Matice Slezské a přeměně Slezských dnů na národopisné slavnosti Dolní Lomná, se zdůrazňovalo jejich „internacionální“ zaměření a hledal se v tom i klíč k programovému vyhranění. Příležitost ke konfrontacím (k setkáním a srovnávání folklóru více etnik) poskytovalo slavnostem i jejich přirozené pomocné postavení v ohledu geografickým.

Dosavadní výhledové koncepční návrhy

Navzdory tomu, že slavnosti v Dolní Lomné dovršily svůj XX. ročník, nevycházelo se dosud v náplni jednotlivých ročníků z propracovanější dramaturgické koncepce. V posledních letech se stále naléhavěji ukazovala potřeba takových dispozic, a tak v roce 1988 byl na round-table, uspořádaném v rámci slavnosti a jim předcházejícího 18. etnomuzikologického semináře, přednesen M. Malourou návrh dlouhodobé koncepce slavností. Ten se však nemohl stát východiskem dramaturgie slavností, protože nepřinášel konkrétní řešení náplně jednotlivých ročníků, ale byl spíše inventurou, přehledem různorodých, často i navzájem diskrepantních typů programů, jaké by mohly přicházet pro programovou náplň slavností v úvahu.

Mnohem blíže k realitě měl podnět prezentovaný počátkem roku 1980 tehdejším vedoucím odboru kultury ONV ve Frýdku-Místku V. Růžičkou, který uváděl řadu aspektů, které by měly být obsaženy v celkovém rámci programové skladby slavností. Šlo konkrétně o tyto záměry: 1. idea česko-polské vzájemnosti („internacionální aspekt“), 2. přehlídka souborů zdejšího i sousedních okresů (Frýdek-Místek, Karvinná, Opava, Nový Jičín, Čadca), 3. významná kulturní a politická výročí, 4. dětské programy, 5. „experimentální“ programy (blíže nespecifikováno), 6. „te-

matické“ programy (blíže nespecifikováno), 7. výročí souborů, 8. folklór jiných oblastí Moravy, Cech a Slovenska, 9. programy zahraničních souborů (využit recipročních zájezdů souborů ap.), 10. výstavy. K tomuto podnětu návrhu koncepčních zásad a dramaturgie slavností je nutno přihlížet hlavně proto, že vychází z praktické znalosti jejich potřeb a místních daností organizačního a provozního charakteru a také z důvodů, že je součástí širšího projektu vybavení a dobudování areálu lomňanských slavností.

Ideová a dramaturgická programová skladba

Předkládaný návrh nemohl být sladěn s dosavadním statutem slavností, který byl v poslední době předmětem řady jednání a nebyl autorům tohoto příspěvku dostupný. V každém případě by však měl obsahovat přesnější vymezení postavení slavností v kulturním kalendáři širšího regionu, a to se zřetelem na tradice lidové kultury československého Slezska. Ideově je tedy třeba specifikovat na jedné straně úlohu lomňanského setkání jako regionálních národopisných slavností či folklórního festivalu, na druhé straně jako „slezské dny“, tj. slavností česko-polské vzájemnosti. Je zřejmé, že taková manifestace v národnostně smíšené oblasti Těšínska otázka česko-polsko-slovenské vzájemnosti je vysoce aktuální, ale je třeba mít na zřeteli, že projevy lidové kultury jsou ve své znakovosti výrazem regionálních kulturních tradic. Tato poloha „internacionální slavnosti“ se dosud ex offo uskutečňovala průvodem krojovaných skupin a oficiálních představitelů na pódium Křínov a slavnostním projevem. Programová skladba slavností byla však taková, že tento akt se uskutečňoval až téměř před závěrem dvoudenních slavností. Této dosavadní diskrepanci by bylo možno předejít úpravou časového rozvrhu programové skladby následovně:

Sobota pódium Křínov	15.00—16.30	dětský pořad
	16.30—17.00	hudební intermezzo
	17.00	zahájení slavností — úvodní proslov
pódium Lomňanka	17.00—18.30	vstupní pořad slavností
	19.00—24.00	lidová zábava (při dechovce)
	15.00—17.00	volná vystoupení zúčastněných souborů
	17.00—18.30	volná vystoupení souborových kapel
	19.00—24.00	lidová zábava (specifikace viz dále)

Neděle pódium Křínov	10.00—11.30	regionální setkání (z vymezené oblasti)
	11.30—12.30	hudební pořad
	13.00	průvod krojovaných skupin Dolní Lomnou, prezentace na pódiu
	14.00—15.30	tematický (hlavní) pořad slavností
pódium Lomňanka	15.30	ocenění, předání diplomů
	16.00—17.30	volná vystoupení hostujících souborů
	10.00—11.30	repríza vstupního pořadu slavností
	11.30—12.15	hudební intermezzo
	14.00—15.30	profilový pořad 1—2 souborů

Zdálo by se, že časový plán programů na obou pódiích je přeplněný. Je to ale jenom první dojem, neboť profilující, tematické pořady jsou v sobotu dva (počítáme-li v to i vstupní program dětských interpretů) a v neděli tři, z toho jedna repríza sobotního odpoledního pořadu. Volná vystoupení jsou fakultativní programy, které lze podle úvahy ponechat (aby ani nesoustavní diváci neměli pocit vakua) nebo vyloučit. Hudební pořady a intermezza lze také realizovat cíleně vybranou a sestavenou hudbou, reprodukovanou do prostoru hlediště, resp. i do dalších prostorů areálu; uvádíme je v časovém rozvrhu proto, aby se získala představa návaznosti programových celků.

Souhrn dobře vytvořených a vzájemně sladěných tematických programů určí tedy charakter a celkové vyznění konkrétního ročníku slavností. Ale profil celého festivalu v jeho dlouhodobé kontinuitě je dán nejenom těmito jednotlivými pořady, jejich součtem, nýbrž i sledem, kontinuitou a navázáním myšlenek, vyzněním jednotlivých ročníků po sobě, schopností navázat na to, co už bylo a co utkvělo hlouběji v paměti. A právě toto jsou otázky dlouhodobé dramaturgické koncepce festivalu, o kterou nám musí jít v konečné etapě našich rozvah.

Navrhovaná dlouhodobá dramaturgická koncepce

Nedávná minulost našťastí odstranila stereotyp pětiletého cyklu politických výročí, jejichž uvádění zdobilo převážnou část podtitulu jednotlivých ročníků lomňanských slavností. Tato výročí poznamenávala jejich dramaturgii převážně v záporném smyslu. Za dvacet let trvání festivalu se pětiletý cyklus s železnou tvrdošijností vystřídal zákonitě čtyřikrát (vzpomínalo se výročí vzniku KSČ, stranické sjezdy, VŘSR ap.), ale jen dva ročníky připomněly kulturní výročí, a to

Gajdoš z polského Těšinska (MFF Strážnice 1966). Foto Lubomír Polášek

v letech 1980 (160. výročí narození J. Mánesa a 300. výročí narození zbojníka Ondráše) a 1986 (140. výročí prvního studijního pobytu J. Mánesa na Těšinsku). Je zřejmé, že tato smutná bilance koncepční prázdnoty lomňanských slavností, které nebraly v úvahu celé spektrum kulturních tradic širšího regionu, by se měla uzavřít. Abychom naznačili možnosti, jak daný stav napravit, vypracovali jsme návrh desetileté koncepce, který jako příklad možnosti předkládáme jako dodatek předchozích obecnějších úvah.

Ročník XXI/1990: *Lidová kultura údolí Lomné*

V ý r o č í: 100 let od narození J. Zahradníka, novináře, národopisného sběratele, organizátora národopisné práce; 25 let od úmrtí J. Vochaly, vlastivědného a národopisného pracovníka slezské oblasti; 100 let od narození A. Štefaníka, hornického muzikanta a kapelníka z Petřvaldu.

V hlavním pořadu věnovat pozornost jevům zachyceným v údolí Lomné, jejich kontextům, ale také oživení repertoáru nejvýznamnější zpěvačky těšinského regionu Z. Martynkové z Horní Lomné (1887—1979).

Ročník XXII/1991: *Mánesovské inspirace*

V ý r o č í: 120 let od úmrtí J. Mánesa; 75 let od úmrtí R. Zahradníčka, sběratele lidových písní na Jablunkovsku; 10 let od úmrtí J. Skarky, národopisného sběratele z Domaslavic.

Využít možnosti oživení mánesovských obrazů, hledat paralely v principech mánesovských cest za lidovým uměním, ukázat na odkaz generací sběratelů pro naši dobu.

Ročník XXIII/1992: „*Vlastenecké putování*“ po 120 letech

V ý r o č í: 75 let od úmrtí F. Slámy, autora *Vlasteneckého putování po Slezsku*; 100 let od narození J. Vochaly, jeho vlastenecké „lašské“ koncepce; 100 let od narození L. Hořké, spisovatelky; 400 let od narození J. Třanovského.

Parafrázovat Slámovo „vlastenecké putování“ v transpozici (nebo v konfrontaci) do současnosti, ukázat na prameny lidové kultury v díle spisovatelů a zvláště na současné kontexty významu díla J. Třanovského, jeho Cithary.

Ročník XXIV/1993: „*Naše Slezsko*“

V ý r o č í: 100 let od Jubilejní výstavy v Opavě; 150 let od narození V. Praska; 90 let od vydání díla J. Vyhlídala *Naše Slezsko*; 110 let od úmrtí C. Lelka, národního buditele.

Parafrázovat *Naše Slezsko*, jeden z nejvýznamnějších pramenů k poznání lidové kultury Slezska, a aktualizovat jeho souhrn. Položit hlavní důraz na lidovou kulturu Opavského Slezska.

Ročník XXV/1994: *Lidová kultura Slezska a její lomňanská zobrazení* (Čtvrtstoletí Národopisných slavností Dolní Lomná)

V ý r o č í: 100 let od Jubilejní výstavy v Orlově; 150 let od narození K. J. Bukovanského; 200 let od narození a 120 let od úmrtí J. Winklera; 10 let od úmrtí A. Dřevjané, lidové zpěvačky a autorky.

Pojmout profilující téma komplexně a zahrnout do něho aspekty díla osobností, jubilujících v tomto roce.

Ročník XXVI/1995: *Lidová kultura v proměnách času*

V ý r o č í: 100 let od Národopisné výstavy československé; 20 let od úmrtí H. Laštůvky, zakladatele komňanských slavností; 100 let

od narození H. Salichové a 25 let od úmrtí V. Sochy, národopisných sběratelů; 10 let od úmrtí P. Zogaty a 120 let od narození J. Wolného, vynikajících goralských muzikantů z Jablunkovska. Ukázat na zdroje a podněty sběratelské národopisné práce ve Slezsku, na vědecký zájem o lidovou kulturu a pěstování nových podob lidové kultury (folklorismu) ve Slezsku; odkaz díla H. Laštůvky.

Ročník XXVII/1996: „Na kresách“

V ý r o č í: F. Sokol Tůma (1855—1925), spisovatel; K. Dvořáček (1911—1945), spisovatel; 100 let od narození C. Hykla, národopisného sběratele.

Písně a jejich nositelé v pomezních oblastech, specifika společenských a kulturních daností pomezní polohy slezského regionu.

Ročník XXVIII/1997: Z truhlice slezských muzeí

V ý r o č í: 250 let od narození J. Šeršníka.

S ohledem na Šeršníkovu jubileum nabízí se uplatnit aspekt slezského muzejnictví.

Ročník XXIX/1998: Lomňanský rok

V ý r o č í: 75 let od I. Slezského roku v Jablunkově a 50 let od 1. Święta Gorolskiego; 60 let od úmrtí J. Mojžiška, 125 let od narození F. Myslivce a 90 let od sběrů R. Zahradníčka na Jablunkovsku — sběratelé lidových písní; 10 let od úmrtí J. Nehýbla, který se zasloužil o oživení díla J. Winklera; 20 let od úmrtí M. Čudkové, zpěvačky, tanečnice a vypravěčky, a 100 let od narození A. Chybidziurové, zpěvačky a vypravěčky.

Výročí významných národopisných slavností na Jablunkovsku nabízí k pojednání jejich paralely, jaká se vyhranila v lomňanských národopisných slavnostech; podtrhnout specifiku lomňanského festivalu.

Ročník XXX/1999: Třicet let Národopisných slavností Dolní Lomná

V ý r o č í: 10 let od úmrtí A. Zdejšího, jednoho ze zakladatelů lomňanských slavností; 110 let od narození a 20 let od úmrtí J. L. Mikoláše, lidového písmáka; 90 let od narození J. Taciny, sběratele písní z Těšínska, 120 let od narození R. Zahradníčka, sběratele z Jablunkovska; 20 let od úmrtí Z. Martynkové, zpěvačky z Horní Lomné, a 125 let od narození J. Šmolky, proslulého vypravěče z Hlučína (na Smolkovo výročí, ale také J. Jeżowicze a dalších by se mohl napojit specifický program „Osudy bajačů“, pořad vynikajících interpretů slezského folklóru).

Pradlena (Nedašova Lhota). Foto Ludvík Baran 1947

Jubilejní ročník by měl vyzdvihnout význam slavností, a to i v návaznosti na průvodní akce, které zde mají své nezastupitelné místo. Ale především by se měly zdůraznit společenské a kulturní aspekty postavení českého, polského a slovenského etnika a ukázat úlohu jejich lidových tradic v oblasti československého Slezska. Ovšem jistá uměřená vyváženost v zastoupení českých a polských souborů na slavnostech by měla být samozřejmostí, a to i v průběhu předchozích ročníků.

FOLKLÓRNÍM SOUBORŮM NA AKTUÁLNÍ TÉMA

Události minulých měsíců změnilы náraz a od základů směr našeho politického i společenského vývoje. Dnes se bouřlivá situace zklidňuje a lidé se zajímají o svou budoucnost; někteří tak činí s nadějemi, jiní s obavami. Jen málokdo však hledí také na opačnou stranu, do minulosti. Pohledem zpět nemyslím zájem o rozporuplnou a v celkovém významu regresivní minulost uplynulých čtyřiceti let, ale jakousi obecnou i konkrétní inspiraci z dlouhodobějšího historického bytí našich národů. V něm při detailnějším pohledu snadno rozeznáme ty složky kulturně historického a společenského vývoje, které bychom mohli využívat pro současnost i pro budoucnost.

Možná namítnete: proč se v dnešní době obracet právě k minulosti, když máme tolik problémů se současností a budoucností? Snad právě proto, že nemůžeme jít uvážlivě vpřed, aniž bychom nevěděli, kam jsme došli včera. A také proto — řečeno jinými slovy — že bez hlubokého a kriticky zhodnoceného poznání minulosti bychom ochudili svůj pohled na současnost i rozhled do budoucnosti.

Z bohatého a všestranného fondu, který nám zanechala minulost, bych chtěl upozornit na jeden významný a dodnes inspirativní odkaz — na lidovou píseň a folklór vůbec. Na tuto složku byly v průběhu vývoje různé náhledy. Nejvíce ji choval v úctě samotný lid, tedy v dobách, kdy byl ještě svébytnou sociální vrstvou. Pro něho byla závaznou funkční záležitostí a nezbytným průvodcem jeho individuálního i společenského života. To platilo až do období rozpadu kolektivní tradice; dnes vlastně lid v tomto tradičním pojetí už neexistuje. Pro vzdělanecké vrstvy byla lidová píseň příliš rustikální a primitivní, a to až do období osvícenství a romantismu. Romantismus ji v průběhu 19. století naopak povýšil na národní ideu, píseň v těchto dobách plnila také důležitou úlohu při rozvíjení národního uvědomění a pěstování vlastenectví. Tyto snahy byly někdy však příliš horlivé a tvořily vážnou překážku pro pronikání moderních proudů zvenčí. Během naší první republiky se na lidovou píseň nazíralo vcelku zdravě, považovala se za součást národní kultury a dostalo se jí takového postavení, jaké si opravdu zasloužila. Za německé okupace byla opět důležitou oporou

národního povědomí; tehdy se asi nejzřetelněji ukázalo, jak velký význam má lidová píseň v kritických chvílích našeho národa. Po válce nastal nebyvalý rozmach všeho lidového, což brzy — v padesátých letech — vyústilo v hlubokou krizi folklóru. Byla to jakási opožděná vlna romantismu, která lidem vnucovala folklór jako jedinou a nej hodnotnější národní kulturu. Pod rouškou upřímnosti a spontánnosti se skrývaly temné ideologické cíle a masová manipulace s národem. Když se na to přišlo, většině lidí se folklór úplně znechutil; tehdy se lidové písně a folklóru nejvíce uškodilo.

Poučení z tohoto stručného přehledu je dost. Odhalují se především dva extrémy, které dožívají až do dneška: na jedné straně nekritické přečechování důležitosti folklóru, na druhé straně zbytečně ostré odsuzování a přehlížení jeho osobitostí. Za přežívání prvního extrému nese dnes vinu především nevhodná prezentace folklóru, která mnohdy nedovede držet krok s požadavky současnosti. Snaží se ukazovat folklór jako zvláštní, ba málem jakýsi nadřazený druh kultury, čímž často dosahuje opaku — nekulturnosti a konzervatismu. Druhý extrém nepřihlíží k tomu, že folklór, jako jeden z hodnotných odkazů minulosti, organicky patří k celkovému kulturnímu proudu a k jeho ostatním složkám nemá protikladný, ale partnerský vztah.

Dnešní pěstování folklóru má jiné podoby, než jaké jsme poznali v tradičním prostředí. Došlo k proměnám jeho funkcí a k soužití jeho primárních a sekundárních forem. Folklór se tak dostává do sféry svého druhého bytí. Tato druhá existence folklóru se označuje jako folklorismus, významným předpokladem pro tento druhý život jsou národopisné skupiny a soubory, které lidové písně a folklóru vtiskují jinou podobu, bližší dnešku. Je to uvědomělý a tvořivý proces, který z minulosti vybírá jen esteticky hodnotné fondy, které mají schopnost přežívání, přesahování.

Nedá se říci, že by vývoj posledních deseti patnácti let byl pro folklór regresivní. Naopak, úroveň folklórních souborů a muzik značně stoupla, a to díky neúnavným snahám metodiků, přísným výběrem kolektivů na přehlídky a soutěže i poctivým úsilím samotných členů těchto kolektivů. Nedostatkem tohoto vý-

voje byla však jednostrannost a určitý stereotyp, který je nutným důsledkem každého centrálního řízení a usměrňování. A tak namísto svobodného tvůrčího myšlení panovala mnohdy závislost na schématech a cesta ve vyjetých kolejkách. Kolektivy, které se odchýlily od této cesty, byly kritizovány a zpochybňována jejich činnost, nebo se označovaly za málo vyspělé a pro „oficiální“ proud zájmové umělecké činnosti málo přínosné. Rád však zdůrazňuji, že bylo také mnoho rozumných a odborně fundovaných metodiků i porotců a že některé kolektivy se od vlastní tvůrčí cesty odradit nedaly.

Postupně odbourávání centralismu a usměrňovaného řízení probíhá dnes na všech stupních a ve všech podobách. Je jisté, že se tento proces projeví i v dosavadní institucionální organizovanosti folklóru a zájmové umělecké činnosti. Nechci se zde dotýkat otázky, jaký druh institucí bude pro společnost přínosnější. Jde předně o to, jakým způsobem by měly pracovat, aby byly pro společnost skutečně přínosné.

Domnívám se, že jistý druh středisek pro „aplikovaný folklór“ — tedy pro folklorismus — by měl být zachován. Jejich hlavní směr činnosti by se však neměl uplatňovat v řízení, ale v takové práci, která by měla charakter poradenské činnosti. Určitá zdravá část metodiky by byla samozřejmě i zde zastoupena, ale musela by být realizována na jiných základech. Hlavní působení metodiky lze spatřovat ve vydávání hodnotných folklórních materiálů, tedy písňových a tanečních sbírek, komentovaných zpěvníků, ale i moderně pojatých publikací o harmonii, rytmu a vůbec o interpretaci lidové písně, o choreografii a výrazu lidového tance a taneční průpravě. Stejně tak důležité by bylo publikování monografií o dalších složkách lidové kultury, jako je třeba zvykosloví, rodinné a výroční obřady, popřípadě i jednotlivé obory lidového umění. U všech těchto edičních počínů se předpokládá vysoká odborná úroveň a zároveň srozumitelnost pro širší veřejnost, důraz na estetickou stránku a naznačení možností, jak tradiční materiál uplatňovat a rozvíjet v moderní kultuře současnosti.

Taková ediční činnost by byla užitečná z více stran. Umožňovala by reedici některých starších pramenů, které jsou dnes už málo dostupné, a systematické zpracování nových materiálů, které leží — většinou nevyužity — v našich archívech a muzeích. Jaká je situace například u lidové písně? V okruhu reedice původních písňových sbírek se dosud udělalo málo: lze uvést pouze českou Erbenovu sbírku, připravuje se a snad brzy začne vycházet nové vydání moravských

Bartošových sbírek. Na ostatní, třeba Holasovy, Poláčkovy a další, se zatím nenašly finanční prostředky ani ochotný nakladatel, jímž však nemusí být vždy centrální hudební vydavatelství. Ani ve vydávání archívních pramenů se v minulých letech příliš nepokročilo, i když lze zaznamenat některé opravdu zdařilé počiny. Jsou to však pořád jen jednotlivosti a nikoliv souvislý proud, zaměřený na cílevědomou prezentaci kulturních fondů, které nám zanechala minulost. Nemusíme mít obavy, že bychom neměli co publikovat nebo že by o to nebyl zájem. Pokud se týká jenom lidové písně, máme takové bohatství, že by nám mohly některé evropské země — třebaže ekonomicky daleko vyspělejší — co závidět! A zájem o písňové sbírky a zpěvníky je velký.

Obraťme teď pozornost na ty, jimž by měly tyto snahy především sloužit — na členy folklórních skupin, souborů a hudeb. Konstatovali jsme už, že uplynulý vývoj v zájmové umělecké činnosti nebyl zpátečnický. I když byla tato sféra zčásti ovládána bývalou ideologií a částečně sloužila jejím cílům a záměrům, přesto se dnešních dnů dožila ve zdraví a nezkompromitovaná. Velká část členů těchto kolektivů pěstuje folklór pro vlastní potěšení i pro obohacování kulturního a společenského života druhých. Jen malá část spekulovala ve vlastní prospěch a třeba zahraniční zájezdy pokládala za jedinou metu veškerého snažení. V globálním příznivém hodnocení folklórních kolektivů by však neměly chybět ani poukazy na to, co jim schází. V ideovém pojetí je to mnohdy malá myšlenková vyspělost a chabá znalost minulosti folklóru, v praktické činnosti především budování na formální, technické předimenzovanosti a zanedbávání obsahu, výrazu. (Nehovořím zde o těch kolektivech, které nemají ani základní technickou vyspělost, která je pro úspěšné vyjadřování obsahu nezbytná.) Seznamování dnešního člena folklórního souboru s minulostí lidové kultury není nefunkční zvědavost, ale nutný stupeň v zákonitosti poznávání. Jinak se vystavují nebezpečí, že ztratí přímý kontakt s původním prostředím a se životem vůbec, který je tolik potřebný jako inspirační základna, bez níž se stává jejich činnost pouze formalistická a akademická, samoúčelná. Z těchto původních zdrojů vede přirozená a logická cesta k rozvíjení obsahu a výrazu, tedy složek, které jsou pro folklór nejpříznačnějšími vlastnostmi. A je také samozřejmé, že se u členů folklórních kolektivů předpokládá i určitý stupeň obecné kulturní vyspělosti, k níž patří rozhled po zdánlivě odtažitých sférách, jakými jsou třeba jiné hudební a taneční žánry, klasické i popu-

Stadión Bludník (MFF Strážnice 1974). Foto ČTK

lární, ale i literatura, film, divadlo — zkrátka celý komplex moderní kultury. Obecná kulturní vyspělost je pro ně důležitá hlavně proto, aby si uvědomili, že i oni jsou součástí tohoto celkového kulturního proudu a nevystavovali se další odtrženosti od života, tentokrát z nepochopení současných funkcí a postavení folklóru. Byl by to bludný a bezvýhodný kruh „folkloristického iluzionismu“, který nepřihlíží k potřebám dneška.

A snad ještě na jedno nebezpečí bych tyto kolektivy chtěl upozornit. Je to stoupající komerční zaměření, touha po snadném výdělku. S omezováním centrálního

řízení a kontroly kultury a s pronikáním ekonomických zřetelů toto nebezpečí vyvstává daleko víc než dosud. Každý si sice výdělek spravedlivě zaslouží, neboť „hoden dělník mzdy své“, ale je nutno odvádět jen výkony na vysoké úrovni. Nezapomínejme, že všechny tyto kolektivy jsou v podstatě amatérské a jedině vysoká náročnost výkonu — po stránce formální i obsahové — je může povýšit do sféry opravdového umění. Dá se říci, že není nic škodlivějšího než laciná komerce v amatérismu; tu se pak povyšuje a násobí nikoliv umění, ale skutečné ne-umění.

Hlavním posláním folklórních kolektivů v moderní

společnosti není tedy jen pěstování tradic lidové kultury, případně jejich vývoz do zahraničí, ale především zaměření na cílevědomou a promyšlenou kulturní a osvětovou práci, která by sloužila k obohacení dnešního způsobu života. To však předpokládá vyspělost a rozhled samotných příslušníků těchto kolektivů, kteří by měli znát moderní kulturu a problematiku současného života ve všech jeho dimenzích. Na druhé straně lze poukázat také na nutnost společenského zázemí a ideové i materiální podpory, kterou by měla poskytovat naše společnost pro rozvoj folklóru a folklórních kolektivů. Jde o souhrn mnoha různých činitelů od uvědomělé kulturní výchovy ve škole až po důstojnou prezentaci folklóru v masově sdělovacích prostředcích, od vydávání moderně pojatých metodických tisků až po zajištění odpovídajících materiálních podmínek těmto kolektivům.

Tu jsme zřejmě narazili na hlavní problém, který dnes s obavami prožívá mnoho amatérských sdružení, pěstujících folklór. Ty, které jej rozvíjejí na vysoké technické a umělecké úrovni, asi nemusejí mít obavy o svou další existenci. Předpokládejme, že pokud byla přijata zásada, že kulturu není možno řídit, ale pouze o ni pečovat, najdou se jistě prostředky pro ty, kteří svědomitě a cílevědomě pečují o folklór. Určitě to nebudou promarněné finanční náklady, ale naopak velmi uvážlivé a efektivně uložené prostředky do jedné části kulturního proudu, která usiluje o vzdělávání a kulturní uvědomování lidí. A to jistě nikdo nemůže popřít, že k tomu, aby naše revoluce došla až do vítězného konce, je zapotřebí také vysoké kulturní uvědomělosti, pramenící ze zásadních pozitivních proměn v myšlení lidí.

Jiří Pajer

FOLKLÓR A KULTURNÍ KONTINUITA

V branži národopisné, zejména pak v oblasti zájmové umělecké činnosti, najdeme mnoho lidí, kteří jsou přesvědčeni, že dnes, stejně jako v dobách obrození, je folklór téměř jediným prostorem národního kulturního bytí. Uniká jim, že vytržen z původního sociálního a kulturního kontextu, není už tak docela lidovým uměním, by co hůř, že ani lid už není lidem v původním slova smyslu. Naprostá většina mládeže na venkově poslouchá rock, zatímco někteří jejich vrstevníci, vesměs studentští, ve městě hledají ryzi čistotu ve folklórních souborech. Bez kontextu není folklóru; tam, kde je zdrojem odborná konzultace, formou stylizace a cílem pódiová prezentace, jde o umění amatérské nebo profesionální, nikoli však lidové. Jeho lidový původ je zde pouhým znakem žánru.

Co je problémem vážnějším, protože nikoli pouze terminologickým, je fakt, že jde čím dál tím víc o žánr v měřítku celé populace okrajový. Nemá smysl si zastírat, že naprostou většinu mládeže folklór nezajímá. Situace, kdy nečinně sledujeme expanzi kosmopolitní populární hudby a puristicky hájíme bašty národní lidové kultury, které se nikdo nepokouší ztéci, je tristní a nesmyslná. Smysl má jediné otázka, jak obnovit kontakt mezi aktuální formou a národním

kulturním dědictvím. Tedy: jak dosáhnout stavu, kdy například český rock bude nezaměnitelně český, kdy i on bude článkem kulturní kontinuity.

Není to situace nová a není ani specifická. Způsob, jakým folklór ovlivnil populární hudbu v anglo-irské oblasti nebo ve Francii, je impozantní. Skupiny jako Pentangle, Clannad, Malicorne nebo Alan Stivel dosáhly interpretací lidových písní nebo variací na lidová témata za účasti ryze folklórních sólistů a nástrojů toho, čeho nedosáhl žádný folklórní soubor, to jest integrace folklóru současnou populární hudbou, jeho skutečně masové renesance a tedy i zachování kulturní kontinuity. Míra stylizace není přitom o nic větší, než jaké užívá taková Musica Bohemica, i když z představy elektrifikovaných dud vstávají jistě našim ortodoxním folkloristům vlasy hrůzou.

Nezbývá než doufat, že boření nepřirozených zdí mezi hudebními oblastmi (například formou „nových scén“ ve Strážnici i jinde) se stane jednou ze spojnic mezi tradiční lidovou kulturou a současností, prostředníkem kulturní kontinuity mezi prarodiči a vnuky, vzdalujícími se zatím kamsi k západnímu obzoru.

Petr Dvořáček

STRÁŽNICKÁ SVATBA

(Z vyprávění „svajbové“ kuchařky Alžběty Gajdové)

A tož vám včil řeknu, jak to bývávalo indá na tych starodávných svajbách. Tych svajbí sem myslím dobře dvě sta chystala, tož snád' si neco zpomenu. Včil už je to všecko ináč, ale indá to bývávalo tak postaru.

Namlouvání

Naša mamička byli velice opatrná. Dyž k nám chodíval Francek, tož já sem sedávala v síni na truhli. A dyž bylo jedenást hodin a půl dvanástěj, tož jak byli v rubáči, tož dycky vyšli ven z izby a povídajú: „Francek, ty běž dom a ty pod' spat!“ Měli o mňa strach. A já sem říkala: „Ale, mami, že sa nehaňbíte v tem rubáči!“ A oni povídajú: „Co ty víš! Ty si děcko, ničemu nerozumíš! Enom ně neco vyved'! Dybys ně neco vyvedla, tož si mlýnský kameň uvaž na krk a nechod' ně dom!“ Ale dyby nás aspoň o nečem poučili. Ale jakživ o ničem, nikdy nám neřekli slova. My sme chlapců neměli v chalupě, enom nás bylo osn rob. A tož co já sem věděla!

A říkávala sem: „Ale tož, mami, proč bych si ten mlýnský kameň měla uvazovat na ten krk?“ „Já ti to povídám: enom ně neco vyved'!“ (Směje se). Tož já sem si povídala: Dovi, co to bude. Ale co bych sa topila? Šak ho mám ráda, tož co.

Ptaní

Potom sme sa chtěli vzít. A tož Francek došel a povídá mně: „Tož mosím ít o tebe ptat!“ Aj sem měla z teho strach. Ale on byl ohromně chytrý na ty věci. Víte, byl takový pomalý, ale toto on si umněl dobře rozvážit.

Tož k nám došel, z kožucha mu trčala sklénka s vínem. Pěkně pozdravil: „Pochválen buď Ježiš Kristus!“ A nás bylo hromada děcek, tož mamička děcka zahrnali do druhěj izby, abysme tam byli sami. A já sem byla ešče hlupá, víte, já sem byla ešče mladá, protože ně kupovali ale rok, jak sem sa vdávala. Nebyla sem plnoletá. A tož stojím, čekám a on také stojí. A povídá ně: „Ty, Běto, vem si žbánek a dones ně trochu vody, mám žízeň.“ A my sme měli studňu u stodole. Tož já sem skočila a leťim pro tú vodu. Ale on byl tak chytrý, že než já sem s tú vodú došla, on si ňa už vpytál. A dyž sem došla zpátky, už naléval tatičkovi víno a už si připijali. A já sem sa zapýřila — to víte, že sem sa haňbila. Ale takú sem měla naňho zlost': tož beze mňa kupovat! Dyž já sem při tem nebyla a on si ňa klidně vpytál!

Alžběta Gajdová (1903 až 1972), rozená Příkazská, pocházela ze starousedlého rolnického rodu. Díky své bystré paměti si uchovala mnohé z vyprávění starších lidí i ze svého bohatě prožitého, ale nelehkého života. Ještě jako mladá žena začala spolu se svou sestrou Marií Vavříkovou (1899 až 1978) „chystat“ svatby. Jako svatební kuchařky vytvořily oblíbenou a vyhledávanou dvojici; doplňovaly se ve šprýmech, bez nichž se svatební veselí neobejde. Jejich funkce spočívala však i v dozoru a usměrňování plynulého průběhu svatebního obřadu. Později se k nim připojil i syn František Gajda, harmonikář, který po své matce zdědil humornou povahu, zpěvní nadání a zálibu v udržování tradičních zvyklostí.

Ve vyprávění Alžběty Gajdové prolíná několik poloh. Předně jsou to prožitky a zkušenosti z vlastního života, z milostných vztahů i z bohaté praxe svatební kuchařky. Tento svůj svět doplňuje místy údaji o zaniklých zvyklostech, jak je pochytila od starších generací. Sama byla příslušnicí tzv. omladinářské generace, nazvané podle spolku Omladina, který od začátku našeho století sdružoval rolnickou katolickou mládež. Činitelé spolku pečovali o udržování a rozvíjení lokálních tradic lidové kultury, kterou zároveň však obohacovali o cizí prvky, zvláště slovenské. To se projevilo například v písňovém repertoáru, který je zachycen v omladinářském zpěvníku *Strážnické písničky*, vydaném v roce 1923. (Ve zpěvníku

je věnován zvláštní oddíl také svatebním písním, které se textově naprosto shodují se zněním písní, zveřejněných v tomto příspěvku.) Také svatební obřad, který sice v základních rysech zůstával stále v tradičně závazné poloze, se obohacoval o mladší projevy. Vidíme to zřetelně právě u svatebních písní, z nichž mnohé v omladinářské generaci dostávaly nové nápěvy nebo zanikaly. Tyto vývojové proměny vyniknou zvláště ve srovnání se starším repertoárem, který zachytil V. Úlehla v *Živé písni*, nebo který byl zapsán u zpěvačky Marie Procházkové (1886 až 1986).

Úryvky z vyprávění Alžběty Gajdové nejsou pouhým popisem svatebního obřadu, ale i pozoruhodným sociologicko-psychologickým dokumentem.

Katechismus

Napřed sme šli na katechismus na fáru. A byl tam ešče nebožčík pátr Fišer. A, víte, my sme tam bývali známí. A tož podíval sa na mňa, zdálo sa mu, že su snád' mladá. A vdávaly sme sa tři naráz, moja sestra a ešče jedna. A na tem katechismusi ten velebný pán nás poučovál. A povídá, že esli víme, co je svátosť manželství. No já sem mu řekla, že vim a že to umím dobře odříkávat. Tož ptál sa mňa, tož sem mu odpoveděla. Podruhé sa zas ptál, ale ani jedného ženicha, ani druhého, ani třetího, ani nevěsty jednéj, ani druhéj. A dycky řekl: „Běta nám to řekne.“ A já sem sa dožhrála a povídám: „Velebný pane, co sa vdávám enom já? Tož enom mňa vyvolá-váte a tych druhých nek!“ On si povídál, že su najmladčí, abych byla najvíc poučená.

Ohlášky

Při první ohlášce dycky ten ženich nosil do kostela voničku s růžová mašličkú. A tá nevěsta šla pěkně oblečená, v tureckém šátku. Na druhá ohlášku zas měla druhú sukňu a druhý fěrtoch a ženich ešče mňel s tú růžovou mašličkú tú voničku. A to sme šli zas do toho kostela. A na třetí nedělu zas.

Námluvy

Na tú první nedělu bývaly námluvy. Na námluvách dycky sa zešli ty rodiče, starosta a starostová a došli do domu nevěsty. A nésli sebú od toho ženicha boží milosť, nejaký kúsek masa v košíku a víno. A nejaký tringelt sa dával nevěstě: buď sa kúpila sukňa alebo sa dávaly peníze, nejaký závdanek. To dávali mamička toho ženicha.

A tož tam došli, pozdravili sa a přivítali, posedali si. To bývalo nachystané už kúsek nějakého masa a zelé. Indá sa to tym zelím hónivalo. To víte, ty mladí seděli a enom sa po sobě ušćurovali, ty to ani moc neposlúchali. Byli rádi, že už je to tak, že už to jede. A ty staří sa domlúvali. Tož kde to bylo takové, že ten tatíček chtěli, aby tá nevěsta neco měla, tož tam sa aj o tem majetku mlúvilo, kolik dostane honců a esli nejaká jalůvku alebo krávu. Tož neco sa slíbilo. No a tož sa rozlúčili, řekli si, jaká tá svajba bude a šli dom.

Zvaní

Po námluvách sme sa moseli oblěct a šli sme volat tú rodinu. Napřed sme šli ke kmocháčkom. A to už sme věděli dopředu, abysme ich neurazili. Kmo-cháčci sa vymlúvali, že ich bolijú nohy a že sú už staří. A to enom naoko sa vymlúvali, ale tak až pišćali, co by už byli tam. Protože indá sa velice rádo pilo a svajbovalo. A potom sme šli po téj rodině. A mládenců a družky a starostu. A už sa to blížilo.

pišćali — dychtili

Přípravy

A začalo sa chystat. Pěklo sa doma v peci. A pěklo sa nakolikrát. Ve štvrttek sa pěklo pro kmocháčků, aby sa im mělo co podat. To sa pěklo na zkůšku z pěti kilo, neco sa aj popálilo trochu. To začali nosit na tú svajbu, víte. Já vám řeknu, jak nosili kmocháčci: nám doněsli kmořénka kýbl vajec,

šest kilo putru, deset kilo syra, čtyři slépký, moráka a konvu smetany a ešče ze dva ze čtyři rýnské do kuchyně na to maso. A tož tak sa nosívalo indá moc. A ty tetky co doněsly: turecký šátek lebo tybetový šátek a teho dojivného nejakého v tych košíkoch. A tož dyž to doněsly, tož sa moselo každěmu dat okoštovat, víte. Tož ten štvrtek, to bylo na to koštování, to sa tak roztáhlo ty koláče. No a v pátek už sa zadělalo věcej a to sa péklo z metráku múky. To jedna stála u pece, až sa to napéklo. Indá teho cukrového nebylo a tož enom ty koláče.

A zabila sa jalůvka, zatopilo sa v peci. Indá sa to neřízkovalo. To sa dalo do hrnců kamenných do pece, dalo sa na to cibule, kmínu a soli, trošku sa to podlélo a dusilo sa to v peci, to maso hovězi. Ale bývalo to velice dobré, protože to byly mladé jalůvky. A na svajbě sa dělávala na poledně putrová máčka a k ní žádné šišky, to býval chleba a maso z polěvky a ty slépký. A ty slépký si moseli každý na tú svajbu donést. Dyž ich bylo věcej, tož doněsli dvě, tři. A dyž doněsli jednu, tož sa říkávalo: „Bóže, tož enom jednu slépku doněsla! To vypadá, jak dyby řekla: Tož na! Tot máš slépku, naděj ně ju, upeč ně ju a daj ně ju!“ (Směje se.) To sa nikdy nenosila enom jedna, enom ty chudobnějši. A byla polěvka lokšová a žádné knedličky nebývaly, to sa neznalo. Nekde žepry dělávali aj křen, ale to až kdesi, já nevím kde. (Hlas z publika: Ve Znorovách to dělávali.)

Svíca

A začala svajba. Deň předtým, v ponděli, byla svíca. Bývala u nevěsty tak o osmi hodinách večer. Nevěstě zpívávali pod oknem, než vešli do vnitřku, a lúčili sa ze slobodů. A zpívali Toto je ten chodníček a Zitra sa já vydávat mám.

Na tú svícu každá družička si doněsla pro svojego mládenca pěknú voničku s bílú a růžovú mašličku. To chlapci nosívali krepináký a za tema krepinákama ty voničky bývaly. Ty voničky sa daly na veliký talěř, no a první, to

putr — máslo

syř — tvaroh

tybetový — hedvábný

dojivné — výrobky z mléka

lokšová — nudlová

krepinák — klobouk s ozdobami

$\text{♩} = 80/1'15''$

To - to je ten chod - ní - ček

přes ty vi - no - hra - dy,

po ke - rém sem cho - dí - vá - vá

k mi - léj na pře - zvě - dy.

Jedna z původních svatebních písní, doložených odsud už kolem poloviny minulého století. Poprvé ji zapsal F. Sušil (MNP, č. 2348 — „od Strážnice“), po něm H. Bím (LPS, č. 151). Oba zápisy zachycují starší nápěv, který ve Strážnici zaznamenal později i V. Úlehla (ŽP, N 208/2, T 281b). Tento nápěv byl u mladších generací — asi na začátku našeho století — nahrazen novějším, jenž je zde uveden. Zaznamenává jej V. Úlehla (ŽP, N 153/1b, T 281c), J. Poláček (SP III, č. 193 — z Petrova) a J. Pajer (MP, č. 245). Píseň se vyskytovala i na širším Slovensku, avšak její větší rozšíření je spojeno až s druhou existencí folklóru po roce 1945. (Seznam zkratk je připojen na závěr komentáře.)

1. /: Toto je ten chodníček
přes ty vinohrady, :/
/: po kerém sem chodíval
k milěj na přezvědy. :/

2. /: Toto je ten šáteček,
cos ně, milá, dala, :/
/: a já ti ho zas navrátím,
abys neplakala. :/

3. /: Toto je ten prstýnek,
cos ně, milá, dala, :/
/: a já ti ho zas navrátím,
abys neplakala. :/

Tato píseň se dnes hlásí ke skupině obecněji rozšířených svatebních písní, ale ve Strážnici patří k původní vrstvě. Zaznamenal ji odsud na začátku našeho století V. Úlehla (ŽP, N 250a, T 336a), později J. Pajer (MP, č. 246); také zápis J. Poláčka (SP I, č. 245), lokalizovaný souhrnně na Dolňácko, pochází nepochybně ze Strážnicka, jak svědčí připojený údaj „danaj“. Zajímavá je interpretace písně: první část se zpívá volně, v podobě táhlé písně, druhá část má taneční danajové tempo.

♩ = 58/50"

Zi - tra sa já vy - dá - vat mám,

na ze - le - nů suk - ňu ne - mám,

♩ = 100

pros - te, chlap - ci, mů ma - mič - ku,

ať ně kú - pí na suk - nič - ku.

1. /: Zitra sa já vydávat mám,
na zelenú sukňu nemám, :/
/: proste, chlapani, mů mamičku,
ať ně kúpí na sukničku. :/

2. /: Na sukničku, na zelenú,
na zástěrku, na červenú, :/
/: na šáteček vyšívány,
na čižmičky z kordovány. :/

kordován — měkká kůže

presbuřt — tlačenka

víte, že sa jedlo. To býval udělaný guláš z téj jalůvky. Indá nebývaly presbuřty a chlebičky, to nebývalo.

Posedaly si družky na jeden bok v téj izbě a mládenci na druhý bok. A byl starosta už ustanovený a tož ten to začal. Stůpl si, muzika přestala hrát a on řekl: „Jak vidíte, všechny voničky sú pěkné, ale jedna je z nich najpěknější.“ To byla vonička ze zelenú mašličků a to byla vonička pro ženicha od nevěsty. A vzal ju do ruky a řekl: „Či je toto?“ A nevěsta stala a dala ju ženichovi. A tož on sa na ňu velice pěkně, líbezně usmíl a dál i hubičku. To víte, že už sa nehaňbili, to už bylo víckrát. Muzikanti zahráli, zatancoval s ňu jeden kúsek a tak to šlo dál. Kerý mládenec sa ošcádál, haňbil sa, tož sa kolikrát zhaslo. Ale indá bývaly ty lampy, tož to nešlo sfúknút. Aj sa kolikrát postavila na stůl veliká svíca, hromnička. A už sem to kolikrát

udělala na svajbách: zhasla sem ím elektriku a postavila sem ím tam svíčky. Tož sa smíli. Já páam: „Tož dyž svíca, tož svíca!“

pám — povídám (zkráceně)

A starostu sem si dobírávala: „Tož poslúchaj, co mosíš dělat: dyžby sa nekerý ten mládenec haňbil, tož ty mosíš každú tú družičku vyprovodit dom. Ty ju mosíš aj umyt, dyby i bylo zle. Všecko mosíš udělat. Dyž tam bude nekerý nenajezený, tož je starosta vinen. A dyž tam bude nekerý přežhraný, zas si temu vinen. A dyby byl nekerý málo napitý, si temu vinen, máš to na starosti. A dyž bude přepitý, teprú budeš vinen. Tož nemysli, že budeš sedět u stolu, ty starosto! Ty mosíš běhat hore dole a ty mosíš všecko obsluhovat a vést. Ty sa najíš až s kuchařkama, až co ostane.“

A tož starosta slíbíl a mňěl radost, že sme ho tak uvědly. A udělala sem voničku, dala sem tam slepičí paprčku a perútku a všelijaké hlúposti. A tož sme mu ju daly. A tych voniček sme udělaly aj víc a podělily sme ich tam, co tam byli všeckých. A tož všeci měli radost.

paprčka — noha
perútku — křídlo

Ale jak bylo jedenást hodin, honem dom! Říkala sem: „Najedli ste sa, napili ste sa. Chlapci, zítra je svajba — dom!“ A tož sa polúčili a porozcházali, ono sa to stejně do téj půlnoci natahlo. A už ten mládenec mosěl každú tú družičku vyprovodit.

A každý dostál z téj svíce dom kabélku, víte. Už sa dalo ze svíce každému do kabélky pár koláčů. Každý mládenec a každá družka si doněsli, aby dyž ráno stane, aby nemoseli hrýzt doma chleba. Aby to už bylo takové svajbovské. A také, dyž ju potom došla tá robka strójit tú hlavu do pukliček, tož aby í měla co podat. To chodila jedna taková tetička Stanislavova ze Žabí ulice, tá ich už velice moc postrójili. A dyž ju tak pěkně nastrójijú, podajú ím chleba? A tož ím podali koláče.

pukličky — pentlení družičky

A víte, kdo mňa strójil? Mňa strójili tetička „spolková“, Anča Hořáčka ze spolku. A oni tak ně to utahovali! Já, dyž ňa strójili, řekla sem: „Ale, tetičko, co ně to tak tahnete ty vlasy? Ani jednu kudrlinku tam nebudu mět!“ „A co to potřebuješ! To bývá hladké. Naposledy tá puklím do tych pukliček.“ A tož ně to zapuklili tú hlavu a už sem čekala.

spolek — Katolický spolek (sdružoval rolníky)

Kyticu žádná indá sme nemivaly, enom sme měly tadyk připchlý rozmarýn na kamizoli. Kamizole bývaly indá súkenné, sometové nebývaly. Ale my sme měly už sometovú. A čizmy sme měly, to strýček Otruba šili. Pěkné nové čizmy sem měla, jakdyž prstének. A měla sem sukňu pěknú novú a fěrtoch. Včil to dvanástého února bude pětštyricet roků. Mám to dosavád' skované, že až umřu, že ňa v tem pochovajú. Tož nevím. (Hlas z publika: Nezpominaj!)

Z d a v k y

Starosta dál mládencom na téj svíci rozkaze, jak mají ráno pro koho ít. Indá sa to — ty, starý, jak to bývalo indá? (Obrací se na manžela.) Pravda, indá sa volávalo dvakrát, že? Napřed šěl budít tú nevěstu a tú družku a tych hostů a potom podruhéj došěl pro nich pozvádát ich. Oni sa zatým nastrójili. Dvá a dvá mládenci chodili, ráno moseli o půl osmėj už vyrazit a moseli to všecko zháňat. První pro kmocháčků. To měli moc práce mládenci. Ale všady dostali štamprlu, tož byli rádi. Můj starý říkál: „Poslúchaj, aby sa to neožhralo, daj ím na misku kyselého zelé. A dyž to kyselé zelé nalačno zijú, tož oni sa ty mládenci tak neožerú.“ A tož dyž sem to nachystala, tož už aj ty muzikanti říkali: „Á, my už víme, kerá tetička sú tu za kuchařku! Je tu kyselé zelé!“

Hosté sa ráno poscházali z ženichovej strany u ženicha a z nevestiněj strany u nevesty. A moseli posnídat. Indá bývávalo k snídani enom kafě zrnkové, inši nic. Čaj nebývál, enom černé kafě a babůvka. (Hlas z publika: Nekdy dělávali aj vinnú polévku, za starodávna.) Od nevesty mládež šla pro ženicha. Mládež enom, hosti né, mládenci a družky. Došli k ženichovi, pozdravili sa a starosta řekl:

Pochválen buď Ježíš Kristus!

— Až na věky věků ámen!

Nejmilejší páni hosti, poctiví mládenci, poctivé družičky!

Tento pan ženich vás všechny uctivě žádá,
abyste ho na téjto cestě, kerú on ze svojí nejmilejší
konati bude, doprovodili.

Vy, pane ženichu,

než vy nastoupíte tuto novou cestu vašeho života

a než naposledy v tomto mládeneckém stavu

překročíte prah otcovského domu

a do stavu manželského vstoupíte,

jest vaši povinností, abyste před své rodiče klekl

a poprosil je o otcovské a mateřské požehnání

a poděkovál jim za jejich dobré vychování.

šamrla — nízká stolička

Ženich si klekne na šamrlu přikrytú ubruskem a říká: „Tatičku, děkuju vám za vaše vychování. Prosim vás, co sem vám kdy v životě ublížil, odpusťte mně a prosim vás o otcovské požehnání.“ Tatiček mu udělali na čele kříž a řekli, kerý sa na to zmohli: „Byd', synku, tak hodný, jak sem ta vychoval, nespúščaj sa Pána Boha a nikdy nezapomeň na svojich rodičů.“

Ženich to doma říkal každému zvlášť. Mamička, to víte, bečali, objímali ho, kór dyž šel z domu pryč. Dali mu mateřské požehnání, polúbili ho a také mu nejaké ponaučení dali. To tam bývá moc plaču. A jak to požehnání dajú, tož ešče kmocháčkom poděkuje za všecko a stařečkom také podá ruku. To je takové slavnostní, víte, že si ich váží tych kmocháčků a stařečků. No a tož, hned jak sa to požehnání udělilo, tož hned sa zazpivalo Bože, chválíme tebe.

A věil ich starosta zeřadil a šlo sa k nevěstě, bez muziky. Ve Strážnici sa nehraje, to sa ide potichu. (Manžel: No ale indy sa hrávalo!) Došlo sa k nevěstě. To víte, nevěsta už čekala, už byla ubečaná. A starosta řekl:

Pochválen buď Ježíš Kristus!

— Až na věky věků ámen!

Vážení páni hosti, poctiví mládenci, poctivé družičky!

Tak jako svatý Jan v Káni Galilejské

vodu do štoudví naléval

a Kristus Pán ji ve víno proměňoval,

tak i zde se má něco proměnit.

Tato poctivá pani nevěsta sobě umínila

tento pannenský stav proměnit

a do stavu manželského vstoupiti.

Já vás jejím ménem žádám,

abyste tak dobří byli,

za ni se nestyděli

a do chrámu Páně i s panem ženichem ji doprovodili.

Vy, pani nevěsto,
než nastoupíte tuto cestu do nového života,
klekněte na kolena před své rodiče
a poproste je o otcovské a mateřské požehnání
a poděkujte jim za jejich dobré vychování.

Nevěsta si klekne na klekátko pěkně bílým prostrtité. Mamička a tatiček už sú před ňú a kmocháček s kmoťrénkú a stařečci vedlé, to dycky bývali při téj nevěstě. A po tem požehnání sa začalo zpívat Tisickrát pozdravujeme tebe.

*A včil starosta ich pěkně zeřadil: družičky šly samy napřed, mládenci sami, starší mládenec šel s ženichem a nevěsta šla ze starší družičkú. Sva-
debni hosté nešli také popáření, chlapi šli napřed a ženské šly naposledy,
aby ich bylo vidět, jak sú nastrójené, jak majú natrčené sukně. A muzika
indá nehrávala, ale dyž byla hrubá muzika, tož žepry hrávala. Tož už si
nemožu zpomět, dyž sem sa vdávala, esli ně tá muzika hrála do toho kostela
nebo né. (Manžel: Hrála hrubá muzika, hrála!) Tož ženich si to pamatuje,
tož hrála.*

hrubá — velká

*Po kostele, jak ich velebný pán zezdál, vyšli všeci ven. A to už ty chlapi
měli v lajbloch každý pleskačku a tož sa posilňovali už u kostela. A mládenci,
to už sa im donéslo ke kostelu víno. Každý mládenec mňěl sklénku vína a jak
šli dom, tož dávali na ulici tym známým a všeckým připijat. Tož ty družky
skoro šly samy. Na mojěj svajbě ich bylo sto. Muzikanti hráli a ty mládenci
běhali od jednoho gánku do druhého a dávali připijat. A potom ich zata-
hovali pentličkama, to víte, nastrážili všelikde voze, aj maškary všelijaké
a vybírali při tem. A mosěl sa ženich vyplatit.*

gánek — dveře do domu (původně
žudro)

*Tož došlo sa k téj nevěstě. A u toho nevěstiného začali mládenci a družky
zpívat a muzika hrát Už mou milou od oltáře vedou. A ty dvérca byly zamklé.
To já sem nachystala už za vrata stonek, abysme věděli, esli ten ženich
umí něco dělat. Tož stonek hodný, aby nám ho rozščipál. A nevěstě zas
metlu do ruky, esli umí zametat. Tá metla sa hodila na zem, jak bude
pořádná. Nekerá ju odkopne, tá není pořádná, a kerá ju zvihne, tá je
pořádná.*

Už mou milou od oltáře vedou
Nepůvodní, česká píseň, která byla do
svatebního obřadu začleněna zřejmě
až v omladinářské generaci na začátku
našeho století. Je to zároveň příklad,
jak vedlejší a formální složky (zde
obsah písně) začaly pronikat do tradič-
ní obřadní závaznosti a vytvářely nové
funkční vztahy.

*A včil starosta velice zaklepál na ty vrata, aby mu otevřeli. A říkál za tema
vrátama:*

Svatební rodiče, dvěře otvírajte
a našich novomanželů pěkně přivítajte.
Přivítajte aj syna svého
a vyneste nám vína červeného.
Přivítajte aj vašu cěrku
a vyneste nám bílého vína sklénku.
Vyneste nám aj slibovice,
lebo žizniví sme převelice.
Vívat, muziko!

stonek — špalek, pařez
hodný — silný, velký

*A tož ich přivítali a starosta ich hned richtoval do izby. A tam byli rodiče
z téj jednéj strany aj z téj druhéj, aby sa připravšali. Oni sa moseli priprosit:
nevěsta k jeho rodičom a ženich zas k jejím rodičom. A tož ženich mňěl
sklénku vína nachystanú, bylo to omotané rozmarýnem a pěknú pentličkú.
A nevěsta měla nejaký pěkný koláč nebo dort nebo velikú babůvku. A tož*

ona říkala: „Tatičku, mamičko, přijmite ňa za svoju céru, jako sem já přijala vašeho syna za svého pravého a věrného manžela.“ A objali sa, to víte, že i podali ruku a polúbili ju a prijali ju. A ženich řekl zas opačně: „Tatičku, mamičko, přijmite ňa za svojého syna, jako já sem přijál vašu céru za svoju pravú a věrnú manželku.“

mlatevňa — návratí, průjezd

Při tem nebývalo moc lidi, to tam byli sami. A muzikanti už na mlatevni hráli a už sa tancovalo. To bylo na mlatevni při otevřítých vrátoch. To tam bylo moc diváků. To víte, kuchařky vyněsly plné mise koláčů na ulic a všeckým tym divákom sa podávalo. To sa podaly aj tři štyri mise a vína a aj gořalky. A ženich začal zpívat a skákat čardáš. A zazpíval Už sem sa já, můj tatičku, oženil.

Jde o píseň, která byla na Slovácku obecněji rozšířená a dnes patří ke známým. Dosavadní zápisy ze Strážnice: V. Úlehla (ŽP, N 54/2a, T 294), J. Pajer (MP, č. 274); J. Poláček (SP VI, č. 204) uvádí jen Dolňácko, ale údaj „danaj“ lokalizuje píseň na Strážnicko. Nápěv patří do okruhu tzv. obecné noty, která sdružovala více textů převážně tanečních písní, nejen danajových. Nejčastěji je známá ve spojení s textem *Ej, létala vlaštověnka, létala.*

$\text{♩} = 66/40''$

Už sem sa já, můj ta - tič - ku, o - že - nil,
 už sem sa já, můj ta - tič - ku, o - že - nil,
 už sem si já, už sem si já
 švar - né dív - ča na - mlú - vil.

1. /: Už sem sa já,
 můj tatičku, oženil, :/
 /: už sem si já,
 už sem si já
 švarné dívča namlúvil. :/

2. /: Už sem sa já,
 má mamičko vydala, :/
 /: už sem si já,
 už sem si já
 šohajčka vybrala. :/

A ženich s nevěstú, to víte, že měli první kúsek, udělali im kolo ty mládenci s družkama. A tož tancovali a zpívali danaje. A potancovalo sa pár kúsků, ale sa dalo sólo aj skalici. Skalica, to sa říká tym, co sa dívajú vėnku. A potom už to starosta zháňal k obědu. To už sa chýlilo, aj půl jedněj bylo.

Oběd

Svatebčané došli do izby a starosta ich všeckých posadil. A posadovali sa né jak večer. Večer moseli sedět družky naproti mládenců v kútku. A při obědě sa sedělo zas ináč. To sa moselo sedět podle pořádku, to né jak kdo si kde sedl. Starosta naporučil kuchařkám nalět polévku a nosilo sa na stole. (Následuje říkání starosty a modlitby.)

Naléla sa polévka a jedlo sa. Po polévce sa hned začalo zpívat, než sa nachystaly zas ty druhé idla. A talěrky sa indá nesbíraly za starých časů, to bývalo na jednych talěrkoch. A to druhé idlo bylo putrová máčka a to uvařené maso z téj polévky a slépký. A šišky nebývaly, to sa idával chleba. A potom sa daly na stůl vařené trnky a krúželky. Cukrové nebývalo, enom koláče a víno a tož sódovky snád' nejaké. A aj krupica žepry bývala, ale tož to myslím enom pro ty děcka. Včil sa to vařívá ináč.

krúželky — křížaly

A při tem obědě sa odevzdávaly vínky. Dyž si tá nevěsta zaslúžila ten věneček, tož sa daly na talěrek tři jabka, tři rozmarýny a ty věnečky, co mívala starší družka připnuté na kamizoli po tych zďavkách. A při tem obědě ich povésila na ten rozmarýn, stúpla si a řekla:

Vážení páni hosté, vážené matičky,
pociví mládenci, spanilé družičky!
Tato pani nevěsta si mě zvolila,
abych jí naposled vínek uvila.

Vila jsem jej, vila, zdobila bílou pentličkou,
že tato pani nevěsta je pocivou družičkou.

Vila jsem jej, vila v rozmarýn zelený,
že tento pan ženich je mládenec pocivý.

Velkou radost svým rodičům způsobili,
že si své věnečky zelené zachovali.

Vívát, muziko!

A potom si stúpl starosta a přál tym novomanželom. A oni mu poděkovali za to přání a tak sa ten oběd ukončil.

Tanec

No a po tem obědě sa všeci moseli ít dom přesléct. To sa přeslékli kolikrát místem, v tych háboch sa nemohlo tancovat. To sa děvčata šly přesléct do druhých rukávců, dyž to bylo v létě, ale aj v zimě kamizole sa vyslékly a oblékly si rukávce. A chlapci si oblékli široké košele. A už sa poscházali, stole sa vyházaly z izby ven, muzikantom sa dalo ke stěně jedna lavka na druhú. A měli tam před sebu tácek a dycky sa im házávalo, co zahráli. Každý, ženich a všeci mládenci moseli mívávat peněz u sebe. A tož jak házali a porúčali si, tak muzikanti hráli.

kolikrát místem — několikrát

Tož tak sa hrávávalo, tak sa tancovávalo. Jak dnes si zpomínám: starý Křepka nebožčík už ledvá sa tam kývali s tú piščelú a naráz bác! na zem. Taktak že ich mládenci zachytili!

piščela — klarinet

Večeře

Večer sa všeci zešli. Mládenci moseli pozdovád'at kmocháčků, moselo sa zas pro nich ít. Né žeaby došli sami! To moseli mládenci kmocháčků, hostů

natahačky — velké rukávce, nejsvětější

stole — název pro celou část obřadu (večeře a čepení)

Původní píseň, která byla organickou součástí svatebního obřadu na širším území, nejen na Slovácku; starší moravské doklady nacházíme už v Sušilových a Bartošových sbírkách. Rozšířila se pravděpodobně z centrálně vydávaných svatebních „návodů“, jaké sestavovali v 19. století v Čechách F. J. Vavák a na Moravě B. M. Kulda. Dosavadní zápis ze Strážnice pouze J. Pajer (MP, č. 265). Nápěv patří do okruhu tzv. obecné noty, která se běžně vyskytuje u svatebních, ale často i tanečních písní.

pozdovádat a družky svoje naposledy. A to byli všeci pěkně nastrojeni: široké košele, čisté, zas druhé, hrubé rukávce natahačky, vdané ženské v pěkných turánoch. Děvčata byly ešče v pukličkách, odpuklily sa až po stoloch, až jak sa nevěsta začepila. A nevěsta seděla sama v kútku, ženich mosél byt v kuchyni. Ten nemohl íť ven, ten tam mohl doít až při čepení. Nevěsta byla smutná, talérek měla obrátěný naruby, nesměla jest. Žádný í nedovolil jest. A tož to víte, že í tá kmotrěnka podstrčili! Z jednéj strany seděla starší družka a z druhéj strany seděla kmotrěnka. A tá kmotrěnka měla vedlé sebe škatulu a v té škatuli byl čepec. A starší družka měla zas nožice a tema nožicama í potom měla odstríhovat ten věneček.

A tož sa začalo — stole byly nachystané. Včil nésl na stůl první misu starosta. Ale nedaly sme mu misu s polěvkú, daly sme mu misu a na ňu sme daly takú jednu rozbitú, víte. A on s ňú — to byl zvyk — mezi dveřma spadl, takže to vypadalo, že je nešikovný a že tú misu rozbíl. A jak to rozbíl, tož hned muzika začala hrát a všeci začali zpívat Spadla slepička z hřady.

♩ = 76/22"

Spa - dla sle - pič - ka z hřa - dy,
po - lá - ma - la sa vša - dy,
po - lá - ma - la sa všec - ka,
už je z ní po - lé - več - ka.

Spadla slepička z hřady,
polámala sa všady,

polámala sa všeca,
už je z ní polévečka.

A tož sa doněsła polěvka a starosta ich vyzvál, aby si všeci stúpli a pomodlili sa k večeri. Pomodlili sa očenaš a ešče sa pomodlili, prosil ich, to byl indá zvyk: „za ty, kteří v tomto domě přebývali a již na hřbitově odpočívají.“ Ešče sa za ně pomodlili očenaš a „odpočinutí lehké dej jím, ó Pane.“ A potom řekl: „Pane Bože nebeský, požehnej nám těchto darů, které z tvé šcedré ruky požívati budeme skrze Ježíše Krista, Pána našeho, amen.“ A řekl im: „Dobru chuť a nalévajte si!“

A tož hned si všeci naléváli a jedli. To víte, že im šla k duhu, protože

byla samá slepičí a velice dobrá. A jak sa tá polévka pojedla, tož sa začalo nosit na stůl. Bývávalo zelé a maso v tých hrncách upečené z téj pece. No včil sa nosijú husy, kačeny, kuřata, jak je kerá roční doba. Až sa to maso zedlo, to víte, že sa mezitým zpívalo. Ty stole bývaly kolikrát od devíti hodin a po stoloch bývávalo aj jedna hodina v noci. To sa pomály jedlo. A druhé maso sa nėslo za hodnú chvíľu, to sa nosily slépkky upečené. A k tým slépkám bývávaly uvařené trnky sušené a krúželky indá. Ešče dyž sem sa já vdávala, také byly ty trnky a nebývalo inší. A to byla pochútka. A potom sa dávaly koláče a víno aj pivo a jak kdo chťěl, aj sódovky. Indá ty sódovky byly na špunty, tož ty špunty dycky tak létávaly po trámoch a po podlaze!

podlaha — trámový strop

Čepení

No a tož včil to došlo k temu čepení. Po tých slépkách sa čepívalo. Jak sa ty slépkky zedly, tož sa začalo čepit. A to sa první pėsnička zpívala Mesiáš přišel na svět pravdivý.

$\text{♩} = 80/53''$

Me - si - áš při - šel na svět prav - di - vý
a pro - rok vzác - ný s vel - ký - mi di - vy.

Me - zi ji - ný - mi zá - zra - ky

dě - lal z vo - dy ví - no ta - ky

v Ká - ni Ga - li - léj - skěj, na svaj - bě ne - bes - kěj.

Píseň umělého původu, rozšířená ze „špalíčku“ — kramářských tisků; v této podobě ji známe už z konce 18. století. (Je to například „Nová píseň o svadbě v Káni Galilejské“, vytištěná v Olomouci. Byla často přetiskována v různých tiskárnách až do konce 19. století.) Měla mnoho slok, z nichž se při svatebním obřadu používala asi jen jedna třetina až polovina. Rozsah písně, jak je zde uveden, se přesně shoduje s textem, zastoupeným ve zpěvníčku *Strážnické písníčky*, kde je zároveň na konci oddílu „Píseň svatební“ připojena poznámka: „Plačtivá Vale tobě a Lúčení vynecháno; rovněž nejspíš druhá polovic písně Mesiáš přišel.“ Ze Strážnice ji v torzu uvádí také J. Poláček (SP V, č. 97). Nápěv je jednoduchý, příznačný pro kramářské písně náboženského charakteru, které se liší od starších duchovních písní, pocházejících z kancionálů 16. a 17. století.

1. Mesiáš přišel
na svět pravdivý
a prorok vzácný
s velkými divy.
Mezi jinými zázraky
dělal z vody taky
v Káni Galilejskéj,
na svajbě nebeskéj.
2. Veselí velké
v Káni slavili,
Pána Ježiše
na ně prosili,
i též učedníky jeho,
by poznali Pána svého
v Káni Galilejskéj,
na svajbě nebeskéj.
3. Panna Marija,
když to uzřela,
o nedostatku
vína zvěděla,
prosila jest Syna svého,
by učinil z vody víno
v Káni Galilejskéj,
na svajbě nebeskéj.

4. Pán Ježíš ráčil
ozdobit hody,
kázal nanosit
do štoudví vody.
Hody, hody, vzácné hody,
Pán učinil víno z vody
v Káni Galiléjskéj,
na svajbě nebeskéj.

5. Tak pravdivého
Boha poznali,
když víno z vody
ochutnávali.
Vino, víno, víno, víno,
nikdys tak dobré nebylo
v Káni Galiléjskéj,
na svajbě nebeskéj.

A potom sa zpívalo Veselú, mamičko, veselú izbu máš, Pres Strážnicu je chodníček a Věj, větríčku, po dolině.

Původní svatební píseň, kterou ze Strážnice zapsali V. Úlehla (ŽP, N 108/1 a, le, T 299a, b) a J. Pajer (MP, č. 249); shodný nápěv těchto zápisů patří ke starší nápěvové vrstvě. Zde uveřejněný nápěv se hlásí k tzv. obecné notě, používal se k tanečním danajovým písním, nejčastěji ve spojení s textem *Plakaly děvčata za Skalickú bránu*. K výměně obou nápěvů došlo pravděpodobně na přelomu našeho století, v mladší omladinářské generaci.

♩ = 60/35"

Ve - se - lú, ma - mič - ko,
ve - se - lú iz - bu máš,
eš - če ve - se - lej - ší,
do - kád' ňa v ní cho - váš,
do - kád' ňa v ní cho - váš.

1. Veselú, mamičko,
veselú izbu máš,
ešče veselejší,
/: dokád' ňa v ní chováš. :/

2. Veselá nebude,
až ňa v ní nebude,
v jednom konci zima
/: a v druhém tma bude. :/

3. Veselý, mamičko,
veselý dvůr máte,
dokád' ňa, mamičko,
/: dokád' ňa v něm máte. :/

4. Až ňa v něm, mamičko,
až ňa v něm nebude,
všeka tá veselost',
/: všeka za mnú pújde. :/

♩ = 82/57"

Přes Stráž - ni - cu je chod - ní - ček, po něm si
krá - čí, — má mod - ré o - čí, šo - ha - jí - ček.

1. /: Přes Strážnici
je chodníček, :/
/: po něm si kráčí,
má modré oči,
šohajíček. :/

2. /: Na hlavě má
bílý klobouk, :/
/: nemožu na tě,
mé zlaté dítě,
zapomenout. :/

3. /: Zapomenu,
ale těžko, :/
/: kam se ohlédnu,
kam se ohlédnu,
všady teskno. :/

4. /: Cos to, milá,
udělala, :/
/: žes před oltáří,
před božskou tvář
přísahala. :/

5. /: Nechtěla jsem,
musela jsem :/
/: před oltář kleknout,
ručenky sepnout,
plakala jsem. :/

6. /: Včeras byla
ešče panna :/
/: a dneskaj už si,
srdénko moje,
mladá žena. :/

7. /: Včeras byla
pod věnečkem :/
/: a dneskaj už si,
srdénko moje,
pod čepečkem. :/

8. /: Včeras byla
maminčina :/
/: a dneskaj už si,
srdénko moje,
mladá žena. :/

Věj, vět - řič - ku, po do - li - ně,
po do - li - ně, po do - li - ně.

1. Věj, větříčku,
po dolině,
po dolině,
po dolině.

2. Po téj drobněj
jatelině,
jatelině,
jatelině.

3. Jatelinka
prokvétala,
prokvétala,
prokvétala.

4. Matka céru
zaplétala,
zaplétala,
zaplétala.

(Publikováno v práci J. Pajer: Svět lidové písně. Strážnice 1989, č. 72 na str. 61)

Nepůvodní, umělá a obecně rozšířená píseň, pocházející z kramářských tisků. (Srov. například píseň *Nad Seničkou je háječek*, vydanou v Olomouci v roce 1865.) Do svatebního obřadu se dostala asi brzy po svém zveřejnění, tj. během druhé poloviny minulého století, přijala však další „domácí“ textové doplňky. Lokalizaci v incipitu proměňovala podle místa, kde se zpívala. Zápis ze Strážnice pouze J. Pajer (MP, č. 262).

Jedna z hlavních, původních písní při obřadu čepení. V různých variantách — většinou velmi blízkých — je rozšířena v obecnějším měřítku, nejen na Slovácku. Ve Strážnici se zpívala častěji s incipitem *Je dolina, je dolina*, především ve starších generacích. Zápisy ze Strážnice: V. Úlehla (ŽP, N 88, T 120), J. Poláček (SP VIII — nepublikované doplňky, č. 8), J. Pajer (MP, č. 268).

5. Zapleťte mňa,
má mamičko,
né na tuho,
né na tuho.
6. Nebudu já,
má mamičko,
vaša dlúho,
vaša dlúho.
7. Zapleťte mňa,
má mamičko,
na uzučko,
na uzučko.
8. Už já půjdu,
má mamičko,
pryč brzučko,
pryč brzučko.
9. Zapleťte mňa,
má mamičko,
na široko,
na široko.
10. Půjdu od vás,
má mamičko,
já daleko,
já daleko.
11. Nebudu já,
má mamičko,
vaša céra,
vaša céra.
12. A já budu
šuhajkova
mladá žena,
mladá žena.

A potom starší družička odpenťuje nevěstu. Vezne si nůžky a odstřihuje i ten věneček. A to nevěsta obyčejně velice plakává, opravdu. Kerá trochu je, tož dycky je i to líto, že i ten věneček už naposledy z téj hlavy stříhajú dole a že sa lúčí ze slobodú. A při tem sa zpívá Ej, hore, dole větr věje.

Hlavní a původní píseň při čepení, která má v mnoha variantách obecné rozšíření. Ve Strážnici a přilehlých obcích strážnického Dolňácka byl obvyklý tento typ nápěvu (nejčastěji s incipitem *Ej, od Buchlova větr věje*), zatímco na sousedním Veselsku byl rozšířen jiný typ nápěvu, obvykle s incipity *Sedajte, družky, za stoly* nebo *Z jednéj (Z druhéj..., Z pravěj...) strany od uličky*. Tento nápev doprovázel texty k jednotlivým fázím obřadu čepení, které by bylo možno vydělit i pod samostatnými incipity (zde *Můj věnečku polajkový, Před Múckovým je kopa sena, Ten náš pan farář pěkně káže, A budiž z toho čest' a chvála*). Zdá se, že tento nápev svatební obecné noty sdružil a sjednotil více písní, které měly (nebo mohly mít) své původní nápěvy. Dokládá to zejména píseň *Můj věnečku polajkový*, která se ve starších generacích zpívala původním, starším nápěvem (srov. píseň v podání Marie Procházkové: V. Úlehla, ŽP, N 115, T 158; J. Pajer, MP, č. 259). Lze předpokládat, že ke sjednocení všech textů na

♩ = cca 60/20" 3

Ej, ho - re, do - le vě - tr vě - je,

už téj Ka - čen - ce pen - tle be - re.

už téj Ka - čen - ce pen - tle be - re.

1. Ej, hore, dole
větr věje,
už téj Kačence
pentle bere.

2. Ej, hore, dole
větr fúká,
už téj Kačence
pentle sfúká.

3. Mé družičky
roztomilé,
obraňte ně
pentle moje.

4. Jak my ti jich
ubráníme,
dyž my v rukách
nic nemáme.

5. Muži mají
ostré meče
a my máme
holé ruce.

6. Můj věnečku
polajkový,
vila sem ťa
v šírém poli.

7. Vila sem ťa,
zpívala sem,
včil ťa skládám,
plaču hlasem.

8. Vila sem ťa
helíkaja,
včil ťa skládám
naříkaja.

9. Vila sem ťa
z rozmarýnu,
včil ťa skládám,
nevím komu.

10. Vila sem ťa
pod jabloní,
včil ťa skládám
šuhajkovi.

11. Vila sem ťa
z bílých růží,
včil ťa skládám
svému muži.

♩ = cca 70/35"

Už sa ty ta - léř - ky sbí - ra - jú,
už sa ty dru - žič - ky dí - va - jú,
ne - věs - ta bled - ne na o - bě líč - ka,
že sa jí pěkný če - pec chys - tá.

1. Už sa ty talěrky
sbírajú,
už sa ty družičky
dívajú,
nevěsta bledne
na obě líčka,
že sa jí pěkný čepec
chystá.

2. Už sem ty pentličky
zedrala,
co ně má mamička
zjednala,
a včil dostanu
pěkný čepeček
s pentlama, s pentlama,
s pentlama.

3. Šak sa ně, má milá,
pěkná zdaš,
budeš-li taková,
až sa vdáš?

Ešče pěknější,
můj najmilejší,
až na mně čepček
uhlídáš.

Jeden nářev došlo až na konci minu-
lého století.

Zápisy ze Strážnice: V. Úlehla (ŽP, N 56/1a, b, 2, T 74a—c, 78a, b, 249a, b), J. Poláček (SP III, č. 200), J. Pajer (MP, č. 271—273). (Píseň *Ej, od Buchlova větr věje* je dnes obecně zná-
má, ale v pozměněné, rozšířené nářev-
né podobě. Vytvořil ji podle původní
strážnické písně V. Úlehla, používala
se v Moravském souboru písní a tanců,
který Úlehla po druhé světové válce
vedl se svou manželkou Marynou Hra-
dilovou-Úlehlovou. Odsud se rychle roz-
šířila do „krůžkařského“ prostředí
a pronikla i do některých zpěvníků
a do sdělovacích prostředků).

helíkaja — zpívaje (přech.)

Jedna z původních písní, které dopro-
vázely obřad čepení. V různých ná-
řevných i textových variantách, pří-
buzných i vzdálenějších, má obdobu
na širším území. Tento „strážnický“ ná-
řev má podobu taneční danajové písně,
ale jiné texty se k němu nepřidružily.
(Na stejný nářev se ve Strážnici zpíval
také starší svatební text *Jedenáct hodin
odbilo*, který zde zapsal H. Bím; srov.
LPS, č. 60). Píseň měla více slok,
zpívaných i v jiném pořadí, než jak
je zde uvedeno. Zapsali ji ve Strážnici
V. Úlehla (ŽP N 214/1a—c, T 253a, b,
293a, b), J. Poláček (SP VI, č. 202)
a J. Pajer (MP, č. 270).

kotůlka — drátěný kruh, obalený plátnem

špice — krajky

patáč — kovová ozdoba

A potom kmotrěnka čepívají nevěstu při této další písničce Už sa ty talěrky sbírajú. Vydělajú si čepec, majú ho v takovej dřevěnej gulatěj škatuli. A dyž tá kmotrěnka byla bohatá a hodná, tož ten čepec tá nevěsta dycky dostala celý nový. Včil sa to už enom vypošćává. Ale indá, dyž enom trochu kmocháćci byli, tož mívávala čepec, modrý lebo růžový. A dyž sa í dával na hlavu, to bývalo velice pěkné. Napřed sa dala kotůlka a na ňu sa dál spodní čepec, lěbka. Tá měla dvě bílé pentličky dluhé a dvě růžové. A potom sa na tú lěbku dál ten čepec vrchní, ten byl pěkný ze špicama. Na tych mašlách bylo moc patáčů přišívaných a tych perel. A tož í to dali dopředu, protože sa báli, jak ten ženich utěká, to sa dycky předbíhají, tož aby sa ty patáće neotrhalo. Ale kolikrát sa to aj neuchovalo, jak leťel ten ženich, nejaký ten starší mládenec mu ju chěl uchytnút. Alebo víte co aj bývalo? Čapjěl aj pod stolem nekerý anebo si stúpl pod okno (= zvenčí) a nechál si to odriglované a potom šúp! tam. Víte, ale nebývalo to pěkné! (Hlas z publika: No já si pamatuju, že seděl pod stolem, čekál, a ten ženich mu hopl za krk. A ruky si lámali a nevěstě sa ten čepec opravdu kolikrát potrhál. Druhý dodává: A nejedna sklénka sa rozbila!)

A to čepení bylo při této písničce:

(Nápěv *Ej, hore, dole větr věje*)

1. Před Múčkovým je
kopa sena,
už je Kačenka
začepená.	2. Před Gajdovým je
ešće věčí,
už je Martinek
oženěný.
3. Jedú kupci
od Budína,
pýtajú sa
po čem žena.	4. Po dvacítí,
po třicítí,
pod' si, Martinku,
ženu vzítí.

A dyž tú nevěstu začepili, tož po ní házali bombosama. Ty družky měly plné kapce bombosů, aj ty hosté. Ze všechých stran házali po ní bombosama do kútka. Ona byla samý bombos, to takovú slávu í udělali. Né papírama, než bombosama! A já, dyž sem byla malá na jedněj svajbě, dyž sa vdávali moja tetička, také ňa nebylo. A furt ňa hledali: kde tá Bětička je? A já sem využila příležitosti a vlězla sem pod stůl a tam sem čekala na ty bombose. A byla sem tam zkrutěná a potom sem si tych bombosů nasbírala. Ale sem dostala nářez. V sukničkách, si mosíte myslet, v tem prachu!

A po této písničce už je ženich nachystaný mezi dveřma, že bude skákat za tú nevěstú přes stole. To víte, že si namastíl dobře pod kolenama, aby ten skok byl dobrý! A tož už mu tam dělajú plac, odělávají z tych stolů všechno, aby to tam nerozbil. A jak sa to zazpívalo „pod' si, Martinku, ženu vzítí“, to už mosí byt u ní a už ju mosí držat kolem krku a mosí í dat pěknú hubičku. A ona mosí ten čepec si opatrovat, ty pentle, lebo by í to roztrhali. Kolikrát sa ich tam žene aj třé štyré. Ale ten ženich sa nedá nikdy, málokdy sa to stane.

A včilkej sa aj zhaslo světlo a on tam skočil a vzál ju kolem krku a dál í pěknú hubičku. A tož už mñěl radost', že už vedlé téj svojěj vyvoleněj sedí a že už je po všechých tych ceremónijách. Už tak sa libezně obádvá na

sebe dívali a už ani nebečali. No ale tá pěsnička sa ím ešte mosela dozpívat, pretože to ináč nejde.

1. Ten náš pan farář
pěkně káže,
dává obrázky
ruce váže.

2. Já na to kázání
také půjdu,
o jeden obrázek
prosit budu.

3. Byl ten pan farář
dobrotivý,
dál ně obrázek,
ten byl živý.

(Nápěv *Ej, hore, dole větr věje*)

4. Kam si ho, smutná,
enom skovám,
dyž pro něho
místa nemám.

5. Dám ho na stěnu,
zapráší sa,
dám ho do truhle,
udusí sa.

6. Dám ho na postel,
sednu k němu,
dá ně huběнку
a já jemu.

7. Ty si, Kačenko,
bílá růža,
tobě nebylo
třeba muža.

8. Tys mohla chodit
po slobodě,
jak tá rybička
v bystrěj vodě.

9. Tys byl, Martinku,
strom zelený,
tobě nebylo
třeba ženy.

10. Tys mohl chodit
po galánkách,
jak ten holúbek
po hambálkách.

11. A budiž z toho
česť a chvála,
že pan Múčka
céru vdává.

12. A budiž z toho
potěšení,
že pan Gajda
syna žení.

A jak tú nevěstu začepili, tak pozpívali Na to sem sa tak mladá vdávala a další pěsničky, třeba Všeci sa ptajú, komu to hrajú.

♩ = 120/50"

Na to sem sa tak mla - dá vdá - va - la,
a - bych sa - ma ne - spá - va - la,
včil mo - sím spá - va - ti s chla - pis - kem bez ga - tí,
te - ho sem sa ne - na - dá - la.

Nepůvodní píseň ve valčíkovém rytmu, která byla do svatebního obřadu začleněna nejspíše až na začátku našeho století. Ze Strážnice ji uvádí pouze V. Úlehla (ŽP, N 142 F, T 173).

/: Na to sem sa
tak mladá vdávala,
abych sama
nospávala, :/

/: včil mosím spávati
s chlapiskem bez gatí,
teho sem sa
nenadála. :/

Vybírání do koláča

Po tem čepení sa donésly na stůl koláče a víno a jedlo sa a pilo sa. A ten starosta si nechál zahrát „vívat“ a povidá:

Vážení páni hosté, mládenci a družičky!
Tento pan ženich bolestně hledí
a pani nevěsta jaksi zarmúcená v kútečku sedí.
Já sám to cítím, co jim na srdci leží:
Mně sa zdá, že oni si povidali,
dyby do roka syna lebo céru měli,
jak by sa oni o nejakú tú kolébkú nebo kočárek postarali.
Milí přátelé,
já jménem pana ženicha a panny nevěsty
se k vám s prosbou obracím,
abyste jim na tú kolébkú nejakým dárečkem přispěli.
Sú mladí, majú sa rádi,
šak láska peníze nedává, ale spíš potrebuje.
Jak kdo môžete, tak dajte,
na nic sa neptajte,
a vy, páni muzikanti,
k temu nám veselo zahrajte.

A muzikanti hráli Hrajte ím, muziky, hrajte ím.

Původní píseň svatebního obřadu, která doprovázela házení „do koláča“. V různých nápevných obdobách ji známe z více lokalit. Ze Strážnice je zapsána pouze u J. Pajera (MP, č. 276), ale s jiným nápevem.

Hraj - te ím, mu - zi - ky, hraj - te ím,
a vy, že - ni - chu, haž - te ím.

1. Hrajte ím, muziky,
hrajte ím,
a vy, ženichu,
hažte ím.

2. Hrajte ím, muziky,
hrajte ím,
a vy, kmocháčku,
hažte ím.

A tož ten starosta to začal. Mňel velikú misu a na tem mňel malého košiláčka, panenku, která neměla na sobě nic. A ten starosta mňel řeč:

Heš, heš, havránku,
ustup na stránku,
ustup dále, šírej,
nech já možu k naším host'om trochu blízej.
Táto naša pani nevěstička,
ona má pěkné červené líčka,
zajisté by mohla mět do roka nějakého bumbříčka.
A vy, páni hosté, že je každý piják,
tož im dajte nějaký ten zlat'ák na poviják.
A vy, ženské, já vím, že vy máte také rády sklénku,
tož im dajte na nějakú tú plénku.
Nebo dyby ste im nedali, vy svadebníci zlatí,
moseli by dělat plénky z ženichových gatí.
A nech ten vývod zatútá,
abyste im nėsli brzo do kúta.
Zaplať, ženichu, záplatu,
nech je podobný na tatu.

*První mosel na tú misu hodit ženich. Nemyslíte si, že snád' deset korun!
Dycky stovku! A kmocháčci, ty sa necháli vidět, to byla také stovka, aj dvě,
aj pět set. A potom rodičé z jednéj a z druhéj strany. A včil další: tetičky
a strýčkové a hosté a družičky a mládenci. A tá starší družka nebo ty
ostatní říkaly:*

Já ti dávám do koláča,
abys měla do roka kudrnáča.

A já ti dávám na peřinku,
abys měla do roka Kateřinku.

*A to šlo dokola kolem, víte, až to všechno povybírali. A ty muzikanti při
tem hráli a při tem sa to vybralo. A naposledy kuchařky. To víte, ty kuchařky
byly takové šibalky, chtěly si udělat dobrý deň. A tož povídaly si za dveřma:
Dáme im korunu a budeme chtět osndesát halěřů zpátky! A tož dycky
tá jedna kuchařka šla a že na tú korunu, že sa složily, ale že osndesát
halěřů chcú zpátky, že sa nadělaly a nalétaly.*

Po vybrání do koláča sa to dalo starší družičce:

Tož už je to všecko vybrané,
papíry, stříbro, zlato,
tu máš, starší družičko,
poděkuj svatebním host'om za to.

Svadební družička si stúpla a nazpaměť to pěkně říkala:

Pochválen buď Ježíš Kristus!
Pokoj vám, jak pravil Kristus Pán!
Ticho, ticho, tichúčko,
nech možu promlúvit slovíčko,
slovíčko jedno nebo dvě,
šak to dlúho trvat nebude.

Poctivá muziko, přestaň hráti,
 nech já možu místo pani nevěsty
 za tento dárek poděkovati. (. . .)
 Poctiví páni hosti!
 Táto pani nevěsta smutná sedí,
 snad že ona na tom talíři málo peněz vidí.
 Ale tito páni hosti
 mají peněz dosti,
 ale oni jeli přes hory, doly,
 báli sa, aby je zbojníci neobrali,
 ale zkázali, abys ty dojela s dvěma třemi vozy,
 že ti je naplní zlatem a dukáty.
 Vívat, muziko!
 Poctiví páni hosti!
 Táto pani nevěsta i s panem ženichem
 vám všem uctivě děkuje
 a dobré pobavení přeje. (. . .)
 A nech tyto kupráky
 promění se v dukáty
 a ten talěr v cín,
 a ty, pani nevěsto, drž klín,
 ať je do roka céra nebo syn.
 A když to Pán Bůh požehná,
 nech sú do roka obádvá.
 Vívat, muziko!

kupráky — měďáky

Použité zkratky

MNP
 František Sušil: *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*. Praha 1941³.

ŽP
 Vladimír Úlehla: *Živá píseň*. Praha 1949.

SP
 Jan Poláček: *Slovácké písničky* I. Praha 1955⁵; III. Praha 1949²; V. Praha 1950; VI. Praha 1951; VIII. Ne-publikované doplňky, rukopis.

MP
 Jiří Pajer: *Marie Procházková (1886 až 1986), zpěvačka ze Strážnice*. Praha 1986.

LPS
 Jiří Pajer — Michal Milták: *Lidové písně ze Strážnicka*. Hodonín 1985.

Starší družička tú misú zatřepala nad tema stolama a nasypala to nevěstě do klína. A tož nevěsta si to už v tem fěrtúšku zkrútila a potom sa zpívalo. Hned sa nevyšlo z toho zástolí. Zpívalo sa třeba Kdo si sa v lednu narodil a potom Pějme píseň dokola.

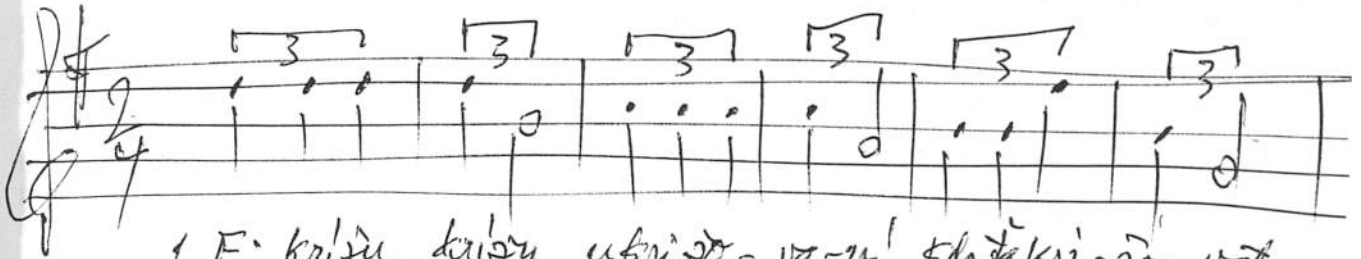
* * *

Vyprávění Alžběty Gajdové jsem natáčel koncem ledna 1969 u Gajdů ve Starém městě č. 240. Pro vzpomínky se tehdy vytvořila příznivá situace při draní peří, na kterém se sešly ženy z příbuzenstva, sousedky a přítelkyně. Většinu písní zpívaly ženy ve dvojhlasě (malými notami je vyznačen příležitostný a netypický trojhl s nebo vrchní, „terciový“ dvojhlas). Kromě Alžběty Gajdové, která sar a zpívala píseň *Hrajte im, muziky, hrajte im*, se společného zpěvu zúčastnily: sestra Anežka Křížová (1914—1978), varhannice, svatka Rosálie Stanislavová (1893—1978), snacha Alžběta Gajdová (nar. 1930), sousedky a přítelkyně Alžběta Otrubová (1914—1983), Marie Vajčnerová (nar. 1914) a Marie Pajerová (nar. 1909). Přizvukovali „domáci“ muži: manžel František Gajda starší (1896—1973) a syn František Gajda mladší (nar. 1925), který zpíval samostatně píseň *Už sem sa já, můj tatíčku, oženil*.

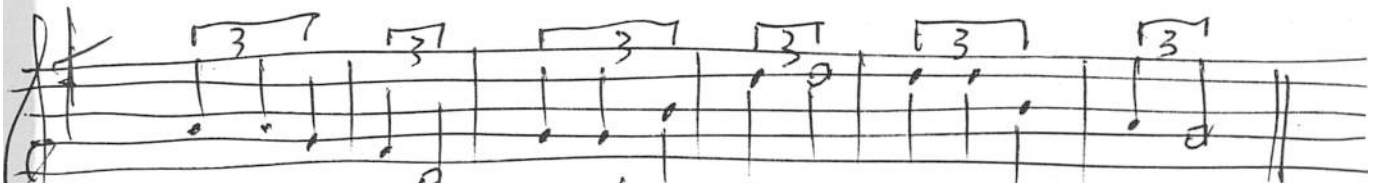
Jiří Pajer

PÍSNÍČKA DO ZÁPISNÍKU

triple

1. Ej, križu, križu ukřižo-va-ný, kdo ťa kri-žo-vať,

Ja-ra-zi-ča-ni, e-já-sa, ho-já, Ja-ra-zi-ča-ni.

(Vstase A. Janček;
píseň v úpravě J. Nedase
zpíval Jan Mlýsa.)

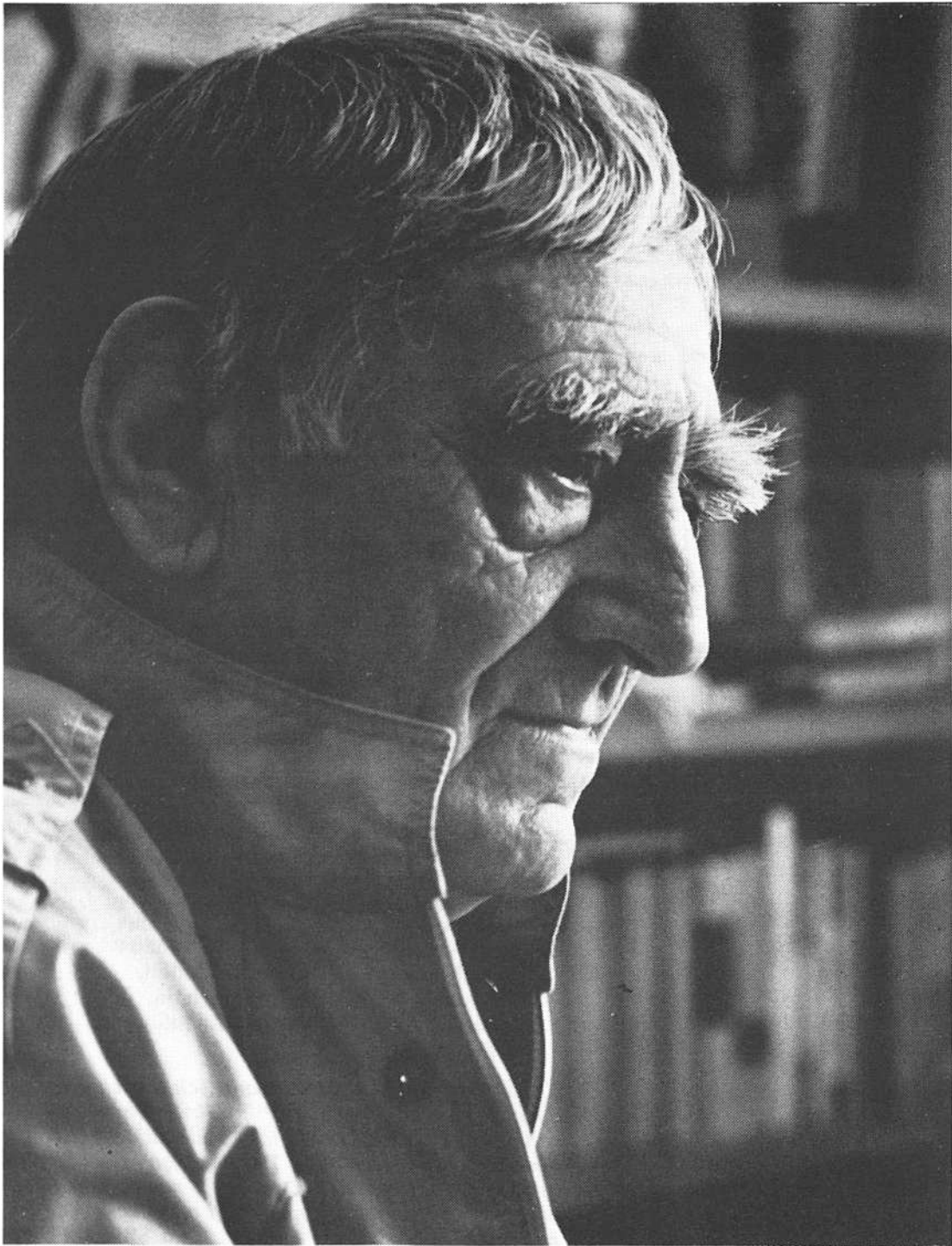
1. Ej, križu, križu
ukřižovaný,
kdo ťa križovať,
Zarazičani,
ejása, hojá,
Zarazičani.

2. Zarazičani
v tenkých košulkách
zabili Janka
na panských lúkách,
ejása, hojá,
na panských lúkách.

3. Keď ho zabili,
križ postavili,
aby sa zaňho
ľudé modlili,
ejása, hojá,
ľudé modlili.

Mám rád písničku o tom, jak chlapani Zarazičané v tenkých košulkách zabili Janka na panských lúkách a mám ji rád jak pro její melodii, tak pro její slova, hlavně pro ty. Slyším v nich roviny, luka při Moravě, senoseč a je mi líto toho Janička zabitého ve voňavé trávě blízko bojínku už proto, že mně doma taky říkávali Janku. To je možná trochu sentimentální a trochu melancholické, ale proč se za to stydět, když Zarazice jsou dědina hned vedle Znorov, co jsem se sám narodil. A znáte to: Kdykoliv člověk přijde po letech domů, je mu najednou líto, kolik ho zase ubylo. No a když tu písničku slyším, tak mi tohle všechno připomíná a proto ji mám tak rád.

Jan Skácel (1966)

Písničky do zápisníku vysílal Československý rozhlas Brno v druhé polovině šedesátých let. Ze svého vztahu k lidové písni se tehdy vyznávali téměř dvě desítky umělců — básníků, spisovatelů, herců, hudebních skladatelů, výtvarníků. Občas jsem nepochodil: „Vážený pane, lituji, že nemohu vyhovět Vaší žádosti, protože by nebylo důstojné, abych v rozhlase hovořil o své nejmilejší písničce. Já totiž nemám sluch a hudbě vůbec nerozumím...“, odepsal mi 9. srpna 1968 malíř Adolf Hoffmeister. Nebo vyjádření slovenského básníka Laca Novomeského ze dne 17. srpna téhož roku znělo v krásně čisté češtině takto: „Omluvte mne, prosím Vás. Nyní však nemohu. Snad po všech těch sjezdech, ale i pak Vás poprosím o omluvu, je-li Váš záměr spojen s nějakým mým předzpíváním. Do katastrof se sice řítím, ale nevolím si je.“ Jiní však pozvání rádi přijali.

Jestliže jsem začal Janem Skácelem, tak proto, že je to můj básník nejmilejší. Nevynechal jsem jedinou příležitost pobýt v jeho blízkosti. Neměl rád moc řečí a svoje slova vážil. (Jak špatně se o tom píše v minulém čase!) Miloval lidové umění, nesnášel svéráz a lacinou povrchnost . . . *Jaké to bylo letos ve Strážnici: Krásné, i když občas přšelo. To rmoutilo redaktory československého rozhlasu a RP, protože nemohli básnit o modrém strážnickém nebi. Jinak to dělají každý rok ...* (Jedenáctý bílý kůň. Prozaické miniatury. Brno 1964.)

S Jaroslavem Seifertem se vzájemně ctili; František Hrubín o J. Skácelovi napsal, že je u nás „jediným, z jehož slov dodnes — ve století smolince — nesešla rosa . . .“

Jan Skácel se nebál mluvit nahlas a v období „normalizace“ upadl v nemilost. Léta mu proto doma nevyšla jediná sbírka. V cizině převzal Petrarkovu cenu a Svaz slovinských spisovatelů jej odměnil mezinárodní literární cenou VILENICA 1989.

Konce listopadu se nedožil . . . Zemřel 7. 11. 1989; 7. 2. 1990 oslavil své šedesáté osmé narozeniny již mimo nás.

Antonín Jančík

*Až se můj život schýlí,
nakloní,
takový přál bych si mít dům:
Dubový by měl práh,
podrovnávku z opuky,
do sadu okno,
sadu starého,
s babičkou bílou,
vetchou jabloní.
[...]*

*Blizoučko mého domu
taková by stála hospoda:*

*Proboha, jen ne malovaná,
zato však se stoly,
na kterých spočinuly ruce
tolika unavených lidí,
že vyhladily desku,
jak by to žádný hoblík nedokázal.*

*V té hospodě by nikdo nesměl kázat
o tom, co hledal a nenalezl,
podkůvce ztracené,
promlčeném stesku,
o tom, jak těžko slavika je lapit,
jak život utíká a kolik ještě dní ...*

*V mé hospodě mlčeli by chlapi,
kteří se nahlas mluvit nebáli.*

(Úryvek z básně *Dům* ze sbírky *Kolik příležitostí má růže*. Praha 1957.)

Využívání folklórních tradic a historické vědomí

Historické povědomí patří vždy k důležitým složkám národní ideologie a formuje se většinou popularizační vědeckých poznatků. Poznávání regionálních podob jeho vývoje může plastičtěji osvětlit celospolečenské procesy a přispět k jejich hlubšímu pochopení. Například Slovákko je v povědomí naší společnosti mnohdy synonymem pro hýřivou barevnost krojů i pro dráždivou přitažlivost hudebních a tanečních projevů, chápaných jako originální a civilizačním vývojem nedotčené hodnoty. Toto povědomí však nevzniklo na základě vědeckých prací národopisců nebo historiků, nýbrž bylo formováno výtvarným uměním, hudbou, populární literaturou a působením různých organizátorů kulturního a společenského života. Proto budeme v Národopisné revui uveřejňovat články, zprávy a glosy o vytváření historického povědomí a o využívání folklórních tradic k novodobým kulturním aktivitám nejenom na Slovákku, ale i v jiných regionech.

Za první významnější příležitost k vědomé manifestaci určitého regionálního povědomí na jihovýchodní Moravě — pomineme-li občasné příležitosti hodonovacích slavností s krojovanou stafáží v duchu osvícenského vztahu k poddaným na konci 18. a na počátku 19. století — lze pokládat velehradské poutě v roce 1863, v období oslav tisíc let příchodu slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje na Moravu. Lid na vesnicích byl v kostelích poučován nejenom o životě obou apoštolů, ale také o starobylosti slovan-

ské kultury a o slavné minulosti Moravy. V období příprav miléniových oslav došlo s přispěním říšského poslance a pozdějšího představitele Vlasteneckého muzea v Olomouci P. Ignáce Wurma dokonce k přeložení svátku svátých Cyrila a Metoděje z 9. března na letní období přede žněmi — na 5. červenec.

Miléniové oslavy byly podnětem k široce založenému organizování velehradských poutí nejen z Moravy, ale i z Čech a ze Slovenska. Atmosféru poutí naznačuje článek o výpravě poutníků z Uherskobrodská, uveřejněný tehdy v časopise Blahověst:... po poradě vikariátu Uh. Brodského a Pozlovského byl určen 22. červen k pouti na Velehrad. V 10.00 h byla ve farním kostele mše, po ní se seřadil průvod a před polednem vyšel z Uh. Brodu se třemi hudebními sbory. V Drslavicích se k průvodu připojili poutníci z Praksic, ve Veletinách z Vlčnova, v Kunovicích Dolněmčanští s dalším hudebním sborem, u mýta před Hradištěm pak se připojili poutníci z Pozlovic, Provodova a Velkého Ořechova, rovněž s hudebním sborem. Průvod 10 000 účastníků prošel Uherským Hradištěm, kde potkal vracející se vikariát strážnický. Průvod byl seřazen obvyklým způsobem — děti, mládež, muži, ženy. Na Velehrad došel kolem 18.00 h. Hudbu a zpěv na kůru při mších na druhý den obstarávali učitelé z Uherského Brodu.

Ne tak rozsáhlou, ale přesto významnou akcí byl koncert Slovanského pěveckého spolku z Vídně v Uherském Hradišti 3. února 1865. Jeho průběh popsal student vídeňské univerzity a pozdější zakladatel Časopisu Vlasteneckého muzejního spolku olomouckého Jan Havelka: Juž od jedenácté stá-

la hudba pluku Váza na hradištském nádraží, aby těch vzácných hostů slušně přivítala, ba i vzdor zimy zástup těch nejnedočkavějších Hradišťanů a krásných Hradišťanek, jež hořeli dychtivostí pozdravit ty vídeňské Slovany. O tři čtvrtě na 12. konečně dorazil dávno vyhlídaný a čekáný vlak. Hudebníci spustili „Hej Slované“, že to každého projelo od paty k hlavě, a publikum volalo nekonečně sláva. Besední komitét pak vedl hosty ke kočárům před nádražím a jeli až k mýtu, odkud v čele s praporem ve trojicích šli na velké náměstí, při čemž se střílelo z hmoždířů. O koncertě, sestaveném převážně z českých, moravských a jihoslovanských písni autor píše, že unešení krásou jeho doznávali Hradišťané, že co Hradišť stál, takové slávy, takového zpěvu a takové zábavy neměl a ani více nebude mítí . . . Následující ples trval do rána a zúčastnili se jej hosté zejména studentí z Olomouce, z Kroměříže, ze Senice a z celého okolí města . . . jmenovitě však též Bartoš se třema panáčky profesory. Dopis není jen zprávou o jedné kulturní akci rodící se české vlastenecké společnosti na jihovýchodní Moravě, nýbrž zároveň svědectvím o aktivitě nastupující generace budoucích advokátů, kněží, lékařů, profesorů a úředníků, kteří se v době studií národně uvědomovali ve studentských spolcích, jako byla ve Vídni „Morava“ nebo v Praze „Detvan“ a „Moravská beseda“. Kulturním zdrojem tohoto vlasteneckého sjednocování spojeného s vytvářením regionálního povědomí byly kupodivu tradice lidové kultury, zejména folklór.

Josef Jančář

*Slavnost
Božího Těla
ve Strážnici.
Foto
J. Relich
1912*

Tyllnerův Úvod do studia lidové písně

Lubomír Tyllner působící od druhé poloviny roku 1989 v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, kam přešel z pedagogické fakulty v Českých Budějovicích, předal vysokoškolským posluchačům dobrou příručku — lepší než jaké v českých zemích mezi dosavadními skripty až dosud vyšly. Skripta byla vydána počátkem roku 1990 s datací 1989 v nákladu 200 výtisků. Látka je rozvržena do šesti kapitol: 1. *Systematika oboru*, 2. *Národopisné instituce a časopisy*, 3. *Folklorní teorie*, 4. *Metody a formy práce s folklorním materiálem*, 5. *Katalogizace lidových písní*, 6. *Hudební povaha české lidové písně*. Ze 181 stran věnoval autor 40 na výčet literatury, 8 stran na jmenný rejstřík, 2 strany tvoří obsah a 3 strany jsou vyčleněny na úvod. Vlastní pojednání najdeme tedy — počítal-li jsem dobře — na 128 stranách, přičemž se sem dere slůvko „pouze“. Ale bylo by rozhodně použito nevhodně jednak proto,

že dvě třetiny vyčleněné na pojednání nejsou málo a že podrobný výčet literatury je v podobných pracích třeba jen ocenit. Stručná skripta zajisté nikdy nemohou postihnout úplný obraz, a to ani o písní z území Čech, na niž je zde položen největší důraz, v jednotlivostech by bylo o čem diskutovat a nebylo by nesnadné vytknout i leckterou faktickou chybu. V případném dalším vydání jistě taky autor uzavře kapitolu o folklorních teoriích jinak, než stránkou poněkud formálně věnovanou marxistické metodologii. Závěrem však můžeme znovu v obměně zopakovat, že tato skripta jsou dobrým vodítkem pro každého vážného zájemce o lidovou píseň.

Dušan Holý

Móžiho Slovenský hudobný folklor

Alexander Móži přistoupil ke zpracování skript vydaných na sklonku roku 1989 na Vysoké škole múzických umění v Bratislavě s nemalou

zkušeností. Do literatury o lidové písní učebnicového charakteru vstoupil prací, na niž se podílel spolu s Ladislavem Lengem (1930—1973), který už předtím sám vydal dvoje skripta věnovaná slovenské lidové písní. Společná vysokoškolská skripta Leng-Móži vyšla dvakrát (1973 a 1977). Jejich koncepce se s nynější prací stýká samozřejmě také, zdaleka však není přejata mechanicky. Látka je zde rozčleněna takto: 1. *K prvopočiatkom vývoja hudby*, 2. *Kvartonálny a kvintakordálny systém*, 3. *Durové a molové ľudové piesne s harmonickým tonálnym citením*, 4. *Pramene štúdia ľudových piesní*, 5. *K dejinám ľudovej inštrumentálnej hudby na Slovensku*, 6. *Slovenské ľudové tance*, 7. *Hudobný folklor, jeho stav a miesto v súčasnom kultúrnom živote*, 8. *Práca v teréne a dokumentácia*, 9. *Základy metodologickej práce vo folklorných súboroch*. Nová je zvláště kapitola první, již autor v obměně přednesl na 18. etnomuzikologickém semináři, z něhož má v dohledné době vyjít sborník v Čes-

Eva Krekovičová: **O živote folkloru v súčasnosti. (Ľudová pieseň)**. Bratislava 1989, Národopisný ústav SAV, 324 stran, anglické a německé resumé

Autorka je známa především svým dlouhodobým zájmem o písňový repertoár a jeho proměny v čase. Nabyla značných zkušeností z terénních výzkumů a po několika desítkách dílčích studií přistupuje nyní k souhrnnému zpracování této problematiky. Neomezuje se však jen na repertoár, ale zahrnuje i další problémy, spojené s ekologií lidové písně. Je to široký záběr otázek, které zasahují ve značné míře i do mimofolklorní sféry.

Ve stručném přehledu si autorka všimá dosavadní literární produkce o výzkumu písňových repertoárů. Zde se dostávají do popředí — kromě dimenze prostorové a hudebně-typologické — také kategorie dynamičnosti a časové určenosti sledovaných jevů. Znamená to, že lze exaktněji studovat objekty výzkumu jednak v synchronním řezu (specifikace stavu v určitém čase), jednak v diachronním pohledu (zkoumání vývojových tendencí). Z těchto do určité míry základních aspektů autorka rozvíjí pak další teoretické a metodologické problémy, jimž je věnována celá kapitola.

Patří k nim kritérium kolektivnosti, systémový přístup ke studiu repertoáru, výzkum funkcí a funkčních vazeb, kategorie času, stav a vývojové tendence v písňovém repertoáru. Tyto aspekty dokládá na příkladech některých lokalit Slovenska a nastiňuje komplexní problematiku terénního výzkumu. Poukazuje na význam interdisciplinární metodiky, která je spojením folkloristických a etnografických metod s dalšími postupy, zejména kvantifikačními a sociometrickými metodami. Vedle těchto přístupů však autorka zdůrazňuje při ekologicky orientovaných bádáních důležitost empirického výzkumu, který zůstává stále prvkem primárního významu. Píše: „Preto je len na škodu veci, že jednotliví bádatelia, zaoberajúci sa ekológiou folkloru, pri publikovaní výsledkov výskumu venujú viac pozornosti finálnemu produktom výskumu (výsledkom a interpretácii poznatkov) ako detailnejšiemu opisu použitých výskumných technik a skúsenostiam, ktoré pri práci v teréne získali.“

Další část je věnována mechanismu fungování písňového repertoáru. Autorka se zaměřuje především na funkci písně v určitém prostředí a charakterizuje její primární a konkrétní funkčnost, jednoznačnou funkčnost a vícefunkčnost. Podle funkční

struktury písňového repertoáru vyděluje tyto skupiny: písňě obřadové, písňě spojené s prací, písňě společensko-zábavní a písňě zpívané v úzkém (rodinném) kruhu. Přechází dále k poznatkům o jádru a okrajových částech repertoáru a charakterizuje manifestní (aktivní) a latentní (skrytý, pasivní) repertoár. Důležité je i poznání sociálního a generačního rozvrstvení repertoáru a identifikace současných zpěvních příležitostí, které jsou závislé na mnoha vývojových činitelích a zpětně ovlivňují — společně s funkčními vazbami písně — i formální stránku a způsob interpretace písní.

V dalších částech přibližuje autorka metodiku sociometrických výzkumů zpěvnosti, kterou použila v obcích Východná a Sebechleby (v závěru publikace zveřejňuje plně znění svých dotazníků). Její výzkum se zaměřil na sledování vztahů repertoár — nositel — způsob života písně. Na mnoha konkrétních příkladech dokládá přezívání a udržování tradičního repertoáru a pronikání inovací, které představují písňě z jiných žánrů (dechovka, pop-music ad.), nebo obohacování lokálního fondu o folklorní písňě z jiných regionů (zvláště působením masmédií). Ve Východné zjistila poměrně vysokou frek-

Ženy z Liptovských Sliačů (MFF Strážnice 1966). Foto Vladimír Mlčák

venci tradičních písní, která je však závislá i na konání folklórních festivalů a existenci místní folklórní skupiny. Jinou metodiku a přístup uplatňuje autorka u retrospektivního výzkumu písňového repertoáru v Čičmanech, kde se zaměřuje zejména na poznávání rychlosti repertoárových proměn v čase a na přesnější časové ohraničení i vnitřní specifiku těchto transformací. Dospěla k pozoruhodným poznatkům o vlivu folklorismu, který v Čičmanech působí už od konce 19. století, jako výrazného konzervujícího činitele a impulsu uvědomělého návratu k lokálním tradicím. Tyto otázky pak autorka sleduje v širším územním rozsahu a poukazuje na existující zpětnou vazbu — vliv folklorismu na životnost písně. Zjišťuje, že na Slovensku — stejně jako v jiných zemích — dochází k symbióze spontánních (p r i m á r n í c h, „autentických“) a organizovaných (s e k u n d á r n í c h, „souborových“) podob folklóru, přičemž jde o vztahy s pozitivním i negativním dosahem. Negativnost se projevuje například v zužování nebo i zániku tradičního repertoáru, ve snižování obecné zpěvnosti, v posunu vkusových norem ap. Navzdor tomu jsou i dnes ve folklórně živých oblastech Slovenska relativně dobré podmínky pro výzkum života tradiční pís-

ně. Kolektivnost tradičního zpěvu je však i zde na ústupu a proměňuje se ve „skupinový“ zpěv. A ještě na jeden důležitý poznatek je nutno upozornit: poznávání současného života lidové písně odhaluje mnohem starší prvky, které jsou příznačné pro fungování tradice v obecném měřítku.

Z publikace o životě písně v současnosti vyznívá spojení autorčina všestranného seznámení s praxí a vysoké teoretické erudovanosti. Podařilo se jí vytvořit dílčí syntézu, jejíž období bychom s těžší hledali v okolních zemích i v celoevropském měřítku. K závažnosti publikace by jistě přispělo zařazení soupisu příslušné literatury — ten zde chybí. Je také škoda, že tak významné publikace vycházejí jen jako účelové knihy s omezenými typografickými možnostmi a v nepříliš kvalitní výtvarné úpravě.

Jiří Pajer

Jiří Pajer: *Svět lidové písně*. Strážnice 1989, Ústav lidového umění, 4. svazok edície Metodické monografie, 127 strán, 100 notových příkladov, nemecké resumé

Po nedávno vydané monografii *Marie Procházková (1886—1986), zpěvačka ze*

kém Těšíně. Můžiho skripta, která vyšla ve 150 výtiscích mají 82 stran, z čehož je na literaturu a prameny (ne vždy, bohužel, citované se vši pečlivostí) věnováno 6 stran. Na počátku *Doslovu* autor uvádí, že prostudování tohoto učebního textu stane se čtenář dostatečně připraven „pre aktivnú prácu s folklórnym fenoménom“. Klade-li však v posledním odstavci téhož pojednání zájemcům na srdce, že tato příručka má funkci průvodce a pomocníka na cestě dalšího získávání a prohlubování vědomostí, přikláníme se raději k tomuto závěru.

Dušan Holý

Písně Jana Janíka z Bratřic konečně odtajeny

Marklova reedice Jeníkových rozmarňných písniček z r. 1959 stala se málem dokonalým tabu. Muselo za prvé uplynout pět let, než byla vůbec dána do prodeje aspoň pro odborníky (a to ještě prostřednictvím Národopisné spo-

Strážnice (Hodonín 1986), rozsiahlej práci o vynikajúcej speváčke ľudových piesní, sa Jiří Pajer predstavuje ďalším samostatným knižným titulom. Treba pritom povedať, že hoci je autor známy v národopisnej obci svojim mnohostranným odborným záujmom (venuje sa štúdiu tak materiálnej, ako aj duchovnej kultúry), recenzovaná publikácia Svět lidové písně nasvedčuje, že jeho bádateľská orientácia sa dnes zreteľnejšie sústreďuje v prvom rade na výskum hudobného folklóru. Z folkloristického hľadiska si v tomto prípade stanovil tiež náročný cieľ: priblížiť širšiemu okruhu čitateľov a zvlášť členom folklórných súborov i ľudových muzik poznatky, ktoré sú v súčasnej hudobnej folkloristike osobitne aktuálne.

V edičnej poznámke k práci J. Pajer stručne konštatuje, že publikácia je venovaná hlavne ekológii ľudovej piesne. A z tohto zorného uhla sa s didaktickým úmyslom snaží rozšíriť i obzor znalostí najmä v okruhu súborovej činnosti. Tomuto zámeru podriadiť i koncepcne rozvrhnutie celej práce: 1. pieseň v tradičnom prostredí, 2. speváci, 3. repertoár, 4. interpretácia, 5. ľudová pieseň v súčasnosti. Zvolil tiež čitateľsky prístupnú formu výkladu, jednotlivé pasáže textu príhodne člení graficky odliš-

lečnosti československé) a za druhé až dodnes je toto vydání v některých knihovnách označeno „Z“. Čerstvě se o tom přesvědčila jedna posluchačka národopisu, když si je chtěla vypůjčit v brněnské univerzitní knihovně. V počtu 2 000 výtisků patřila tedy mezi libri prohibiti ještě i v době, kdy se už vesele prodávalo nové vydání *Písni starodávných lidu obecného českého, namnoze nezbedných a pohoršlivých*; v redakci Karla Dvořáka spatřilo světlo světa počátkem r. 1990 s datací 1989 ve výběrové řadě Klubu přátel poezie a v nákladu 16 000 výtisků. A to jsou přitom v Marklově rediici všechny jen trochu hrubší výrazy pro zadní část těla, nebo pro ženské pohlaví aj. pečlivě vytečkované, zatímco v současném vydání si nemusíme nic už sami domýšlet. Sbíрка se tedy slovy K. Dvořáka konečně vymaňuje „ze stínu úzkoprsého a pokryteckého předsudku, který ji odsunul kamsi na periferii slovesnosti, o níž se mlsně zajímá jenom nemrava.“

Pišňová sbírka Jana Jeníka Nepomuka z Bratřic (1756—1845) je dochována ve dvou rukopisných verzích z r. 1810 a 1838. Poprvé byla vydána tiskem v r. 1929 v počtu pouhých sto sedmdesáti exemplářů, druhé vydání bylo Marklovo z r. 1959 a třetí pochází z r. 1989. (Na konci samá devítka a reedice vycházejí přesně po třiceti letech . . .)

K. Dvořák říká v Ediční poznámce o vydání J. Markla, že „plně vyhovuje z hlediska etnomuzikologického“, že však rukopis Markl „reprodukoval — sotva se to dá říci šetrněji — krajně nespolehlivě“. Vádí mu, že „Jeníkovy komentáře buď jen parafrázoval, nebo rozptýlil do předmluvy“ a zřejmě i to, že sáhl k vlastnímu uspořádání písní. Jestliže se totiž Dvořák snažil „v podstatě zachovat“ profil Jeníkovy sbírky (i když vzhledem k tomu, že „tato edice nemá povahu povýtce vědeckou, bylo rozhodnuto přece jenom několik málo popěvků z ní vypustit“), pak Markl záměrně nechtěl Jeníkovo „náhodné seskupení zachovávat“ a sáhl

k abecednímu seřazení písní i k jejich očíslování. Sbíрку tak zajisté zřehlednil a v incipitovém seznamu uvedl též čísla a strany původní Jeníkovy sbírky. Ve Dvořákově vydání následuje sice text za textem podle Jeníka, jenže bez očíslování textů (nebo aspoň jejich oddělení nějakou značkou, jak tomu bylo už u Jeníka — viz faksimile otiskované Marklem) se čtenář sotva vždy vyzná, kde končí jedna a kde začíná další písnička. Citelně zde taky chybí incipitový seznam. Tento neobyčejnější rejstřík jistě nepatří jen k výsadám přísně vědeckých vydání. A tak možná při další rediici Jeníkovy sbírky se přijde na to, že bude třeba zvolit ještě jiné postupy a že se k nim stanou dobrým podnětem kompromisy mezi oběma posledními vydáními.

Současná reedice je bohatě ilustrována, ale možná, že méně by bylo více. Odpovídají všechny ilustrace skutečnému obsahu písní? Nezabíhají místy „mlsně“ někam jinam?

Dušan Holý

ným typom písma a inštruktivnosť rozvažovania ilustruje na notových príkladoch.

Je zřejmé, že v práci J. Pajera vystupuje ako jeden z inšpiračných zdrojov ekologické východisko štúdia ľudovej piesne dielo Vladimíra Ulehly *Živá píseň* (Praha 1949). Autor teda svojím spôsobom programovo nadväzuje na vedecký odkaz V. Ulehly a jeho pamiatke pripisuje aj svoju prácu.

Ako pristupuje J. Pajer v danom prípade k problému ekologického štúdia ľudovej piesne? V prvom rade vymedzuje miesto ľudovej piesne v rámci rodinného i výročného obyčajového cyklu či vôbec spoločenských daností v tradičnom lokálnom spoločenstve. Ukazuje, že ľudová pieseň fungovala v živote lokálneho spoločenstva vždy v konkrétnych funkčných súvislostiach, tvorila organickú súčasť intimného i verejného života. Avšak ak poznávame funkčné väzby piesne, súčasne vystupuje do popredia otázka spevákov, ich repertoár a vlastný interpretačný výraz. K tomuto širokému okruhu problémov sa J. Pajer vyjadruje takpovediac jedným dychom a hoci viaceré otázky tu a tam iba stručne naznačuje, poučné sú samotné ilustračné doklady, ktorými dopĺňa text.

Pútať a azda i najpresvedčivejšie vy-

zníeva úvaha o spevákoch. J. Pajer sa tu prejavuje ako výborný znalec nositeľov piesňovej tradície v teréne. Interpretov ľudovej piesne vníma v ich hudobnom i mimohudobnom podmienení, vymedzuje charakteristické typy spevákov, čo napokon demonštruje i na príklade štyroch vybraných spevákov. Ide mu pritom o ozrejmienie individuálnych a kolektívnych repertoárových súborov piesňovej kultúry v lokálnych, regionálnych, resp. nadregionálnych súvislostiach. V tomto súvisle dôležitým faktorom je rovina interpretácie — rytmické, metrické, agogické a iné prvky, ktoré určujú hudobnosťový ráz danej piesňovej kultúry. Ak potom v závere práce sa autor zamýšľa nad ľudovou piesňou v súčasnosti, v dnešnom spoločenskom kontexte vyzdvihuje z rôznych hľadísk práve otázky kontinuity či diskontinuity repertoárových a interpretačných kritérií.

Uvedená publikácia J. Pajera náležite vyplňuje doterajšiu medzeru v aplikovanej folkloristike. Podnetne osvetľuje život ľudovej piesne a nepochybne vzbudí pozornosť najmä v rámci súčasného folklorného hnutia, a to i napriek tomu, že autorovi sa nepodarilo vyhnúť istému úskaliu. Predovšetkým dokladový materiál, ktorým doložil svoje úvahy, je zúžený na moravský

okruh či presnejšie na Slovácko a zvlášť Strážnicko. Materiál zo Slovenska a už vôbec z Čiech je tu zastúpený len v obmedzenej miere. Zaiste, autor sa opiera o zázemie živej folklórnej oblasti a tou je mu jeho Strážnicko, ale preukaznosť sprievodného hudobného materiálu sa tým v celku oslabuje. Práca je inak prehľadne usporiadaná, rozšírené textové exkurzy sú graficky zvýraznené petitom. Technicky má knižka výbornú úpravu notových príkladov aj s komentármi v závere práce. Publikácia je doplnená súpisom prameňov i základnej literatúry a rozsiahlym nemeckým resumé.

Andrej Sulitka

Václav a Věra Frolcovi — Jiří Pajer: **Primáš Slávek Volavý**. Brno 1990, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Ústav lidového umění ve Strážnici, 94 strán, anglické, nemecké a ruské resumé

Terénne výskumy potvrdzujú neustále aktuálnu dôležitosť úlohy osobnosti pre ďalšie rozvíjanie a životnosť folklóru, a to nielen v jeho primárnych, ale i v sekundárnych formách existencie. Vynikajúci

Primáš Slávek Volavý s Jozkou Kubíkem, 1974

nositeľ predstavoval v procese folklórnej tradície ako takej vždy ohnivo, ktorého funkciu, dôležitosť a konkrétny vplyv na charakter tejto tradície je potrebné skúmať a poznávať. Napriek tomu, že situácia v našej edičnej praxi sa v posledných rokoch trochu zlepšila (reedícia Plickovej Evy Studeničovej, monografia primáša Jozky Kubíka z pera D. Holého, vydanie Pajerovej Márie Procházkovej zo Strážnice, či pripravovaný zborník *Tvorcovia a nositelia folklórnych tradícií* a viaceré časopisecké štúdiá, najmä v Národopisných

aktualitách a Slovenskom národopise), akútny nedostatok monografií výrazných nositeľov folklórnej tradície u nás stále nemôžeme považovať za dostatočne saturovaný. Máme čo doháňať, najmä ak sa porovnáme s inými európskymi národmi (napr. Fínmi, Maďarmi, ale i Bulharmi, Juhoslovanmi, atď.).

Takto orientované práce totiž nastavujú folklórnemu prejavu a jeho spôsobu života akési „vnútorné zrkadlo“, v ktorom i známe javy a poznatky nadobúdajú iné kontúry a súvislosti, ukážu sa v novom, doteraz

nepoznanom svetle. Získaný „mikropohľad“ umožňuje vidieť inú, „odvrátenú“ tvár fungovania folklóru. Recenzovaná publikácia pripravená do tlače v r. 1987, ktorá se nám dostáva práve do rúk, nie je síce prvým príspevkom k poznaniu osobnosti známeho vynikajúceho hudobníka, zberateľa piesní, etnografa, riaditeľa Ústavu ľudového umění v Strážnici, dr. V. Volavého. Je však jedinou komplexne poňatou knižnou publikáciou o dnes už legendárnom primášovi a predstavuje akúsi syntetizujúcu vedeckú i ľudskú „spomienku“, ktorú si

Přivětivá krajina hudby

Pod tímto názvem vydal Jan Trojan v roce 1989 v ostravském Profilu soubor pěti desítek fejetonů. Byly po léta publikovány převážně v brněnských denících Svobodné slovo, Lidová demokracie, Práce, dále v regionálních časopisech Vlastivědný věstník moravský, Štafeta, v hudebním měsíčníku Opus musicum a v Programu Státního divadla v Brně. Jak čteme v úvodu, který ke knížce napsal Ivo Stolařík, vznikaly Trojanovy fejetony někdy spontánně, jindy k určitým výročím, ale mnohdy též jako „odstřížky“ z autorových větších hudebně historických prací. Jsou psány neobvykle živě, poutavě, zkrátka přivětivě a mnohé z nich mohou zajímat také národopisce. Naši glosu můžeme uzavřít pochvalnými slovy na adresu vydavatelství, že mělo šťastnou ruku, ale jaksi sám sebou se k tomu vtírá ještě dovětek trochu jiného rázu: Není přinejmenším podivné, že tento autor desítek, ba stovek mnohostranně za-

měřených prací o hudbě ukončil v loňském roce své vysokoškolské působení jako odborný asistent?

Dušan Holý

Sborník o evropských dudách

Když se na jaře 1985 uskutečnilo pod patronací strakonického muzea a Krajského kulturního střediska v Českých Budějovicích první setkání výrobců dud, šlo vlastně o navázání počátečních kontaktů. Bez velkých slov a publicity se zrodila akce, která dostala název Dudácká dílna 85. Za dva roky se uskutečnil druhý seminář stejného jména, který navštívili účastníci z Československa i zahraničí. Zájem o technologii výroby dud se rozrostl do širokého spektra od začínajících až po osobnosti s vysokým teoretickým i praktickým zázemím. U zrodu celé akce stál Josef Režný, odborník

s velkými mezinárodními zkušenostmi, který se ujal také redakce sborníku *Dudácká dílna (Dudy střední Evropy)*, vydaného ve Strakonících 1989.

V úvodním referátě o typologii západoslovanských dud podává Josef Režný hutný historický přehled a v chronologickém sledu přibližuje typy dechových a dmychacích nástrojů, vyskytujících se na našem území, v lužickosrbské oblasti a v Polsku. Na jeho referát navazuje Otakar Pokorný o typech a zvlátnostech moravských gajd, o jejich tónové systemizaci a ladění a věnuje pozornost různým gajdošským školám. Cenné jsou rovněž jeho poznatky o současném stavu dudácké hry na Moravě. Johannes Taul pak připojuje krátký, ale významný příspěvek o historii a konstrukčních zvlátnostech estonských dud staršího typu (se vzduchovým zásobníkem z vepřové měchuřiny) i novější verze vzniklé na ostrovech a pobřeží, kde se zásobník vzduchu vyráběl z vydělaných tuleních žaludků. Několik osobních poznatků k novějšímu vývoji hry

osobnost' dr. Volavého nesporně zasluhuje. Knižka sa vyznačuje bezprostrednosťou pohľadu, ktorá vyšla práve z osobných vzťahov autorov k nemu ako človeku blízkeho a známemu. Informácie sú tu poprepletané výrokmí a názormi jeho blízkych spolupracovníkov o V. Volavom, ako aj vlastnými komentármi primáša. Z vedeckého hľadiska sú zaujímavé názory V. Volavého na konfrontáciu autentického a „pódiového“ folklóru, upozornenie na niektoré nežiadúce deformácie a trendy zmien, ktorým folklór v zmenených podmienkach existencie zákonite podlieha. Avizuje viaceré negatívne tendencie a prejavy, pričom mnohé chyby folklórnych súborov účinkujúcich na scéne pripisuje na vrub neznalosti prameňov. Upozorňuje na nevyhnutnosť terénnych výskumov a učenia sa spôsobu interpretácie priamo „pri prameni“, teda od pôvodných nositeľov. Veľmi citlivo sa vyjadruje k otázke štylizácie, úprav folklórnej predlohy, ku nebezpečeniu komercializácie, sklznutia k lacným efektom a povrchnej znalosti materiálu. Zamýšľa sa nad miestom folklóru v živote dnešného človeka nielen z pohľadu interpreta, ale i diváka, a to bez sentimentality, so snahou o čo najväčšiu objektivitu.

Tažiskom publikácie je však práve to,

čo prinieslo V. Volavému najväčšiu slávu a uznanie a v čom najviac poznačil, nasmeroval celé folklórne hnutie v oblasti svojho pôsobenia — jeho interpretačné umenie. Spomenuté osobne ľudské zainteresovanie autorov na príprave a vydaní monografie pritom v žiadnom prípade neznižuje odbornú úroveň publikácie. Vysoko treba oceniť hlavne celkovú koncepciu knihy, ktorej cieľom bolo poskytnutie základných biografických údajov a súvislostí skutočne „odsentimentalizované“, teda prísne vedecké sledovanie a hodnotenie osobnosti primáša a folkloristu V. Volavého z hľadiska jeho väzieb s autentickými i štylizovanými podobami folklóru v regionálnych a interregionálnych súvislostiach. V. Volavý je zaujímavým príkladom vzťahu školeného hudobníka-profesionála ku štýlu hry ľudových muzikantov. Práca umožňuje sledovať vplyvy jednotlivých primášov, od ktorých sa V. Volavý interpretácii ľudovej hudby učil (J. Horný, M. Miškeřík, J. Norek, J. Kubík, S. Dudík), na jeho spôsob hry. Autori sledujú hru jednotlivých muzikantov vždy ako jedno ohnívko organicky prepojenej reťaze v súvislej línii, pričom sa snažia špecifikovať význam, prínos a osobitosť jednotlivých „kolíkov“ tejto „štafety“. Na základe kon-

frontačnej analýzy spôsobu hry V. Volavého a spomínaných primášov vyzdvihujú úho autori:

1) Šťastné sklbenie vysokej interpretačnej úrovne profesionálne školeného huslistu s rešpektovaním zákonitostí interpretácie ľudovej piesne a tanca, vychádzajúcej z hlbokej znalosti interpretačného umenia vynikajúcich primášov.

2) Osobný vklad a prínos interpretačného umenia V. Volavého, mieru tvorivého prínosu primáša, vytvorenie si vlastného interpretačného štýlu. Jeho prejav hodnotia autori ako „nový typ folklórnej tradície“, zakorenenej v autentickom folklóre.

Publikácia obsahuje notové ukážky, register repertoáru hudby V. Volavého s rozlišovaním tradičného a profilového repertoáru od piesní ostatných, pričom sa tu neuvádzajú piesne všeobecne rozšírené, prevzaté v novšom období. Nájdem tu zoznam prameňov a bohatý zoznam literatúry, vrátane bibliografie prác samotného V. Volavého.

Pri písaní knihy viedla autorov predovšetkým snaha podať obraz V. Volavého ako človeka a muzikantskej osobnosti. Ten, kto si knihu prečíta, mi iste dá za pravdu, že sa im to skutočne podarilo.

Eva Krekovičová

Jihočeský masopust (Lniště). Foto Josef Tomeš 1975

Jindřich Pecka

Josef Režný: **Naše prameny. (Písňe z repertoáru Prácheňského souboru 1949 až 1989.)** Strakonice 1989, 172 písňi, nestr.

Prácheňský soubor ze Strakonice vydal zpěvník písňi, které prošly souborem během jeho čtyřicetileté plodné činnosti. Autorem zpěvníku je Josef Režný, jeden ze sběratelů jihočeské lidové písňi, kteří mají velkou zásluhu na uchování písňového bohatství kraje. Patří mezi ty oddané ctitele a interprety písňi, kteří se nedali odradit ani dočasnou nepřízní osudu a obětavě pracují pro folklór a zájmovou uměleckou činnost.

Do zpěvníku jsou zařazeny jihočeské písňe z různých zdrojů. Převládají písňe vybrané z publikovaných sbírek, jednak z K. J. Erbeny, Č. Holase, L. Kuby, K. Weise, J. Jindřicha, J. Jandy, K. Plicky a dalších, jednak z vlastního zpěvníku *Lidovi zpěváci na Prácheňsku* (Praha 1979, Panton). Zbytek v počtu 69 písňi pochází z rukopisných, dosud nepublikovaných pramenů Č. Holasa (30 písňi), J. Režného (38 písňi) a J. Formánka (1 písň). Celek tak vytváří nejen reprezentativní výběr z repertoáru Prácheňského souboru, ale dává i dobrý přehled o charakteru jihočeské písňi.

Zpěvník je pěkně graficky upravený a doplněný fotografiemi jihočeské krajiny a architektury, záběry z autorových sběratelských cest a z činnosti souboru. Po obsahové i vzhledové stránce vyniká nad jinými publikacemi, vydávanými k výročním souborům. A tak kolektivy, které připravují podobné vzpomínkové publikace, se mohou poučit z tohoto dokonalého vzoru.

Jiří Pajer

Pro Ústav lidového umění ve Strážnici vydal Supraphon

Věru neaktuální byly Národopisné aktuality a macešky se zachovaly k výsledkům práce svého mateřského Ústavu — ke dvěma posledním gramofonovým deskám, které připravil Pavel Kurfürst. V čem je hlavní chyba, že o nich referujeme se zpožděním několika let? V tom, že někteří slibovali a nesplnili a že jiní je dost rázně neupomínali. Tolik všem následovníkům pro poučení.

D. H.

a stavby dud v NDR a o svých vlastních nástrojích (Hümmelchen) podává Bernd Eichler. Závěr sborníku tvoří ikonografický příspěvek Jiřího Fröhli-cha a Josefa Režného, zaměřený na gotické a renesanční kachle s dudáckými motivy, jak se zachovaly v muzejních sbírkách v Československu, Maďarsku, Německu a Polsku. Celý sborník je dobře vybaven obrazovými přílohami, cizojazyčnými souhrny a přehledem literatury.

Autorům publikovaných referátů je vlastní syntetický přístup. Nejsou to jen výrobci, ale v pravém smyslu tvůrčí osobnosti, výkonní umělci i známí badatelé v oboru historie, etnografie a folkloristiky. Tento interdisciplinární přístup dodává strakonické publikaci na významu, stejně jako to, že svými poznatky začleňuje naši dudáckou tradici do celoevropského kontextu. Otvírá tak úzce regionálnímu pohledu nové obzory.

Jihlavští skřipkaři. Praha — Strážnice 1984. (Supraphon č. 1037 9704)

Není to poprvé, co se s tímto zajímavým a archaickým typem lidové instrumentální hudby setkáváme na gramofonové desce. Stalo se tak už v roce 1962 v rámci *Antologie autentických forem československého hudebního folklóru*. Jestliže na oné letité desce účinkuje rodová muzika Havrdova z Velkého Beranova — lidé narození koncem minulého století (nahrávka z roku 1953 pořízená z iniciativy Antoše Frolky byla převzata z brněnského rozhlasu), pak na desce ÚLU hrají a zpívají členové souboru Vysočan z Jihlavy. Zatímco na první desce obsáhl výběr pouze čtyři zvukové snímky a vyplnil tak jen jednu její polovinu, SP deska ÚLU, doprovázená hutným a výstižným komentářem od jejího sestavovatele, je skřipkařské muzice věnována celá.

První strana obsahuje nahrávky zpěvu a nástrojové hudby, podle tradice důsledně střídané (zpěv bez doprovodu, nástrojová hra bez zpěvu). Po dvou prvních číslech následují dobře dramaturgicky vystavěná Beranovská kola a tuše (celkem sedm melodií). Je zde už patrná souborová praxe, snaha o pestrost proměny hlasů (mužský

Mezi malbou naivní a amatérskou

i kýchem osciluje dekorace střeleckých terčů, jimž bylo v poslední době — skoro po stu letech — věnováno nebyvale mnoho pozornosti ze strany národopisců u nás, v Rakousku, Bavorsku, Dolním Sasku a Maďarsku. Na pozadí historie a organizace ostrostřeleckých spolků v Evropě a zvláště v Uhrách (včetně Horní země) vyhodnocuje jejich maďarskou produkci Kincsö Verebélyi v nevelké, zato však hutné knížce s názvem *Bemalte Schießscheiben in Ungarn* (Budapest 1988).

Podle autorky spadají do kategorie „nedělního“ malířství v roli „chudých příbuzných“ profesionálního umění. V protikladu k němu a s přihlédnutím k sociologickému smyslu se spojuje s lidovým uměním, avšak je si vědoma toho, že navzdory naivitě nejsou naivní a nemají lidový ráz. A tak je nakonec řadí mezi volné a užité umění, podobně jako výtvarné štíty nebo perníkářské formy.

Vyjevly na štítech jsou většinou kosmopolitní, i když o jejich německé kolébce nemůže být pochyb, a zavádějí nás do světa mýtů, historických hrdinů, šlechty, měšťanské společnosti, vojáků, lovců a členů střeleckých spolků a jen zřídka zabrousí do prostředí, v němž vystupují venkované jako pracovní síly na vrchnostenských majetcích, jako vozkové či rybáři, a kypré venkovanky jako svůdné cíle pro nelítostnou ostrostřelbu. Z tohoto hlediska se zdá být autorčin kulturně-historický přístup zcela přiměřený této takřka bezproblémové, účelové a krátkodeché tvorbě.

Richard Jeřábek

Ajnšpár, cvpoch, himberk, krumpl-cukr

a četné jiné podobné výrazy uvedené v nářečním slovníčku nové vlastivědné monografie *Rača* (Bratislava 1989) nasvědčují tomu, že v mluvě a kul-

Maska čerta (Hluk). Foto J. Jančář 1959

sbor, ženský sbor, mužský sólový projev se ženským sborem apod.) a gradaci. Druhá strana je věnována instrumentálním snímkům selských pochodů, staroberanovské sousedské, beranovské sousedské a polce. Skřípkařská kapela je předvedena velmi plasticky, promyšleně a plně v možnostech použitých rekonstruovaných nástrojů (Míla Brtník — malý husle, Jan Pech — malý husle, Jindřich Myšák — velký husle, František Krédl — velký husle, František Koch — skřípkařský bas). Gramofonová deska Jihlavští skřípkaři je tedy ukázkou, že i v dnešní době, kdy folklórní povědomí udržují převážně organizované soubory a skupiny, je možné interpretovat hudební materiál blízký tradiční předloze ve sdělné podobě a se silným emotivním nábojem.

Martina Pavlicová

Hornáčtí hudci. Praha — Strážnice 1986. (Supraphon č. 1087 9802)

V poslední době vyšlo více gramofonových desek, na nichž se setkáváme s hor-

ňáckými muzikanty. Souhrnně byli hornáčtí hudci představeni zvláště v albu *Lidová hudba a vyprávění z Hornáčka*, v němž je užito nahrávek z let 1932—1983. Možná poněkud překvapí, že na desce vydané ÚLU ve Strážnici účinkují pouze tři muzikanti. Jak připomíná na přední straně obalu D. Holý, který byl sestavovatelem desky požádán o krátký komentář, v záměru Pavla Kurfürsta bylo předvést hornáckou hudeckou muziku v co nejmenším a nejjednodušším obsazení; tím chtěl vystihnout, popřípadě podtrhnout tvořivý ráz hudecké hry. Na desce se u primu a konter střídají potomci starých hornáckých rodů — Martin Hrbáč (nar. 1939) s Jaromírem Miškeřikem (nar. 1946), zatímco „basový part“ je stabilně přidělen Jaroslavu Smutnému (nar. 1934), dlouholetému členu muziky Martina Hrbáče, která působí ve Veselí nad Moravou. Tři muzikanti a kolik dobré muziky nadělají — a ještě zde sami také zpívají! Zdá se, že ve své působivosti si toto malé obsazení nijak nezadá s „reprezentační“ velkou muzikou M. Hrbáče, jejíž nahrávky vydal Supraphon v roce 1987.

Jana Čubíková

Strážničané. Cimbálové muziky a zpěváci ze Strážnice. Vybral a sestavil Jiří Pajer, zájmový náklad MěstNV Strážnice. Supraphon 1990, č. 11 1121 — 1711

Na LP gramodesce jsou zastoupeny čtyři cimbálové muziky z nejvýznamnějšího centra lidového hudebního umění jihovýchodní Moravy. Každá z muzik zaujme vyhraněným repertoárovým i interpretačním profilem, daným jejím vývojem a působením. Současně je možné na první poslech rozpoznat, že jde o nahrávky z jediného místa, v němž se po léta rozvíjí ve stále nových podmínkách stará zpěvácká a hudecká tradice.

Muzika Slávka Volavého s primášem Milošem Slovácem stojí v čele snímku jako dědička jména, které nese. Úsilí o čistotu projevu a návaznost na tradici je zřejmé jak u zpěváků, tak u muziky. Slyšíme tu v citlivém výběru melodicky i harmonicky bohaté písně, jako jsou milostné *Vím já o děvčíně* (V. Harnoš), *Kdo to tlučé* (J. Míša) a *Co ste si, mamičko* v sugestivním podání M. Hrachovské. Barokní šťavnatostí hýří danaje *Ej, šla Andulka na travu a štyri krávy, málo trávy* (J. Mrenka), temperamentem upoutá *Strážnica mės-*

Výroba hrábí (Jezersko). Foto Anna Chlupová 1967

tečko (V. Harnoš) se skvělou koncovkou, cifrou *Ve Strážnici není pána*, rytmicky znamenitě vyhocenou.

Svěžím výrazem a současně kultivovaností projevu zaujme muzika Mirka Menšíka, k jejíž specifice náleží úzká návaznost na Ůlehlou sbírku *Živá píseň*. Ze série písniček vyzařuje čistá muzikantská radost. Podmanivě zaznívá trávnička *Dyby na moja mamička stará* v deklamačně vytříbené interpretaci M. Holubíkové. *Danaj Rasasa, rasasa, nožky moje* (ženský sbor souboru Žerotín) upozorňuje na harmonickou krásu strážnické písně. Milostné svítáníčko *Skoro ráno svítá* (A. Bačíková) svědčí o tom, že i v nízké altové poloze, tedy vlastně v nehudecké tónině h moll, zní píseň překrásně. Jadrně zakončují ukázky repertoáru Menšíkovců dvě verbiřské písně: *Co sa stalo, už je staté* se vmlouvá vyhraněnou melodií, novouhersky laděná *Neber, Janku, dobrovolně* je paradním číslem (zpívají J. Košťurík a J. Vajčner st.).

Muzika Pavla Múčky utvrzuje tradici místa rodinnou dynastií muzikantů a zpěváků. Je potěšením poslouchat sled písniček, střídajících melodicky i rytmicky bohaté nápěvy danajů a verbuňků. Písňovým skvostem této pětičky je milostná *Ej, láska,*

láska (J. Múčková), opět v sugestivní altové poloze.

Nejmladší soubor, *Danaj* s primášem Martinem Gajdou, spojuje tradiční výraz s hledáním nového zvuku. Také tady slyšíme melodicko-harmonicky půvabné písně, jako je třeba milostná *Sobotěňky s nedělu* (M. Bučková). Jiskřivá krása harmonického dění zaznívá ze sledu danajů, archaického *Jedna hodina s půlnoci byla, Pověz ně, má milá* s nezvyklou harmonickou kadencí a překrásným *Můj koničku vraný* (zpívají otec a synové Gajdovi). Nejvíce překvapivé jsou však gajdošské písně *Žeň, děvečko, žeň krávy, Na hoře, na dole* a *Bylo nás, bylo nás*, v nichž se náhle zjevuje zcela jiný, archaický svět.

Gramodeska Strážnicčané potěší všechny, kteří mají rádi lidovou tvorbu v její ryzi podobě, jak ji udržují muziky bezprostředně spjaté s kořeny místních tradic.

Jan Trojan

Milena Flodrová: **Brněňští perníkáři**. Brno 1989, Městské muzeum a Archiv města Brna, 99 stran textu + obr. přílohy

Památky na řemeslnou výrobu perníku, které jsou uloženy v depozitářích Muzea

tuře této vinařské obce na okraji Bratislavy zapustily kořeny cizorodé vlivy: byla od svého založení na počátku 13. století osídlena převážně německými kolonisty, jejichž poslední zbytky opustily někdejší Ratzersdorf — Račištorf až po skončení druhé světové války. Staletá symbióza německé a slovenské populace se však vryla hluboko do tváře tradiční lidové kultury, již je věnována podstatná část knihy, zvláště do kroje, popřípadě poměštělého oděvu, do stravy a jejího názvosloví, ale též do společenského života, obyčejů, folklóru, v němž se nadto ještě nápadně promítlo odlišné náboženské vyznání.

Hlavní zásluhu o vzorové sestavení monografie, zejména její národopisné části, je třeba připisat J á n u P o d o l á k o v i, který tuto schopnost osvědčil již několikrát, z toho srovnatelným způsobem ve sborníku o obci *Vajnory* (Bratislava 1978), jenž má obdobnou skladbu a překrývá se s monografií Rači i některými autory kapitol. Protože jde o zájmové náklady národních

města Brna a fondech brněnských archívů, daly podnět k uspořádání výstavy, jejíž autorka Milena Flodrová připravila také k této příležitosti v edici katalogy historie publikaci *Brněňští perníkáři*. Podává zde nástin historie brněnských perníkářů s přihlédnutím k jejich zemské působnosti, především v raných dobách existence cechovní organizace, která sdružovala perníkáře z celé Moravy. Zkratka historického vývoje však postrádá informace, které by uvedly další organizační proměny řemesla v průběhu staletí. Na pozadí historie nejvýznamnějšího moravského cechu perníkářů mohl být aspoň ilustrativně poštězen pozitivní, hospodářský přínos cechovního systému i jeho pozdější negativní vliv na další rozvoj podnikání.

Autorka podrobně vyexcerpovala dostupné archivní prameny. Výsledkem studií je přehled brněnských perníkářů a také voskařů, neboť produkce obou řemesel z jedné dílny byla běžná, což mělo své dobré důvody v dokonalém využití používaného materiálu — včelího vosku a medu. Sledujeme rozmach řemesla, jehož nositeli bylo i několik pokolení jednoho rodu a v závěru jsme svědky zániku specializované řemeslné výroby perníku, kdy jeho produkci přebírají cukráři. Rozsáhlý poznámkový

výborů realizované velmi solidně bratislavským nakladatelstvím Obzor, obsahují obě knihy také množství fotografie o novodobém vývoji obcí, o jejich ekonomickém rozvoji, především o místních zemědělských družstvech. Tyto partie budou svědectvím doby, v níž sborníky vznikaly, i stojí, s nimiž současná věda k této problematice přistupovala. *R. Jeřábek*

Katalog maďarských národopisných muzeí v přírodě

se skrývá pod názvem *Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon* (Budapest 1987, 300 stran s převážkami a černobílými i barevnými fotografiemi; sest. A. Kurucz — M. I. Balassa — P. Kecskés). Je bohatě vybaven dokumentací na profesionální úrovni; většinou ovšem nejde o dokumentaci striktně vědeckou z hlediska etnografie, nýbrž spíš o jakési preparáty maďarského lidového stavitelství pro muzeologické účely. Nejpatrněji vystupuje rozdíl mezi početnější zastoupenými stylizovanými rekonstrukcemi a méně početnými

autentickými doklady na záběrech z muzejních areálů a na fotografiích seskupení staveb i solitérů udržovaných na původních místech: ty první jsou bezchybné a vypulírované, nežádka však pohledově studené a nepřesvědčivé, ty druhé zrovna všechny nesvíjí novotou, vládne okolo nich menší, jenže neumrtvený pořádek, ale aspoň působí dojmem živého, fungujícího organismu. Právě ony jsou nevyvratitelnými argumenty pro záchranu objektů lidového stavitelství v jejich přirozeném prostředí, a to všude tam, kde jsou pro to příznivé podmínky. Přitažlivými příklady jsou sklepy s lisovnicemi v Cáku, obydlí v Káváši, Tótkomloši, německá usedlost v Ófalu, statek v Zengövárkony, hospodářské stavby v Szalafő a mnohé další. Jejich poznání je pro národopisce poučnější než návštěva celostátního národopisného muzea v přírodě v Szentendre poblíž maďarské metropole. Ony jsou víc pro národopisce, muzea víc pro domácí a zahraniční turisty.

Richard Jeřábek

aparát obsahuje mimo jiné i údaje o vybavení dílen a skladů.

Textový katalog památek na brněnské perníkáře podává soupis sbírkových předmětů, převážně trojrozměrného charakteru, uložených v Městském muzeu v Brně. Vedle písemných dokladů o existenci cechovní organizace sem náleží truhlice, pečetidla, postavníky, ale nejvýznamnější svědectví o řemeslné výrobě poskytují samotné formy na perník. I když se jedná o nevelkou kolekci, etnograf i umělecký historik by na tomto místě očekával rozbor motivů, jejichž výběr byl do určité míry odrazem dobového vkusu. Byl ovlivňován nejen autorem řezby, ale i kupujícími; určité zazitě zvyklosti, například nákup perníku na mikulášských trzích, zvyšovaly totiž frekvenci některých motivů apod. Kapitola věnovaná ikonografií forem mohla také poskytnout dostupné údaje o řezbářích.

Na popisy dřevěných forem, u nichž chybí určení druhu dřeva, navazuje soupis formiček na vypichování tvaru z perníkového těsta. Ilustrují různými vlivy podmíněný výtvarný úpadek perníkářského díla. Seznamujeme se také se základním vybavením perníkářské dílny a na závěr je uvedeno několik zajímavých ukázek z voskové produkce.

Významnou součást publikace tvoří obrazová příloha. V textové části jsou doklady o cechovní organizaci a nástroje na výrobu. Do samostatného oddílu jsou zařazeny dřevěné formy na perník, jejichž ikonografické uspořádání však nerespektuje základní motivační okruhy a pro lepší orientaci postrádáme v popisích také inventurní čísla z textového katalogu. V další příloze je uveřejněn seznam perníkářských učňů, názvy míst, odkud mistři, tovaryši a učni pocházeli, jmenný rejstřík mistrů i tabulky mír, vah a platidel z poloviny 18. století. Testament z roku 1846 poskytuje ucelený obraz materiálové situace a podrobný výčet řemeslnického nádobí a nářadí.

Odborné veřejnosti i zájemcům se dostává do rukou publikace, jejíž aktuálnost není časově omezena trváním výstavy. V pěkně grafické úpravě na kvalitním papíře byly sneseny informace, i když v lokálním měřítku, o jednom z řemesel minulosti. Úroveň zpracování vyzývá k následování a ukazuje cestu popularizace i vědeckého vyhodnocení muzejních fondů.

Miloš Melzer

*Velkopáteční „strašidla“ (Libčice).
Foto Josef Vařeka 1983 →*

Encyklopédia národopisu Slovenska

Po skončení autorských prac na Etnografickom atlase Slovenska sa v Národopisnom ústave SAV vytvorili kádrové podmienky pre prípravu ďalšej veľkej timovej práce — *Encyklopédie národopisu Slovenska* (ENS), ktorá má tvoriť ucelenú informáciu o ľudovej kultúre na území Slovenska. Encyklopedicky zamerané dielo obsiahne v cca 3 500 heslách najdôležitejšie poznatky slovenskej národopisnej vedy.

Koncepcia diela

Jednou zo základných požiadaviek koncepcie ENS je komplexnosť jej obsahového zamerania. Do ENS sa dostanú informácie o všetkých zložkách ľudovej kultúry, o jej rozmanitých vývinových podobách, o najpodstatnejších pojmoch a kategóriách, metódach a smeroch národopisného bádania, osobnostiach, inštitúciách, periodikách, edíciách a pod. Aby sa dosiahla čo najväčšia kontrola komplexnosti a vzájomnej prepojenosti, sú heslá ENS spracúvané i oponované v 5 lexikálnych oblastiach: Teória a dejiny národopisnej vedy, Materiálna kultúra, Spoločenská kultúra, Obradová kultúra, Umelecká kultúra s 30 lexikál-

nými skupinami. (Podrobnejšie pozri Botík, J.: *Encyklopédia národopisu Slovenska. Projekt komplexného syntetizujúceho diela slovenskej etnografie a folkloristiky*. Slovenský národopis 35, 1987, s. 5—21.)

ENS má vlastivný charakter, pričom realie ľudovej kultúry sú spracované na teritoriálno-etnickom princípe, t. j. určujúcim kritériom ich zaradenia je spätosť s územím Slovenska a so slovenským etnickým spoločenstvom, čiže aj so Slováckmi žijúcimi v zahraničí, ale i inoetnickými skupinami na území Slovenska. Vymedzený rozsah ENS umožňuje tieto informácie podať len pomocou väčších hniezdových hesiel (napr. Maďari, Nemci, Židia, resp. Slováci v Maďarsku atď.), v ktorých bude spracovaná stručná charakteristika najpodstatnejších znakov ich etnokultúrneho vývinu.

Prevažná väčšina reálií ľudovej kultúry je rámcovaná obdobím od polovice 19. storočia do polovice 20. storočia. Toto obdobie považujeme za kulmináciu vo vývine tradičnej ľudovej kultúry na území Slovenska. Staršie časové horizonty sa budú sledovať len vtedy, ak to prispieje k objasneniu mimoriadne závažných skutočností spracovaných javov.

Hlavnou metodickou smericou spracovania ENS je systémový prístup. Docieli sa prostredníctvom odkazového aparátu a registra. Tento sme sa rozhodli spracovať, keď nám vydavateľské možnosti zredukovali pôvodný heslár na polovicu. Pomocou odkazov hesiel si čitateľ bude môcť zaradiť sledovaný jav do širších súvislostí; register mu posluží na vysvetlenie takých reálií, ktoré v heslách vysvetlené budú, ale samostatné heslá nemajú. Napr. typológia kosísk bude vysvetlená v hesle *kosa*.

Za rovnocennú textovej časti považujeme ilustračnú časť ENS. Ráta sa s dostatočnou plochou ilustrácií, ktoré dajú čitateľovi väčšiu predstavu ako popis v texte. Okrem čiernobielych a farebných fotografií rátať so zaradením kresieb, grafov, máp, nôt a tanečného písma.

Význam a poslanie ENS

Vidíme ho v dvoch rovinách: vedeckej a kultúrno-spoločenskej. Vedecký význam ENS treba vidieť hlavne v obohatení národopisnej spisby o nové syntetizujúce dielo spracované formou encyklopedickej príručky. Z hľadiska ďalšieho rozvoja národopisnej vedy na Slovensku je dôležitá i skutočnosť, že zmapuje doterajšie poznatkové prínosy a poukáže na nedostatočne rozpracované úseky a tým aj potreby perspektívnej orientácie. Príprava ENS je i dobrou príležitosťou pre zhodnotenie kategoriálneho a pojmovo-terminologického

inštrumentára súčasnej národopisnej vedy. ENS nakoniec vznikne ucelený korpus dokumentačného materiálu, ktorý v Oddeleňí vedeckých informácií Národopisného ústavu SAV prehliá a rozšíri vedecko-informačnú sústavu etnografického a folkloristického bádania.

V kultúrno-spoločenskej rovine vidíme v ENS príspevok národopisnej vedy ku kompletizácii obrazu o národnom kultúrnom dedičstve, a to práve o tú jeho časť, ktorá sa vyznačuje najvýraznejšími znakmi našej národnej osobitosti. Hlbším poznáním kultúrneho bohatstva vlastného národa tak ENS pozitívne prispieje k národnej identifikácii príslušníkov nášho národa.

Peter Slavkovský

Informaci o ENS doplňujeme dvěma konkrétními ukázkami. Hesla jsou zatím v pracovní podobě, neprošla odbornou oponenturou ani lexikografickou úpravou.

nevera — cudzoložstvo, mimomanželský pohlavný styk. Vzhľadom na vysoký význam, pripisovaný v stredoveku manželstvu a rodine, bolo cudzoložstvo kontrolované cirk. a spoločenskými inštitúciami a stíhané obyčajovým aj trestným právom: pranierovaním, vysokými finančnými pokutami a niekedy aj smrťou. Postupné zmiernenie a trestnú moc preberá dedinské spoločenstvo a rodina postihnutých (morálne odsúdenie, zbitie previnilcov). Pri hodnotení priestupkov sa prejavuje tzv. dvojité morálka (muž je posudzovaný miernejšie než rovnako previnilá žena). Od konca 19. stor. masové odchádzanie za prácou a dlhodobé odlúčenie manželov vyvolali narastanie mimomanželských vzťahov a počtu nemanželských detí. Posudzované individuálne (muž sa nevrátil domov, býjal po návrate ženu, prestal s ňou žiť), väčšinou však miernejšie, pretože spolvinníkmi bol často niekto z príbuzenstva (mužov otec či brat) (→ *neúplná rodina*). Aj v súčasnosti má manželská vernosť dôležitú úlohu a nevera (dokázaná či predpokladaná) patrí k najčastejším a najvýznamnejším argumentom pri žiadosti o → *rozvod manželstva*.

Peter Salner

orba — kyprenie pôdy radlom alebo pluhom. Oba nástroje → *radlo* i → *pluh* boli v agrárnej kultúre Slov. známe už v dobe hradištnej. O. bola náročná práca, kt. vyžadovala 2—3 ľudí. Jeden viedol pluh, druhý záprah, tretí príp. prilácal pluh v brázde. Ako záprah sa využíval rožný statok a kone. Ľudia ťahali orné náradie len výnimočne. Podľa polohy a kvality pôdy sa zapriahol 1 kus až 3 páry statku. V ta-

kých prípadoch spriahalo svoj statok viaceroroičkov. Na extrémne strmých svahoch sa oralo len dolu kopcom. Pri o. jednostranným pluhom sa využívali 2 postupy: rozorávanie, alebo o. do skladu. Pri prvom sa začalo orať na okraji poľa a chodilo sa okolo, smerom do stredu parcely, takže posledná brázda sa tiahla jej stredom. Pri o. do skladu sa začalo orať v strede poľa a končilo sa na okraji, kde sa vyorali hraničné brázdy. V prostriedku poľa ostala navŕšená pôda — sklad. Konce poľa, kde sa pluh obracal nazývali úvrate. Strmé polia sa niekedy orali po vrstovniciach, obyč. dvojstranným pluhom, kt. ukladal odoranú pôdu ku svahu. Vznikali tak terasy poli, kt. sa proti zosunutiu často zabezpečovali podporným múrom. Takto sa zmiernil sklon oranej pôdy, zabraňovalo sa jej splavovaniu vodou a menil sa i pôvodný vzhľad prírodnej krajiny. Efektívnosť o. závisela predovš. od kvality orného náradia. Hĺbka o. drev. pluhom bola len okolo 10 cm. Až rozšírenie polohezných pluhov v 1. pol. 20. stor. znamenalo hlbšiu o., dokonalejšie prevrátenie pôdy a väčšie množstvo urobenej práce s menším počtom ľudí a dobytky. O. bola dôležitou súčasťou trad. poľnohospod. prác. To sa odrazilo i vo zvykoch ľudu a magických praktikách, kt. mali zabezpečiť jej úspech. Ako symbol plodnosti do prvej brázdy ukládali čerstvé vajčko, príp. plodiny odložené zo štédrovečerného stola a bahniatka posvätené na Kvetnú nedeľu.

Peter Slavkovský

Národopis a boj o Rukopisy

Spolupracovník T. G. Masaryka, redaktor a spisovateľ Dr. Jan Herben, popisuje ve své *Knize vzpominek* (Praha 1936) velice výstižně atmosféru bojů o Rukopisy na konci osmdesátých let minulého století: „Rukopisy byly kámen, o něž se rozrážely dva světy. Objevila se mladá generace, která měla vyšší vědecké vzdělání a vyšší mravní ideály, která měla v sobě kus světovosti proti provincialismu, vlastenectví proti vlastenčení. Mladých bylo s Masarykem pět, šest (Goll, Hostinský, Seydler, Král, Strouhal), starých čtrnáctičlenná fronta, vedená Kvícalou, Tomkem, Hattalou, Kaulouskem ... Teror starého světa byl hrozný, neboť ti starí pánové měli v rukou moc. Ovládali národní korporace, diktovali ve vědě a na jejich pokyn dávalo se jim do služeb veřejné mínění, tisk, spolky saské a čtenářské, celý kulturní i nekulturní svět.“

Boj o Rukopisy však nezačal teprve po vzniku české univerzity v Praze, nýbrž dávno predtým. Už v roce 1858 odhalil nepravosť Rukopisů mladý brněnský folklorista Julius Feifalik. O ušlechtilosti jeho snah svědčí v této souvislosti vyznání, jež napsal v dopise B. M. Kuldovi: „Nalezená pravda je vlasti více ke cti než snaha ozdobit ji tisíceroú lží.“ Byl za to pronásledován stejně jako další odpůrce Rukopisů a zakladatel katedry českého jazyka na univerzitě v Olomouci A. V. Šembera, jehož „die flastencen“ vyhostili z markrabství i z království. Utekli se do Vídně a jen tehdejší soukromý docent Tomáš Masaryk ho pochopil a uspořádal aspoň skromnou oslavu k jeho sedmdesátinám. Pozdější profesor Karlovy univerzity T. G. Masaryk pak dokončením bojů o Rukopisy prokázal, že pravda je skutečně vlasti více ke cti a že nakonec vždy vítězí.

Až budou napsány dějiny národopisu, ukáže se, že už od dob Feifalikových můžeme chápat Rukopisy jako trvalý symbol, o něž se dosud rozrážejí svět vědecké pravdy a ten druhý, velice často vlivnější.

Josef Jančár

Taká bola Bratislava

Etnografia a mesto — toto spojenie sa medzi laikmi (ale aj v časti odbornej verejnosti) chápe často ako rozpor. Pokusom preklenúť túto medzeru je publikácia *Taká bola Bratislava*, ktorá vychádza koncom roku 1990 v bratislavskom vydavateľstve Veda.

Dvanásť kapitol tejto knihy pripravil autorský kolektív pod vedením P. Salnera, zložený z etnografov (V. Feglová, D. Luther, P. Salner), archivára (E. Mannová) a historika (V. Obuchová). Z historického hľadiska si kniha všima predovšetkým medzivojnové obdobie, ale aspoň skratkovito približuje aj stav na začiatku storočia, resp. v súčasnosti.

Prvá kapitola *Bratislavské premeny v čase* naznačuje historické procesy v 20. stor. Sociálne a najmä etnické zmeny nie sú interpretované historickými či štatistickými údajmi, ale na príkladoch športového (futbalového) a divadelného života. V stati *O rodine a bývaní* sa P. Salner a V. Obuchová zaoberajú rôznymi vrstvami mestského obyvateľstva, pričom zvýšenú pozornosť venujú problémom bývania v podnájme. O sviatkoch a slávnostiach, najmä tých, ktoré prebehali za priamej účasti širokej

verejnosti, sa rozpisuje V. Feglová. Opisy sprievodov, karnevalov, majálesov či junálesov stavajú do prekvapujúceho svetla rozšírené názory o chudobe a jednoduchosť obyčajného života vo veľkom meste. K spoločenským vrcholom patrila každoročne plesová sezóna, ktorej ja venovaná samostatná kapitola. Veď slávne bratislavské bály za monarchie i po prevrate vyhľadávali nielen domáci, ale aj návštevníci z blízkeho i vzdialeného okolia, ale aj z Viedne či Budapešti.

Neodmysliteľnou zložkou života Bratislavčanov bol v minulosti spolkový život, ktorý analyzuje v kapitole s príznačným názvom *Spolky — čertove volky, ale aj škola demokracie* E. Mannová. O ich význam a rozmanitosť hovorí i skutočnosť, že v období prvej ČSR bolo v Bratislave viac než 600 spolkov!

V nasledujúcich príspevkoch (*Stalo sa pod vieškou; Ako obýčajne, pán hlavyný*) si P. Salner všima dve inštitúcie, ktoré sa (celkom opodstatnene) tešili veľkému záujmu verejnosti. Niet divu, že informátori — bratislavskí pamätníci — bez výnimky smútnia nad ich zánikom, resp. úpadkom. D. Luther v kapitole *Čo ponúkalo mesto* približuje čitateľovi zaniknuté čaro bratislavských uličiek, dodnes prežívajúcu atmosféru rušných trhov, i niektoré z mnohých výletných miest v okolí mesta.

Nepochybnú dominantu Bratislavy — Dunaj a jeho brehy si všima V. Feglová. Sleduje riekú z rôznych aspektov — ako hranicu, ale i spojnicu ľudí, štátov, no aj ako stredisko zábavy, obľúbené miesto kúpaniačtivej verejnosti, ale aj ako postrach v období veľkých povodní.

Až kým nestratilo svoju funkciu koncom šesťdesiatych rokov, patrilo k najvýznamnejším spoločenským centráм korzo, ktoré vyhľadávala mládež, ale aj dospelí či celé rodiny. Jeho charakteristika preto nemôže chýbať. Ako každé mesto, i Bratislava mala svojich bohémov, čudákov, podomových remeselníkov a obchodníkov i podivínov. Opisy konkrétnych osob i analýzu všeobecných postojov voči nim prináša v predposlednej kapitole D. Luther.

Záverčné stránky publikácie patria bratislavským tieňom — žobrote, ale predovšetkým prostitúci, ktorá dominovala v zaniknutých častiach mesta (Podhradie, Vydrlica), ale ani po ich asanácii sa z Bratislavy nevytratila.

Uvedený stručný prehľad kapitol ukazuje, že publikácia je určená predovšetkým širšej verejnosti. Tomu sa prispôbil aj štýl a odkazový aparát (zjednodušený americký systém a kompletný zoznam použitej literatúry). Na druhej strane však množstvo pôvodného materiálu a dobových fotogra-

fií zaručuje, že po nej môžu bez obáv siahnuť aj národopisní odborníci.

Peter Salner

Expozice o kultuře hornoslezského lidu

Pod názvem *Z życia ludu śląskiego XIX—XX w.* byla v polovině roku 1989 zpřístupněna veřejnosti závěrečná část národopisné expozice Hornoslezského muzea (Muzeum Górnoslezské) v Bytomi, která v konečné podobě patří k největším etnografickým expozicím v Polsku. Etnografickou specifíčnost Horního Slezska vyjadřuje přes dva tisíce exponátů, rekonstrukcí a množství dobových fotografií.

Základní koncepce vychází ze tří okruhů života lidu, tj. rodinné a kalendární obřady a způsob obživy. V horizontální linii jsou také prezentovány dvě hlavní kulturně hospodářské oblasti Horního Slezska: jižní s převládajícím zemědělským hospodařením, a severní, průmyslový region, jehož lidovou kulturu již od 18. století bezprostředně ovlivňovala těžba a zpracování uhlí a rud.

Rozdíly ve způsobu života se odrazily i v krojích jednotlivých oblastí. V expozici jsou vystaveny nejen ve funkci svátečního a všedního oděvu lidu, ale také jako okázalý atribut slavností při různých přelomových okamžicích v životě člověka. Mezi nejhonosnější náleží svatební kroje z okolí Bytomí a z Těšínska. Také způsoby bydlení a vybavení interiéru dokumentují rozdíly v materiální kultuře. Kalendární obřady zahajují obyčeje s figurinami Marzanny a Marzanioka, v průběhu dalších výročních příležitostí se v expozici prolínají tyto sváteční události s všedními dny práce. Mapa trhů v bývalé opolské administrativní oblasti z počátku 20. století znázorňuje jejich význam pro navazování kulturních kontaktů i pro poznání konkrétních materiálních vztahů, které dokládá například množství řemeslnického zboží pro jarmareční prodej.

Z exponátů je zřejmá vysoká dokumentační úroveň národopisných sbírek bytomského muzea, jejichž příznačným rysem je i autentická fotodokumentace života lidu z konce 19. a z první poloviny 20. století a téměř nevyčerpatelné akviziční možnosti dokladů lidové kultury, které nerušeně dožívají do současnosti.

Miloš Melzer

Informace o skanzenech Čech, Moravy a Slovenska

Koncem 18. a začátkem 19. století vystupuje do popředí zájem veřejnosti o uchování mizejících hodnot lidského ducha a přírody; vznikají archívy, knihovny a muzea. V muzeích se zpočátku soustřeďují pouze cenné historické předměty, písemnosti a umělecká díla, koncem minulého století již vznikají speciální expozice se zaměřením na nerosty, rostliny, živočichy a v neposlední řadě i národopisné výstavy prezentující tradiční kulturu lidu. Jedním z příkladů tohoto vývoje jsou národopisná muzea v přírodě. Výstižně je definuje Jaroslav Štika: „Národopisné muzeum v přírodě je netradiční expozicí, kterou tvoří seskupení lidových staveb a jiných předmětů, dokládajících způsob života lidu, snesených z vymezeného území na jedno místo, nejčastěji do volné přírody nebo do parku, tedy do prostředí více nebo méně podobnému místu, odkud byla stavba převezena.“

Prvním muzeem tohoto typu v českých zemích a na Slovensku — pomineme-li Dědinu na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895 — je Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, založené zásluhou bratří Bohumíra a Aloise Jaroňků v roce 1925. Rožnovské muzeum v přírodě dnes představuje veřejnosti lidovou kulturu valašské vesnice a částečně maloměsta. Prezentují se zde objekty v jejich historickém životním prostředí. Dobový způsob života vhodně dokresluje chov hospodářského zvířectva a pěstování starých odrůd zemědělských plodin a ovocných stromů. K nejcennějším a nejatraktivnějším objektům patří hospoda, fojtství, větrný mlýn a technické stavby na vodní pohon. Areál muzea se rozkládá na 76 hektarech a je vyhlášen státem chráněnou zahradou a parkem.

Národopisné muzeum Třebíz se začalo budovat v roce 1969. Je v něm prezentována lidová kultura severozápadní části středních Čech po okraj Českého středohoří — Slánska. Návštěvníci mají možnost zhlédnout celou návěsí obec Třebíz, tvořenou převážně zděnými a částečně hrázděnými objekty. Zvláštní pozornost zasluhuje statek pocházející ze 16.—19. století se zajímavou expozicí a rodný dům spisovatele Václava Beneše Třebízského.

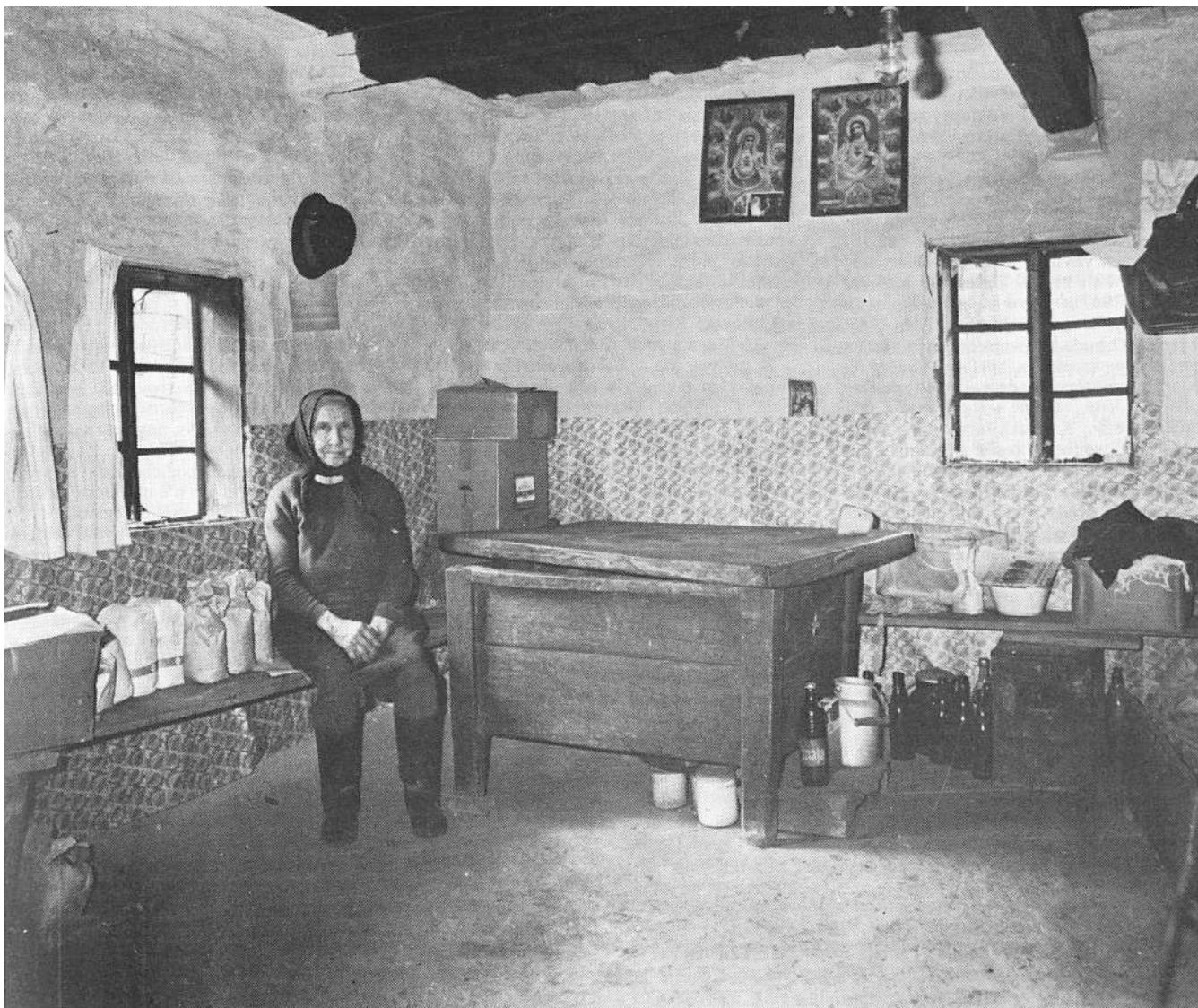
Muzeum vesnice v Kouřimí bylo zpřístupněno veřejnosti v roce 1975. Koncept expozice nemá vyhraněný charakter. Původní záměr prezentace lidové kultury jižní části Středočeského kraje byl rozšířen na celé Čechy s cílem zachrany památkově chráněných objektů, jež jsou ohrožovány

Šarišské múzeum Bardejovské kúpele. Foto Josef Jančár 1979

Múzeum slovenskej dediny Martin. Foto Josef Jančár 1979

Domový interiér (Topol'a). Foto Arne B. Mann 1978

například výstavbou vodních děl. Zvláštní důraz je kladen na přehled stavebních technik bez ohledu na vzájemné ideové vztahy a vybavení interiérů. K nejzajímavějším objektům muzea patří stodoly z Durdic a Želejova, usedlost z Týřovic a rychta z Bradlecké Lhoty.

Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici je přístupné návštěvníkům od roku 1981. Na téměř deseti hektarech najdeme rekonstrukce lidových staveb

z Moravských Kopic, Hornácka a Luhačovského Zálesí, které budou v budoucnu doplněny o objekty z uherskohradištského, uherskobrodského a kyjovského Dolnácka i celého Podluží. Diváky upoutá rovněž 24 vinných sklepů a lisoven včetně ukázky výsadby vinohradů. V průběhu roku jsou ve strážnickém skanzenu pořádány různé národopisné akce včetně pořadů Mezinárodního folklórního festivalu.

Lidová kultura severní části Českomoravské vrchoviny je prezentována na téměř čtyřech hektarech v Souboru lidových staveb a řemesel ve Vysokém Újezdě. Z celkových 37 postavených objektů je snad nejunikátnější čtáctiboká stodola a mlýn s pilou ze 17. století. Expozice je ožívána každoročně řadou zvykoslovných akcí, chovem domácích zvířat a ukázkami starých řemeslných technik.

Po dvanácti letech výstavby bylo v roce 1979 otevřeno Polabské národopisné mu-

zeum v Polabské národopisné mu-

zeum v Přerově nad Labem. Sem jsou přenášeny ohrožené památkově významné objekty lidového stavitelství ze středního Polabí se zvláštním zřetelem na okres Nymburk. Návštěvníci zde najdou mimo jiné středočeské chalupy, myslivnu, starou školu, špýchary, sušárny, různé typy studní a lidových plastik.

Největším národopisným muzeem v přírodě na Slovensku, usilujícím představit lidovou architekturu a způsob života slovenského lidu v jeho celistvosti a bez romantizujících vlivů, je Muzeum slovenskej dediny v Martině. Začalo se budovat už v roce 1967 a první návštěvníci mohli zhlédnout jeho první část v roce 1983. V roce 1992 bude zpřístupněna celá plocha expozičního areálu o rozloze téměř 57 hektarů a návštěvníci zde naleznou objekty roubené, zděné, hliněné i zhotovené z přírodních pletiv. K nejzajímavějším nepochybně patří roubený kostel z Rudna a zemědělská usedlost z Vyšného Kubína.

Způsob života a kulturu vesnického lidu na Kysucích představuje Muzeum kysuckej dediny v Nové Bystrici (okr. Čadca). Jsou zde zastoupeny objekty z různých obcí uvedeného regionu. Součástí skanzenu je i divácky atraktivní část nově obnovené úzkorozchodné tratě kysucko-oravské železnice, která současně slouží k přepravě návštěvníků.

Objekty vesnických sídel oravského regionu jsou umístěny v Muzeu oravskej

dediny v Zuberci-Brestové (okr. Dolný Kubín). Jedná se především o stavby roubené. Velkou pozornost odborné i laické veřejnosti poutá pozdně gotický kostel z 15.—18. století i domy a usedlost z 18. století. Expoziční areál se 76 dokončenými objekty je oživován folklórními slavnostmi a řadou jiných kulturních akcí.

Múzeum liptovskej dediny v Pribylině (okr. Liptovský Mikuláš) prezentuje lidovou kulturu Liptova ve formě rekonstrukce sídelního areálu a jeho historického jádra. K nejhodnotnějším expozičním objektům patří pozdně gotický kostel z Parížovců, gotický presbytář kostela z Liptovské Sielnice, gotický kostel z Liptovské Mary a řada roubených objektů.

K malým, ale z národopisného hlediska zajímavým muzeím v přírodě patří Expozícia v přírodě Okresného vlastivedného múzea v Staré Lubovni. Na rozlohu deseti hektarů bylo přeneseno z okresu Stará Lubovňa v letech 1977—1983 dvacet objektů. Jedná se o roubené stavby s kompletně vybavenými interiéry, mezi nimiž má ve všech směrech dominantní postavení roubený kostel z 18. století.

S lidovou kulturou Šariše seznamuje návštěvníky Šarišské muzeum v Bardejovských kúpeľoch prostřednictvím přenesených lidových staveb. Na poměrně malé rozloze (necelé čtyři hektary) je možné zhlédnout 23 objektů vybavených dobovými interiéry. Většina objektů pochá-

zí z druhé poloviny 19. století, starší a velmi zajímavé jsou dřevěné kostely a zvonice z počátku 18. století.

Národopisná expozícia v přírodě při Muzeu ukrajinskej kultúry ve Svidníku prezentuje lidovou kulturu a zejména bydlení Ukrajinců žijících na severovýchodním Slovensku. Veřejnosti je zpřístupněno 24 objektů, které budou dále doplněny o dalších 25 staveb. Ze stávajících je nejzajímavější vodní mlýn a roubený kostel.

Tematicky odlišné, ale velmi zajímavé a hodnotné je Banské muzeum v přírodě v Banské Štiavnici. Návštěvníci se v něm seznamují s podzemní šachtou Ondrej vybavenou původním hornickým zařízením a nástroji, s životním prostředím horníků i starými těžebními technikami a technologiemi. Pro srovnání je v části šachty instalována moderní technika hloubkové těžby nerostů. Na povrchu se nachází dalších 16 hornických objektů. Za povšimnutí stojí rovněž Expozícia ľudovej architektúry v Humenném, která prezentuje lidovou kulturu svého regionu.

Podrobně slovem i barevnými fotografiemi seznamují veřejnost se skanzeny v Československu Jaroslav Štika a Jiří Langer v publikaci *Československá muzea v přírodě*, kterou vydalo nakladatelství Osveta v Martině společně s nakladatelstvím Profil Ostrava v roce 1989.

Ivo Frolec

Herausgeber: Ústav lidového umění — Institut für Volkskunst CS-696 62 Strážnice (ČSFR)

Probenummer der neuen Quartalschrift, die in einer neuen Inhalteinstellung und graphischen Ausstattung die bisher erscheinende Zeitschrift „Národopisné aktuality“ („Aktualitäten aus der Volkskunde“) ersetzt. Die neue Zeitschrift stellt in den Mittelpunkt ihres Interesses die traditionsreichen Ausdrücke der Volkskultur, großen Wert wird auf die Bedeutung der volkstümlichen Traditionen in der modernen Kultur unserer Zeit gelegt. Die Zeitschrift bringt vor allem Aufsätze, Studien, Diskussionsbeiträge und Dokumente zur Ausnützung der Folklore im künstlerischen Schaffen der Amateur- und professionellen Ensembles, in einer breiten Skala vor authentischen Gestaltungen bis zu angewandten, stilisierten Formen und Beziehungen zu anderen Genres. Die Zeitschrift wird auch regelmäßig über in- und ausländische Publikationstätigkeiten (Bücher, Almanache, Zeitschriften, Schallplatten u. ä.) informieren. Sie wird auch über volkskundliche Expositionen und Freilichtmuseen, Folklorefestivals und Volksfeste, über bedeutende Symposien, über die in der Tschechoslowakei und im Ausland vorbereiteten Forschungsprojekte usw. berichten.

STUDIEN ○ DISKUSSIONEN ○ DOKUMENTE

MENSCH UND TRADITION

Richard Jeřábek.....S. 1

In den letzten Jahrzehnten wurde in der sog. sozialistischen Staaten der Begriff Tradition vom semantischen Standpunkt her immer enger. Die Volkstradition wurde fast ausschließlich als progressiv, revolutionär, ja sogar als kämpferisch oder kampflustig erläutert. Unter Betonung des Mißbrauchs der Volkskultur durch einige Volkskundler zu ideologischen und politischen Zwecken weist der Verfasser darauf hin, daß die Volkstraditionen an sich weder positiv noch negativ, sondern überwiegend neutral, eventuell ambivalent zu bewerten sind. Statt der manipulierbaren äußerlichen und meistens auch oberflächlichen Folklore- und Folklorismustradition macht er auf die bisher ignorierten innerlichen philosophischen und gnoseologischen, etischen, bzw. moralischen, ökologischen, ergologischen und allgemeinästhetischen Traditionen um die Jahrtausendwende aufmerksam. — Diese Betrachtung, die anlässlich einer interdisziplinären wissenschaftlichen Konferenz an der Philosophischen Fakultät der Universität zu Brunn im Jahre 1988 dargeboten wurde, kann erst nach den letzten politischen Veränderungen veröffentlicht werden.
(Deutsch von Verfasser)

Oldřich Sirovátka.....S. 5

Das Volksmärchen gehörte schon im Mittelalter zu lebendigen Phänomenen der Nationalkultur. Seit dem Beginn des 19. Jh. drang es in die Literatur und auf die Bühne, und seit den 20. Jahren unseres Jahrhunderts auch in den Film, in den Rundfunk, in die Schallplattenproduktion und ins Fernsehen ein. Schon um jene Zeit entstanden die ersten tschechischen Filme nach den Motiven der klassischen traditionellen Märchen, aber erst nach dem 2. Weltkrieg kam die umfangreiche Welle der tschechischen und slowakischen Filmmärchen. Einige Regisseure und Drehbuchautoren widmen sich dieser Thematik systematisch. Viele von ihnen erreichten außerordentliche Erfolge bei den Zuschauern, aber nur einige von ihnen übertreffen dem Durchschnitt der tschechischen Produktion (wie z. B. die Trickfilme von Jiří Trnka). Seit den 60. Jahren verbreiteten sich neben den Filmmärchen noch Fernsehproduktionen nach Motiven der klassischen Märchenstoffe.

Der Film und das Fernsehen entwickelten sich zu einer bedeutenden Konkurrenz der Buchmärchen; es ist aber gleichzeitig nötig klar zu machen, daß das Buchmärchen eine zentrale Stellung in der Entwicklung des Film- und Fernsehmärchens einnimmt, und daß alle diese Mittel zusammenhängen und sich einander beeinflussen. Das Volksmärchen bietet aber im Film dem Zuschauer eine viel kleinere Auswahl an Sujets, außerdem fesselt es dessen Phantasie und regt dessen eigene Imagination wenig an. Die Film- und Fernsehbearbeitungen der Volksmärchen betonen vor allem ihre humorvollen und grotesken Elemente und bevorzugen ihre Unterhaltung- und Zerstreuungskonzeption. Es wäre für die weitere gesunde Entwicklung wahrscheinlich nötig, die Theorie des Film- und Fernsehmärchens auszuarbeiten, die sich auf die folkloristischen und literarischen Kenntnisse stützen könnte.

WAS WEITER MIT DEM FESTIVAL DER SCHLESISCHEN FOLKLORE IN DOLNÍ LOMNÁ?

(Zur Frage der Ausnützung der örtlichen Kulturtraditionen in der Dramaturgie der regionalen folkloristischen Volksfestspiele)

Jaromír Gelnar — Andrej Sulitka.....S. 9

Folkloristische Festveranstaltungen, deren Wert man von vielen Gesichtspunkten einschätzen kann, nehmen eine besondere Bedeutung in den national gemischten Gebieten ein. Eins von ihnen ist bei uns die Region des Těšínské-Slezsko (Teschin-Schlesien), als Schnittgebiet des tschechischen, polnischen und slowakischen Ethnikums. Ihre gesellschaftliche und kulturelle Rolle spielen hier nach dem 2. Weltkrieg die folkloristischen Volksfeste „Święto Gorolski“ in Jablunkov (organisiert seit 1948 vom Polnischen Kultur- und Bildungs-

verband) und das von tschechischen Bildungs- und Kulturinstitutionen seit dem Jahre 1969 organisierte Folklorefestival in Dolní Lomná. Obwohl sich im Rahmen des Festivals in Dolní Lomná die Möglichkeit zur Konfrontation der Folklore von mehreren Ethniken anbot, hatten sie bis jetzt keine langfristige, feste dramaturgische Konzeption. Der Beitrag bringt also einen durchgearbeiteten Grundgedanken über die Inhaltlinien dieses Festivals für das nächste Jahrzehnt bis 1999. Er akzentiert die Aufgabe dieses Festivals einerseits als ein regionales Treffen, andererseits aber als Respektierung der breiteren Kulturbindung der gegebenen Region. Zur Grundlage des Vorschlags wurden die sog. profilierenden, thematisch ausgeprägten Programme, wobei die einzelnen Programmtypen im Rahmen des betreffenden Jahrganges, als auch in der langfristigen Perspektive des Festivals kontinuierlich sind.

FÜR DIE FOLKLOREENSEMBLES AUF EIN AKTUELLES THEMA

Jiří Pajer..... S. 13

Der Beitrag entwickelt mit einer Diskussionsform die aktuellen Fragen der gegenwärtigen Lage und der Weiterentwicklung der Folklorensembles und Kapellen. Es werden die nötigen technischen Qualitäten der Tänze und der Musik betont, besonders ihr Ausdruck und Inhalt, die bei manchen Gruppen fehlen. Beide Bestandteile — die Technik und der Ausdruck — dienen als Grundlage zur Erhöhung der Qualität des künstlerischen Ausdrucks und der gesamten Begehrlichkeit, die die moderne Kultur verlangt. Einige dieser Fragen verfolgt der Autor in seiner Publikation „Svět lidové písně“ („Die Welt des Volksliedes“ — siehe die Rezension in dieser Nummer) ausführlicher.

FOLKLORE UND DIE KULTURELLE KONTINUITÄT

Petr Dvořáček..... S. 16

Ein kurzer Diskussionsbeitrag, der die Beziehungen der Folklore zu anderen Bestandteilen der zeitgenössischen Kultur verfolgt. Außer der „reinen“ Folklorepflege, die im Gradmesser der ganzen Population nur ein Randgenre ist, weist er auch auf die Integration der Folklore durch die Popmusik hin, worin er einen der Wege zur Einhaltung der kulturellen Kontinuität sieht. Zu dieser Frage bringt er Beispiele aus dem englisch-irischen Raum und aus Frankreich.

DIE HOCHZEIT IN STRÁŽNICE

(Aus Erinnerungen der Hochzeitköchin Alžběta Gajdová)

Jiří Pajer..... S.17

Der Beitrag ist der authentischen Erzählung über den Hergang einer traditionellen Bauernhochzeit gewidmet. Die Erzählerin verbindet ihre langjährigen Erfahrungen, die sie als Hochzeitköchin gewonnen hat (sie absolvierte über 200

Hochzeiten). Dank dem reifen Beobachtungstalent und dem Scharfsinn des Denkens ist die Erzählung keine Beschreibung, sondern ein wertvolles soziologisch-psychologisches Dokument. Der Text wird durch einige zu einzelnen Phasen der Hochzeitzeremonie gesungene Lieder ergänzt.

EIN LIED INS NOTIZBUCH

Antonín Jančík S. 37

Eine Erinnerung an den Brünner Dichter Jan Skácel (1922—1989) und an seine Beziehungen zur Folklore. Dem Dichter wurde für seine kompromisslose Haltung gegenüber der totalitären Ideologie das künstlerische Schaffen erschwert.

AUSNÜTZUNG DER FOLKLORETRADITIONEN UND HISTORISCHES BEWUßTSEIN

Josef Jančář..... S. 40

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Bedeutung des historischen Bewußtseins als Bestandteiles der nationalen Ideologie und betont seinen regionalen Charakter. Der Autor stellt fest, daß zu seiner Gestaltung die bildende Kunst, Musik und Literatur beigetragen haben, so wie die Wirkung der Organisatoren des kulturellen und gesellschaftlichen Lebens. Als Beispiel gibt er die Ausdrücke des nationalen Bewußtseins beim im Jahre 1863 in Velehrad gefeierten Kyril-Methodius-Milenium an.

REZENSIONEN (Bücher, Sammelschriften, Schallplatten)

L. Tyllner: Úvod do studia lidové písně. *Einführung ins Studium des Volksliedes*. České Budějovice 1989.

Die Hochschulsckripta, die sich mit der Spezifik des Volksliedes beschäftigen. In ihrem Inhalt findet man Kapitel über die musikalische Seite der tschechischen Volkslieder, über ihre Katalogisierung und über Methoden und Formen der Arbeit mit dem folkloristischen Material.

A. Móži: Slovenský hudobný folklór. *Die slowakische Musikfolklore*. Bratislava 1989.

Die Hochschulsckripta, die der Musikfolklore der Slowakei gewidmet sind. Der Autor vermittelt hier eine kurze historische Entwicklung dieses Genres und seine Ausnützung in der Arbeit der heutigen Folkloregruppen.

E. Krekovičová: O živote folklóru v súčasnosti. (Ludová píeseň.) *Über das Dasein der Folklore in der Gegenwart*.

(Das Volkslied.) Bratislava 1989.

Eine ökologisch gerichtete Fachpublikation, die vor allem die Fragen der Traditionalität und Inovation des Gesangsrepertoires in der Slowakei löst und eine Zusammenfassung einer modernen Methodik zu diesem Thema bringt.

J. Pajer: Svět lidové písně. *Die Welt des Volksliedes*. Strážnice 1989. Eine populär-wissenschaftlich orientierte Publikation, die sich in breiten Zusammenhängen mit der Ökologie des Volksliedes beschäftigt, vor allem mit seinem traditionsreichen Milieu, mit

ursprünglichen Trägern-Sängern, mit dem Repertoire, Interpretation und mit der gegenwärtigen Ausnützung.

K. Dvořák (Ed.): Písňe starodávne lidu obecného českého, namnoze nezbedné a pohoršlivé. *Altertümliche, vielfach mutwillige und anstößige Lieder des böhmischen Volkes*. Praha 1989.
Eine neue (dritte) Ausgabe der Volkslieder, die in Handschriftensammlungen von den J. 1810 und 1838 der Ritter Jan Jenik von Bratřice in Böhmen aufgezeichnet hatte.

V. a V. Frolcovi — J. Pajer: Primáš Slávek Volavý. *Volksmusiker Slávek Volavý*. Brno 1990.
Die Monographie des Primarius der Zimbelkapelle und des bedeutenden Volksmusikers von Strážnice, der Anregungen aus dem authentischen Milieu mit einer künstlerischen Bühnenstylisation in den Bedingungen der sog. zweiten Existenz der Folklore verband.

J. Trojan: Přivětivá krajina hudby. *Freundliche Musiklandschaft*. Ostrava 1989.
Eine Feuilletonsammlung, die der Autor, ein Brüner Musikologe, jahrelang in den Zeitschriften veröffentlichte. Ihre Themen gehen aus der artifiziellen (klassischen) Musik heraus, aber manche haben auch Beziehung zum Volkslied und zur Volksmusik.

J. Režný: Naše prameny. *Unsere Quellen*. Strakonice 1989.
Ein Liederbuch mit 172 südböhmischen Volksliedern, die aus Liedersammlungen und aus den Terrainaufzeichnungen stammen.

Dudácká dílna II. (Dudy střední Evropy.) *Dudelsackwerkstatt II. (Die Dudelsäcke in der Mitteleuropa)*. Strakonice 1989.
Eine Sammelschrift mit Beiträgen vom II. Fachseminar über den Dudelsack, Studien über die Dudelsäcke bei den Westslawen und in der UdSSR (vor allem in Estland), über die Tradition und Gegenwart der Dudelsackmusik in Mähren und Verzeichnis der Dudelsackmotive in der Ikonographie der gotischen und Renaissancekacheln in Europa.

P. Kurfürst: Jihlavští skřipkaři. *Fiedler von Iglau*. Praha — Strážnice 1984; Hornáčtí hudci. *Spielmänner von Hornácko*. Praha — Strážnice 1986.

Zwei kleine Schallplatten (Nr. 13 und 14) aus der vom Institut für Volkskunst in Strážnice herausgegebene Editionsreihe. Die erste bringt die Rekonstruktion einer ursprünglichen Volksmusik aus Jihlavaraum (Gebiet Horácko — Westmähren), die andere präsentiert eine alte Spielmanngruppe aus dem Hornáckoraum (Südostmähren).

J. Pajer: Strážničané — Cimbálové muziky a zpěváci ze Strážnice. *Zimbelkapellen und Sänger von Strážnice*. Praha — Strážnice 1990.
Eine LP-Platte mit Aufnahmen von vier Zimbelkapellen aus Strážnice, das zu den besten und bedeutendsten Zentren der traditionellen Volksmusik in Südostmähren gehört. Die Auswahl richtet sich auf die Repräsentation älterer Lieder, die sich durch eine typische Melodik, eigenartige Harmonie und einen ausgeprägten Rhythmus auszeichnen.

K. Verebelyi: *Bemalte Schießscheiben in Ungarn*. Budapest 1988.

Die Autorin reiht diese Schaffensart zur freien und angewandten Kunst, beurteilt sie von kulturhistorischer Sicht; die ungarische Produktion schätzt sie auf dem Hintergrund der Geschichte und der Organisation der Schützenvereine in Europa ein.

M. Flodrová: Brněnští perníkáři. *Brüner Lebkuchenbäcker*. Brno 1989.
Die Publikation dient als Katalog zur gleichnamigen Ausstellung in Brünn. Die Autorin bringt Archivmaterialien und materielle Beweise, deren Auswahl man in einer umfangreichen Bilderbeilage findet.

A. Kurucz — M. I. Balassa — P. Kecskes: Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon. *Freilichtmuseen in Ungarn*. Budapest 1987.
Katalog der ungarischen Freilichtmuseen, der ihre Charakteristik mit einer reichen Bilder- und Fotodokumentation zum Inhalt hat. Rekonstruktionen von Volksbauten in Museen sind mit Fotos der Architektur im Freien ergänzt.

J. Podolák a kol.: Rača. *Das Dorf Rača*. Bratislava 1989.
Eine heimatkundliche Monographie des Winzerdorfes am Rande von Bratislava (Preßburg), das seit seiner Gründung am Anfang des 13. Jh. überwiegend von deutschen Kolonisten besiedelt wurde. Die hundertjährige Symbiose beider Ethniken hat ausgeprägt die traditionelle Volkskultur des Dorfes und seine Spezifik beeinflußt.

INFORMATIONEN

... über die Vorbereitung der ethnographischen Enzyklopädie der Slowakei (3 500 Stichwörter in 5 lexikalen Kreisen und 30 lexikalen Gruppen)

... über die ethnographische und soziologische Monographie der Stadt Bratislava

... aus der Geschichte der Beziehungen zwischen der Folklore und der Bewegung zum Falsifikatsnachweis der Manuskripte

... über die neue ethnographische Exposition des oberschlesischen Volkes im polnischen Bytom (Museum Górnoszląskie 1989)

... über die Freilichtmuseen in Böhmen, Mähren und der Slowakei (aus dem Buch von J. Štika und J. Langer: Tschechoslowakische Freilichtmuseen, Ostrava 1989)

Übersetzt von Josef Albrecht

Published by The Institute of Folk Art, 696 62 Strážnice (ČSFR)

Specimen of a quarterly which will appear with a new content and graphic design and replaces the recent journal Ethnographic novelties (Národopisné aktuality). The new journal will be oriented to knowing the manifestations of the traditional folk culture, though a special emphasis will be paid to the meaning of folk traditions in the recent modern culture. The journal will bring, in the main part, also articles, studies, discussion contributions and materials for utilizing folklore in the creative activity of amateur as well as professional groups, in broad scale of possibilities related to authentic up to applied forms, stylized forms and relationships with other genres. The journal will bring regular information on home as well as foreign publication activity (books, proceedings, journals, records, etc.) and report on ethnographic expositions and open-air museums, on folklore festivals and celebrations, on important symposia and organized scientific projects in Czechoslovakia and abroad, too.

STUDIES ○ DISCUSSION ○ MATERIALS

MAN AND TRADITION

Richard Jeřábek p. 1

In the past decades the concept of tradition was ever more narrowed in the so-called socialist countries. Folk tradition was almost exclusively judged as being progressive, revolutionary, combative or jolly. The author points at misuse of folk culture to political or ideological purposes by some ethnographers, as the folk tradition in itself is neither positive nor negative, but mostly neutral, or ambivalent. Instead of manipulable external and mostly superficial traditions of folklor or folklorism, the author turns attention to the so far neglected internal philosophical and gnoseological, ethical or moral, ecological, ergological and generally aesthetical traditions at the turn of the millenium. This evaluation, which was presented by the author at the Interdisciplinary scientific conference at the Philosophical Faculty of Brno University in 1988, could be published only after the recent political changes.

FOLK FAIRY-TALE IN CZECH FILM AND TELEVISION BROADCASTING

Oldřich Sirovátka..... p. 5

The folk fairy-tale had already in the Middle ages belonged to the living phenomena of the national culture. Since the

beginning of 19th century it penetrated into literature and stage and since the twenties of this century it was also introduced in film, radio broadcast, record production and TV-broadcasting. Already then arose the first Czech films according to the classical fairy-tales, and only after the WWII a wide variety of both Czech and Slovak films appeared. Some directors and script writers are constantly dealing with this topic. Many films have gained success in spectators, however, only some of them have gone beyond the average of Czech production (as e. g. puppet fairy-tales by J. Trnka). Since the sixties, apart from film fairy-tales there gained popularity the production of TV-films according to the classical fairy-tale topics.

Film and TV-broadcasting became important rivals of the book fairy-tale; though one should realize that the book fairy-tale has a central role in the development of the fairy-tale in film and TV-broadcasting and that all these means are interlinked and affect each other. The folk fairy-tale in film does, however, provide the spectator with much less choice of topics, in addition it captures his imagination and only slightly stimulates his fantasy. The film and TV dramatization of folk fairy-tales are emphasizing mainly the humorous and grotesque elements and they prefer the amusing conception and production for entertainment. For further positive development it would be necessary to elaborate the theory of film and TV fairy-tale which would draw from folklore and literature.

HOW WILL PROCEED THE FESTIVAL OF SILESIAN FOLKLORE IN DOLNÍ LOMNÁ?

(To the question of utilizing the local cultural traditions in the drama programme of the regional ethnographic festival)
Jaromír Gelnar — Andrej Sulitka.....p. 9

The ethnographic festival, whose significance can be evaluated from various aspects, has a special meaning in the regions with several nationalities. One of them is represented by the region Těšínské Slezsko as a point of contact among Czechs, Poles and Slovaks. An important social and cultural role is played here by the ethnographic festival “Święto Gorolski” in Jablunkov held after WWII (since 1948 organized by Polish Cultural Union) and the Folklore Festival in Dolní Lomná, since 1969 held by the Czech educational and cultural institutions. Though within the festival in Dolní Lomná there was a possibility of confronting the folklore of several nationalities, they have not had so far any long-term uniform dramaturgic conception. The article is, therefore, bringing an elaborated topic of the content orientation of the festival for the next decade till 1999. It underlines the role of this festival as a regional meeting on one hand, but on the other hand, as the festival respecting broader cultural bonds of the given region. The proposal is based on the so-called profile, thematically clear-cut programmes whereas the separate types of programmes are continuous so within this or other year as in the long-term perspective of the festival.

TO FOLKLORE GROUPS ON TOPICAL SUBJECT

Jiří Pajer..... p. 13

The article discusses the topical questions of the present-day position and further development of the Czechoslovak folklore groups and ensembles. Emphasis is laid on the technical level of dance and music, particularly on their expression, content which lack many groups. Both components — technique as well as expression — are basic for increasing the level of artistic manifestation and the general demands of creation necessitated by modern culture. Some of these questions are dealt with in more detail by the author in his publication entitled *The World of Folk Song* (see the review in this number).

FOLKLORE AND CULTURAL CONTINUITY

Petr Dvořáček.....p. 16

A short contribution to the discussion paying attention to the relations of folklore toward other components of the present-day culture. Apart from cultivating the “pure” folklore, which is, however, within the whole population only a marginal genre, it also points at the integration of folklore by popular music that is considered by the author to be one of the ways to maintain the cultural continuity. This question is illustrated by examples from the Anglo-Irish region as well as from France.

WEDDING IN STRÁŽNICE (Based on the narration of wedding cook Alžběta Gajdová)

Jiří Pajer..... p. 17

The article contains an authentic narration on the course of the traditional peasant wedding. The narrator links her experiences from her youth with long-time observations which she has gained in the role of wedding cook (she participated in more than 200 weddings). Her mature observation talent and bright thinking caused that the narration is not a mere description but rather a valuable sociological-psychological document. The text is completed by songs sung in different stages of the wedding ritual.

A SONG TO NOTE-BOOK

Antonín Jančík..... p. 37

The remembrance of the poet Jan Skácel from Brno (1922—1989) and his relation to folklore. Due to his intransigent views on the totalitarian ideology, the poet was prevented to develop any creative activity.

THE USE OF FOLKLORE TRADITIONS AND HISTORICAL CONSCIOUSNESS

Josef Jančár..... p. 40

The article deals with the importance of historical consciousness as a component of national ideology emphasizing

its regional form. The author has found out that its shaping was affected by art, music, literature and the influence of the organizers of cultural and social life. This fact is illustrated by the manifestations of regional consciousness on the millenium of the arrival of the Slavonic missionaries Cyril and Method in Moravia which was celebrated in 1863 in Velehrad.

REVIEWS (books, proceedings, records)

L. Tyllner: Úvod do studia lidové písně. *Introduction to the Study of Folk Song*. České Budějovice 1989.

A university text-book dealing with specificity of folk song. It contains the chapters devoted to the musical aspects of the Czech folk songs, to their cataloguing and the methods and forms of work with folklore material.

A. Móži: Slovenský hudobný folklór. *Slovak Musical Folklore*. Bratislava 1989.

A university text-book oriented to musical folklore of Slovakia (folk music, song and dance). The author presents a short historical development of these genres and their utilization in the activity of the recent folklore groups.

E. Krekovičová: O živote folklóru v súčasnosti. (Ludová pieseň). *On the Life of Folklore at the Present Time. (Folk Song)*. Bratislava 1989.

A professional, ecologically oriented publication solving, particularly, the questions concerned with traditionalism and innovation in song repertoire in Slovakia. It brings a summary of the up-to-date methods related to this topic.

J. Pajer: Svět lidové písně. *The World of Folk Song*. Strážnice 1989.

A science-popular publication dealing within broader links with ecology of folk song, especially with its traditional environment, original bearers-singers, repertoire, interpretations and the ways of their application at the present.

V. and V. Frolec — J. Pajer: Primáš Slávek Volavý. *The Folk Musician Slávek Volavý*. Brno 1990.

The monograph of the dulcimer player and the prominent folk musician from Strážnice connecting stimuli from authentic environment with artistic stage stylization under the conditions of the so-called second existence of folklore.

K. Dvořák (red.): Písně starodávné lidu obecného českého, namnoze nezbedné a pohoršlivé. *Ancient Songs of the Common Czech Folk, often Naughty and Scandalous*. Prague 1989.

The new (third) edition of folk songs which were recorded by the knight Jan Jeník from Bratčice in manuscript collection of the year 1810 and 1838.

J. Trojan: Přivětivá krajina hudby. *Cheerful Country of Music*. Ostrava 1989.

A collection of features which the author — a musicologist from Brno — published in journal for many years. The theme is based on artificial (classic) music but it is often related to folk song and music, too.

J. Režný: Naše prameny. *Our Sources*. (*Songs from the repertoire of Prácheň collection of the years 1949—1989*.) Strakonice 1989.

The song-book of 172 south-Bohemian folk songs originating from song-collections and field records.

Dudácká dílna II. *Bag-piper's workshop II*. (*Bag-pipes of the Central Europe*.) Strakonice 1989.

The proceedings of articles of the IInd professional seminar on bag-pipes, including studies on bag-pipes in western Slavs and in the USSR (especially in Estonia), on the tradition and the present time in bag-pipe music in Moravia. It also contains a list of bag-pipe motives in iconography of gothic and renaissance stoves in Europe.

P. Kurfürst: Jihlavští skřipkaři. *The Jihlava Violinists*. Prague — Strážnice 1984; Hornáčtí hudci. *The Fiddlers in Hornácko region*. Prague — Strážnice 1986.

Two small records (N. 13 and 14) of edition series published by the Institute of Folk Art in Strážnice. The first presents a reconstruction of the original folk music from Jihlavsko region (the region of Hornácko — western Moravia), the second one brings an original fiddler's composition from the region of Hornácko (south-eastern Moravia).

J. Pajer: Strážničané — Cimbálové muziky a zpěváci ze Strážnice. *People from Strážnice*. (*Dulcimer players and singers from the town Strážnice*.) Prague — Strážnice 1990.

An LP record with recordings of four dulcimer groups from Strážnice which ranks among the most prominent centres of the traditional folk music in south-eastern Moravia. The choice of repertoire has been oriented to presenting the older songs that are characteristic of the marked melody, specific harmony and clear rhythm.

K. Verebélyi: Bemalte Schießenscheiben in Ungarn. *Painted Shooting Targets in Hungary*. Budapest 1988.

The author includes this kind of creation into free and applied art, evaluating it from culturo-historical aspect; the Hungarian production is assessed on the background of the history and organization of shooting associations in Europe.

M. Flodrová: Brněnští perníkáři. *Gingerbread Makers from Brno*. Brno 1989.

The publication represents a catalogue to the exhibition with the same title in Brno. The author presents archival materials and concrete specimen which are supplied by an extensive illustration of figures.

A. Kurucz — M. I. Balassa — P. Kecskés: Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon. *Ethnographic museums in open-air in Hungary*. Budapest 1987.

A catalogue of Hungarian open-air museums containing their brief text characteristics, rich drawings and photographic documentation. The reconstructions of folk buildings in museums are completed by shots of architecture in the field.

J. Podolák et al.: Rača. *The Village Rača*. Bratislava 1989. National history monograph of a wine-growing village at the outskirts of Bratislava (today the component-part of the Slovak capital) which since its establishment at the beginning of the 13th century was mainly inhabited by German colonists. The hundred years symbiosis of both nations has markedly affected the traditional folk culture of the village as well as its specificity.

INFORMATION

... on the preparation of the Encyclopaedia of Ethnography in Slovakia (3 500 items in 5 lexical regions and 30 lexical groups)

...on the ethnographic monograph of the city Bratislava (12 chapters from the social life of inter-war period)

... on the new ethnographic exposition of the Upper-Silesian folk in Polish Bytom (Muzeum Górnośląskie, 1989)

... from the history of the relationships between folklore and the movement for detecting the falsified manuscripts

... on the open-air museums in Bohemia, Moravia and Slovakia (from the book by J. Štika and J. Langer *The Czechoslovak Open-Air Museums*. Ostrava 1989)

Translated by Eva Salnerová

NÁRODOPISNÁ REVUE 1990, zvláštní číslo
Vydal Ústav lidového umění, 696 62 Strážnice (ČSFR).
Redaktor: Jiří Pajer. Výtvarnice: Jana Severinová.
Tisk Grafia Zlín
Cena 15 Kčs

národopisná

REVUE

1990

**ÚSTAV
LIDOVÉHO
UMĚNÍ
STRÁŽNICE**